

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMDALI

19. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİ
VE
20. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE
ACARALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Sezgin Özgür KOÇ

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Necdet HAYTA

Ankara 2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Sezgin Özgür KOÇ'a ait "19. Yüzyılın Son Çeyreği ve 20. Yüzyılın İlk
Çeyreğinde Acaralar" adlı çalışma, jürimiz tarafından
Tarih Anabilim/Anasanat Dalında
DOKTORA/SANATTA YETERLİK/ YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

(İmza)
Başkan: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)
Üye: Prof. Dr. Necdet HAYTA
Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)
Üye: Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

“19. Yüzyılın Son Çeyreği ve 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Acaralar başlıklı tez çalışmamızda Acaristan’ın kültürel, ekonomik ve siyasal özelliklerinden bölgede yaşayan insanların (Türklerin) sosyo-kültürel yapılarından, Osmanlı’nın son dönemiyle Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk dönemde vatan topraklarından ayrı düşmelerinden ve Bolşevik işgali ile yaşadıkları acıdan, kültürel ve sosyal asimilasyondan, nihayet tekrar özerkliğe kavuşmasından bahsedilmiştir.

Bu çalışma yaklaşık olarak 3 yıl gibi kadar süren bir incelenmenin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada BOA ve Cumhuriyet Arşivi’nden, Zabıt Ceridelerinden, Gürcistan Devlet Arşivi’nden, Milli Kütüphane’den yararlanılmıştır.

Gürcistan’daki arşiv çalışmam için bana yardımcı olan değerli arkadaşım Selahattin USTA’ya, sınır kapısında bana yardımcı olunmasını sağlayan Artvin Vali Yardımcısı Sayın Fatih YILMAZ Bey’e, Gürcistan’da bana çeviri ve mütercim olarak yardımcı olan sevgili arkadaşım Maya VARŞOLAMİDZE, Gürcistan Türkleri Cemiyeti Başkanı Merab NAKASHİDZE’ye ve Mamuka’ya, Türkiye’deki çalışmamda yardımcı olan Fatih ÇİL’e ve İsmet Bey’e, arşiv çalışmamda yardımcı olan Hüsnü ÖZER Bey’e, tez çalışmamda desteğini esirgemeyen aziz dostum Sezgin KAYA’ya, kaynak konusunda yardımcı olan değerli büyüğüm Yunus ZEYREK Bey’e, Rusça çevirilerde yardımcı olan değerli arkadaşım Alper ALP’e, tezimin yazımında yardımcı olan Türkay Hanım’a, Özlem Yılmaz ÖNDER Hanım’a,

Orhan BOZBAŞ Bey'e, Ufuk ÖNDER Bey'e ve İngilizce çevirileri için Özhan YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

En önemlisi, tez konumun belirlenmesinde bana yardımcı olan ve zaman zaman üzdüğüm değerli Hocam Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ Bey'e ve de bana her türlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyen tez danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Necdet HAYTA Bey'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca bana her türlü desteği sağlayan ağabeyim Ayhan KOÇ'a anneme, babama ve kardeşlerime teşekkür ederim.

Sezgin Özgür KOÇ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

İLK ÇAĞLARDAN RUS İŞGALİNE KADAR ACARİSTAN	4
1.1. Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Acaristan	4
1.2. Osmanlı Hâkimiyetinde Acaristan	7

II. BÖLÜM

RUS İŞGALİNDEN I. DÜNYA SAVAŞI'NA KADARKİ DÖNEMDE ACARİSTAN	12
2.1. Rus İşgalindeki Acaristan.....	12
2.2. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Batum'un Demografik, İktisadi Yapısı ve Kültürel Faaliyetler	18
2.2.1 Demografik Yapısı	18
2.2.2. İktisadi Yapısı	21
2.2.3 Kültürel Faaliyetler.....	22

III. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ACARİSTAN	26
3.1. Birinci Dünya Savaşı Ve Rusya'nın Tutumu	26
3.1.1 Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Savaş İlan Etmesi.....	28
3.2. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Politikaları Ve Bu Politikada Acaristan'ın Yeri	29

3.3. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın İç Durumu.....	31
3.4. Sovyet Rusya'nın Acaristan Politikası Ve Transkafkasya	
Cumhuriyeti'nin Kurulması	33
3.5. Acaristan'ın Osmanlı Devleti'ne Katılması.....	39
3.6. Mondros Ateşkes Antlaşması Ve İngiltere'nin Acaristan'ı	
İşgal Etmesi	42

IV. BÖLÜM

ACARİSTAN'IN MUHTARİYET KAZANMASI.....	47
4.1. Muhtar Acaristan'ın Kurulması Ve Sonraki Gelişmeler	47
4.2. Acaristan'ın Bolşevikler Tarafından İşgali Ve TBMM'nin	
Acaristan Politikası	51
4.2.1 Moskova Antlaşması Ve Sonraki Gelişmeler	51
4.2.2. Kars Antlaşması Ve Sonraki Gelişmeler	58

V. BÖLÜM

ACARALARIN MUHTARİYETTEN SONRAKİ ANAYASAL	
HAKLARININ İHLALİ VE BUGÜNKÜ DURUMUNA KISA BİR BAKIŞ ...	64
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	74
EKLER	82
ÖZET	114
ABSTRACT	115

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.A.	: Cumhuriyet Arşivi
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
MEB Yay	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
S	: Sayı
s	: Sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YB	: Yabancı Belgeler
Y.PRK.EŞA	: Elçilik ve Şehbenderlik Tahrirâtı
Y.PRK. A	: Sadaret Maruzatı
Y.PRK. /ASK	: Askeri Maruzat

GİRİŞ

Türkiye'nin doğusunda bulunan Kafkasya, ilk çağlardan beri önemini koruyan ve Türklerin göç yollarında bulunan önemli bir noktadır. Kafkasya üç eski kıta(Asya, Avrupa, Afrika) arasına girmiş olan ve 5000 kilometre uzunluğunda bulunan Akdeniz-Ege Denizi-Marmara Denizi-Boğazlar-Karadeniz-Azak Denizi gibi önemli iç denizlerin oluşturduğu bir su koridorunun doğu ucunda bulunmaktadır. Aynı zamanda Hazar Denizi vasıtasıyla da daha ziyade doğuya sokulmuş, bağlanmış vaziyettedir. Bu özelliklerinden başka dağları, ovaları, zengin maden yatakları... v.b sayılamayacak kadar çok zenginliği vardır. Bundan dolayı da ilk çağlardan günümüze kadar geçen tüm süreçte birçok medeniyetin gözü hep Kafkasya üzerinde olmuştur.¹

Kafkasya dört bölgeden oluşmaktadır. Bunlar; Orta Kafkasya, Doğu Kafkasya, Batı Kafkasya ve Güney Kafkasya'dır. Saydığımız bölgelerden en önemlisi de Batı Kafkasya'dır. Çünkü Kafkasya'da üretilen ürünlerin ve madenlerin büyük bir bölümü, bu bölgede bulunan Karadeniz'e kıyısı olan Batum Limanından taşınmaktadır. Çalışmamızda Batı Kafkasya'nın Karadeniz'e kıyısı olan Batum şehrini de kapsayan önemli bir toprak parçası olan Acaristan'ı inceleyeceğiz.

Acaristan (Acara), Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Ardahan ve Artvin illerinin sınırında bulunmaktadır. Komşumuz Gürcistan'ın sınırimıza yakın küçük bir özerk cumhuriyettir.² Acaristan'ın kuzeyinde Acara Dağları ve İmeratya, güneyinde Şavşat ve Arsiyan Dağları ile Türkiye, doğusunda Suram Dağları ve Ahıska, batısında Karadeniz yer almaktadır.³ Acaristan'ın yüzölçümü 2911 km² dir. Türkiye ile olan kara sınırı 121 km'dir.⁴

1 Kafkasya haritasını ayrıntılı bir biçimde incelemek için bkz. Ekler Kısmı.

2 Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: İsmail BERKOK, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul Matbası, İstanbul, 1958, s.1 v.d.

3 Acaristan, Türkiye ile Gürcistan arasında bir özerk cumhuriyettir.

4 Acaristan haritasını ayrıntılı bir biçimde incelemek için bkz. Ekler Kısmı

Acaristan; tarihi, insanları, yemyeşil dağları, ormanları, suları ve deniziyle Kafkasya'nın, en güzel yerlerindendir.⁵

Acara kelimesinin anlamı ve menşei nedir? Gürcistan halkı, kendilerini Kartvel, ülkelerine Sakartvelo (Kartvel Yurdu) diye nitelendirmişlerdir. Ancak; Acaralılar, kendileri için Kartvel ismini reddetmişlerdir. Karadeniz'in güneydoğusunda yaşayan kavmin atası olarak Eger'den söz edilmiştir. Kolhis (Acara) halkı, Egres'ten inmiş olduğundan, bu halka Eger–Egerli adı verilir.⁶ Burada sözü edilen Kartvel ve Egerler ayrı ayrı kavimlerdir. Acar isminin Eger'den gelme ihtimali çok yüksektir. Acara komşu Posof'ta ve Şavşat'ta Ecere ismiyle adlandırılmıştır. Yine; Posof ve Şavşat çevresinde “Acara” ismini genellikle “Agara” olarak kullanılır.

Acara ismi Büyük Larousseda; "Kabına sığmayan, atak, güçlü, sağlıklı korkusuz ve becerikli" olarak belirtmektedir.⁷

Türk dil bilimcilerinden Hasan Eren tarafından hazırlanan Etimoloji Sözlüğü'nde Acar kelimesi; "Semiz, gürbüz, becerikli, yeni" anlamıyla açıklanmıştır.⁸ Bu da şunu gösterir: Acar kelimesi Türkçedir.

Eski Yunan kaynaklarında “Kolchi” diye adlandırılan kavmin kalıntısı sayılan şimdiki Acarlar, ancak MS. 7. yüzyılda Gürcüleştiler.⁹ Bir başka görüşe göre “Acara” ismi, buraya gelip bölge halkına egemen olmuş ve sonra yerli halkın arasında erimiş olan "Agaçeri" topluluğu adından gelmiş olabilir; çünkü, Anadolu'da, İran'ın bazı vilayetlerinde ve Azerbaycan'da Türkmenlerin bir oymak ismi olan "Acarlu" kelimesi kaynaklarımızda Agaçerili şeklinde de geçmektedir.¹⁰ Meydan Larousse da bu bilgileri doğrulamaktadır. Ansiklopedide; "Acaristan; Müslüman Acarların toplu yaşadıkları ülkedir.

⁵ Paul Henze bu konuda; "*Kafkasya'da Acara'dan daha güzel bir bölge yoktur.*" demektir. Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.; Paul HENZE, "1995'te Gürcistan", **Yeni Forum** (Kasım 1995), s. 318.

⁶ P. Minas BIJİŞKYAN (Trabzonlu), (çeviren.: H.D. Andersyan), **Karadeniz'in Kıyıları, Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul, 1969, s.66.

⁷ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1992, s.49.

⁸ Hasan EREN, **Türk Dili'nin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara, 1999, s.2.

⁹ A. Zeki Velidi TOGAN, **Umumi Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1981, s. 258, Bölüm: IV; dipnot: 308.

¹⁰ TOGAN; **a.g.e**, Bölüm: IV; dipnot: 309.

Nüfusunun büyük kısmı da Müslüman Acarlar'dan meydana gelir." diyerek Acaralılar kendi ismiyle almıştır.¹¹

16 Mart 1921'de Moskova Dostluk Antlaşması'nı imzalayan Türk üyelerden biri olan Dr. Rıza Nur'un bazı ilginç tesbitlerinin olduğu göze çarpar. Rıza Nur konuyla ilgili şu çarpıcı bilgileri vermektedir;¹²

"Bizde Acarlılara Gürcü derler. Oysa burada bunlara Gürcü dersiniz size kurşun yağdırırlar. Bu kelimeyi kendileri için büyük hakaret sayarlar ve kendilerini Türk kabul ederler. Bağımsızlık ya da Türkiye'ye katılmak isterler."

Günümüz tarihçilerinden Mithat Ustaoğlu ise Acaralar hakkındanda şu bilgileri vermektedir;¹³

"Çürüksu ve Acara'da Gürcüce konuşulduğu gibi mükemmel Türkçe konuşulur, yazılır. Kısaca Tiflis'te Türkçe konuşan Gürcülere Türk denilmeyeceği gibi, Çürüksu ve Acara'daki halka da Gürcü denilemez."¹⁴ Verilen izahatlar ve gösterilen tarihi delillerden kâti surette anlaşılan Artvin ve Batum havalisi Yafes bin Nuh Nebi'den olup Turani kavimlerin cediti olan Türk soyundandır..."

Gürcüler de, Acaristan'ı Gürcü/Kartvel unsuru kabul etmiyor. Gürcüler, "Tatar" ismini Acara için kullanırlar. "Tatar" ismine Ruslar, Ahıska ve Ardahan'ın köylerinde meskûn Türk ahalinin adı olarak Rus yıllıklarında yer vermektedir.¹⁵ Bazı Gürcü yazarların ise Acara halkının Müslümanlığını kabullenmeyip, onlarla alay ettiklerini görmekteyiz.¹⁶

Görüldüğü gibi Acaristan'la ve buranın ismiyle ilgili birkaç değişik görüş vardır. Bu çalışmamızda Acaristan'ın daha çok XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki durumunu inceleyeceğiz.

¹¹ **Meydan Larousse Büyük Lûgat Ansiklopedi**, C.I. İstanbul, 1992, s. 50.

¹² Rıza NUR; **Moskova–Sakarya Hatıraları**, İstanbul, 1991, s. 129–130.

¹³ M. Mithat USTAOĞLU; **Batum ve Artvin Tarihi**, Trabzon, 1339, s. 13.

¹⁴ USTAOĞLU, **a.g.e**, s. 10; Davut DURSUN, "Gürcistan", **TDVİA**, C.14, İstanbul, 1996, s. 311.

¹⁵ Yunus ZEYREK; **Acaristan ve Acaralar**, Ankara, 2001, s.16, dipnot: 34.

¹⁶ Otar MİMİNOŞVİLİ; **Gürcistan'da Etnografik Yolculuk**, (Çev: H. Özkan), İstanbul, 1999, s. 109.

I. BÖLÜM

İLK ÇAĞLARDAN RUS İŞGALİNE KADAR ACARİSTAN

1.1 Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Acaristan

Bu bölge çok eski bir geçmişe sahiptir. Acaristan eski kaynaklarda “Kolchidya” ismiyle anılır.¹⁷ Acaraların atası Eger'dir. En eski destani ve resmi Kartvel tarihi sayılan Kartlis Çkhovreba'nın ilk bölümünde Karadeniz ve Azak Denizi ile Van Gölü arasındaki kesimlerde yaşayan, sekiz ayrı kavimden her birinin, Nuh–Nebi oğlu Yafes oğlu Targam (Tevrat–ı Şerif/ Ezekhiel XXXVIII, 14–6'daki, Türklerin ulu atası Togarma) adlı ulu atadan türedikleri anlatılıyor. Adı geçen kaynağa göre bu sekiz kardeşin her biri, kendi ülkesindeki kavmin ulu–atası olmuştur. Yaş sırasına göre adları şöyledir:¹⁸

1. HAYK (Kendilerine Hay diyen Ermenilerin atası).
2. KARTI (Tiflis ili bölgesindeki Kartvel /İber/Gürcülerin atası)
3. BARD (Gence (Barda) Berde) Bölgesi'ndeki Aran/Karabağ Sakaların atası)
4. MOVAKAN (Mugan Çölü'ne ad veren Şirvan'daki Albanlar / Sakanlar).
5. EG(E)R (Karadeniz'in güney kıyısında Eger (Eker: Açar/Acar) kavminin atası)
6. HER (Alazan–Yor arasına,Her–Yurdu adını verdiren sonradan Kakhet denilen kavmin atası.)
7. LEK (Dağıstan'daki Lak/Legan / Lezeki ve bundan bozma Lezgi denilen, ince madenci ve kuyum ustası Türklerin Laklilek Uruğu kolunun atası)
8. KAVKAS (Koban / Kuban Irmağı boyundaki Çerkeslerin ulu atası)

İşte bu Targam'dan türeme sekiz ayrı kavimden altıncı sırada anılan EG(E)Rlerin V. yüzyıldan beri yerleri Kokhis/Kolkid (Kolchidya) diye

¹⁷ ZEYREK, a.g.e, s. 18.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için; Mirza BALA, “Gürcistan”, İA, C. IV, Eskişehir 1997, s. 838 – 841.

gösterilmiştir.¹⁹ İber/Kartveller ile Ekerlerin birbirleriyle ilişki kurmaları, bölgenin İran tarafından işgaliyle başlar. Sasani soyundan İber/Kartvel Kralı I. Vahtang (450–503), İran egemenliğinden çıkarak bağımsız davranıyordu. Bunun üzerine İranlılar bir ordu gönderince Kartvel Kralı Vahtang Tiflis'i terk edip Eger ülkesine sığınmıştır.²⁰ İranlılar ile Kral Vahtang arasında daha sonra savaş cereyan etti, ama bu savaş, barış ile sonuçlandı ve İran kralı, Vahtang aldığı yerleri geri verdi. Vahtang da, İranlıların; Hintliler, Sindliler, Akbaşlar ve Cürcanlılara karşı yaptığı savaşta İran Kralı'na yardım etti.²¹

Acaristan daha sonraki yüzyıllarda Egrisi adıyla anılmıştır. MS. VIII. yy'dan sonra Gürcistan güneybatısı Kılarçetya adıyla bilinirdi. Burda Bagrati ailesi başa geçip bağımsızlığını ilan etti. Bagratiler, kendilerinin Hz. Davud ve Süleyman soyundan geldiklerini ileri sürmüşler, kendilerini Gürcü görmemişlerdir.²² Ancak, Gürcistan'ın hakimi olmuşlardır. MS IV. Yüzyıl başlarında Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. İran ve Bizans bölgeyi ele geçirmek için mücadeleye girişmişlerdir.²³ Milattan sonra 627'den sonra Gürcistan Bizans egemenliğine girmeye başlamıştır.

İslam'ın ortaya çıkıp, devlet olmasından sonra Araplar güçlendiler. Abbasiler Dönemi'nde II. Mervan, Gürcistan'a seferler düzenledi ve Gürcistan'ı hakimiyetine aldı (732).²⁴ Gürcistan'da kurulan ilk kuvvetli devlet Gürcü Krallığı değil, Abhaza Krallığı'dır. Gürcistan'da Arap hakimiyeti'nin zayıflaması üzerine bir Hazar Prensesi ile evlenen II. Leonti MS 800 yıllarında Hazarların da yardımıyla Abhazya Krallığı'nı kurdu ve Bizans hakimiyetine son verdi. X. asırda zayıflayınca Gürcü Krallığı ortaya çıktı.²⁵

¹⁹ İznik Batum ve Havalisi Kültür Derneği, "Acaristan Özerk Cumhuriyeti", **NART**, Ocak–Şubat 1998, S. 5, s. 20.

²⁰ İznik Batum ve Havalisi Kültür Derneği, *a.g.m.*, s. 20–21.

²¹ Marie Felicite BROSSET (Gürcüce'den Fransızca'ya çeviren), **Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)**, (Franzızcadan Türkçeye Çev.: Hrand D. ANDREASYAN), (Notlar ve Yayına Hazırlayan), TTK, Ankara, 2003, s. 59, 145–151.

²² D. Marshall LANG, **Gürcüler**, (Çev.: N. Domaniç), İstanbul, 1997, s. 95–96; BROSSET, *a.g.e.*, s. 183–184.

²³ Mehmet SARAY, "Gürcistan ve Gürcüler", **Kafkas Araştırmaları III**, İstanbul, 1997, s.8.

²⁴ BROSSET, *a.g.e.*, s. 236–237.

²⁵ SARAY, *a.g.m.*, s.9.

Abhazy Krallığıyla akraba olan III. Bagrat (980–1014) Abhazların ve Kartillerin kralı olarak tahta çıktı. IV. Bagrat, Tiflis'i Müslümanlar'dan kurtardı. Bundan sonra "Abhaz, Kartli, Kah, Ranlıların Kralı" ilan edildi.²⁶

Böylece ilk defa birliğini kuran Gürcistan XI. asrın ortalarında Büyük Selçuklu Devleti'nin baskısıyla karşı karşıya kaldı. 1064'te Alparslan, Abhaz Kralı Bagrat Küirig'e damat olmuş ve onun itaat altına almıştır.²⁷ Bu arada hazarların yardımıyla başa geçen II. David Hazarların nüfuzundan kurtulamayacağını, kendi ayakları üstünde tek başına duramayacağını anlayınca ilk karısından boşanıp, Kıpçak lideri Atrak'ın kızıyla evlendi ve daha sonra Kıpçak savaşçılarını ülkesine çağırdı.²⁸ Kıpçaklar'dan 50 bin kişilik bir ordu kurmuşlardı. Bunun yanında Haçlıların Selçuklular üzerine seferler yapmasından da yararlanarak, Kıpçak ordusunun da desteğini alıp, Tiflis'i Büyük Selçuklular'dan geri almışlardır(1122).²⁹

Gürcistan'ın en parlak devri III. Georgi'nin kızı Tamara (1184–1213) dönemidir. Sınırlar bu dönemde Azerbaycan'dan Kuzey Kafkasya'ya, Erzurum'dan Gence'ye kadar uzanıyordu. Ancak, tam anlamıyla milli bir devlet olamamışlardır. Bir devletin devlet olabilmesi için gerekli olan ordu ve maliye, Kıpçakların kontrolü altında kalmıştır.³⁰

Bu sırada Azerbaycan'ı ele geçiren Harzemşahlar, Tiflis ve Abhazyayı mı ? işgal etti. Kraliçe Rusudan, Kıpçaklar'dan ordu toplamak istedi. Ancak Cemaleddin Harzemşahlılarla Kıpçaklar anlaştılar ve savaşmadılar.³¹ Harzemşahlılar, Gürcü ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Gürcistan Krallığı zayıfladı. Moğol istilasına uğrayan Gürcistan, İlhanlılar tarafından Abhazistan, Gürcistan diye iki eyalete ayrıldı. İlhanlılar zayıflayınca V. Georgi (1340–1346),

²⁶ LANG, a.g.e, s. 28.

²⁷ BROSSET, a.g.e, s. 288; M. Altay KÖYMEN, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, C.III ,Ankara, 1991, , s. 20.

²⁸ Güli ALASANI; "Gürcistan Kıpçakları", **Türkler**, C.2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 795; **Kızıl Acaristan Salnamesi**, 1921, s. 32.

²⁹ N. BERDZENEŞVİLİ– S. CANAŞIA, **Gürcistan Tarihi**, (Çev.: H. Hayrioğlu), İstanbul, 1997, s. 142.

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz, M. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Kıpçaklar**, TTK Yayını, Ankara, 1992, s.16–148.

³¹ M. Halil YİNANÇ, "Cemaleddin Harzemşah", **İ.A.**, C.II., s. 51.

bağımsızlık kazandı, ancak bu kısa sürdü. Karakoyunlular, Akkoyunlular; daha sonra da Timur burasını işgal etti.³² Daha sonraki sürede ise Kıpçaklar Yukarı Kür ve Çoruh boylarına yerleşerek Ahıska'yı merkez yaptı. Giderek güçlenen Kıpçak Caklı Ailesi 1267'de bağımsız oldu. Ahıska Kıpçak Atabekleri (Gürcü Kaynaklarında Sa-Atabego) Devleti'nin sınırları Borcom Vadisi'nden Erzurum, Ardanuç ve Acara'ya kadar genişledi.³³ Bu devlet Osmanlı hakimiyetine kadar devam etti. Bu süre içinde Acaristan zaman zaman müstakil olarak da kalmıştır.³⁴

1.2. Osmanlı Hakimiyetinde Acaristan

1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethiyle, Gürcistan'ın destekçisi Bizans yıkılmıştır. Bizans'ın yıkılması Gürcistan'ı menfi etkilemiştir. Artık Gürcistan, Hristiyan Bizans'ın doğudaki üssü durumundan çıkmış, kaderi ile başbaşa kalmıştır. Gürcistan, dolayısıyla Acaristan da XV. yüzyıldan XIX.yüzyılın son çeyreğine kadarki süreçte Osmanlı zaman zaman İran'ın hakimiyetiyle dolayısıyla tarihiyle iç içedir. Gürcistan XVI. yüzyılın ortalarında üç küçük krallığa ayrılmıştır. Bunlar; Kartilya (merkezi Tiflis), Kahetya (merkezi Zagemi) ve İmeretiya (Merkezi Kutayis)'dir. Bunların dahili birliği sadece sözden ibarettir. Gerçekte, her krallık, kralın hakimiyetini hiçe sayan ve harici kuvvetlere (özellikle Osmanlı ve İran'a) dayanarak ona karşı zaman zaman silah kullanan birçok siyasi gruplardan meydana gelmiştir.³⁵ Bu hâle gelişindeki siyasi gelişmeler; önce II. Bayezid (1481–1512), I. Selim (1512–1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520–1566) dönemlerinde Gürcistan'ın güney ve güneybatı bölgelerini Osmanlı'nın kolaylıkla ele geçirmesine ortam hazırlamıştır.³⁶

1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılmış, Trabzon'dan sonra Türkler, bütün nazarlarını bu havaliye dikmişler ve bu havaliye asker sevk etmişlerdir. 1475 yılında Kuzey Kafkas

³² **Kızıl Acaristan Salnamesi**, s.32; SARAY, *a.g.m*, s.10.

³³ ZEYREK, *a.g.e*, s.20; BERDZENEŞVİLİ – CANAŞIA, *a.g.e*, s. 189, 210.

³⁴ **Kızıl Acaristan Salnamesi**, s.33.

³⁵ SARAY, *a.g.m*, s.11.

³⁶ Osmanlı'nın Kafkasya ve Gürcistan'la ilgili politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Fahrettin KIRZIOĞLU, **Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'nin Fethi**, TTK, Ankara, 1998

Elleri'nin, Altınorda'dan kalma olarak Kırım Hanlığı toprakları sayılıp, Kırım Hanlığı'yla birlikte Osmanlı egemenliğine geçmiştir.³⁷

Bagratlılar'ın Dadyan (Megrel kolu) idaresindeki Batı–Gürcistan kıyıları, kendi hâkimleri idaresinde ve eski düzenlerinde yaşayarak, 1828 yılına değin 375 yıl İstanbul'a bağlı kalmış; bölge, resmen 1829 Edirne Antlaşması'yla Osmanlılar'dan Ruslara geçmiştir. Atabek yurdu ile Gurya Beyliği, İmeret–Kutayıs, Bagratlıların baskısı altındadır. Soyca Gürcü olmayan Atabekler Bagratlı sülalesinden gelen Gürcistan Kralları ve Beyleri ile anlaşamadıklarından, bu mezhepdaşları üzerine her zaman Akkoyunlular ile Osmanlılar gibi Müslümanların ordularını getirmiş ve onlara kılavuz olarak, hasımlarını ezdirmişlerdir.

1509'da Osmanlı'nın Kutayıs Akını ile kaleye dokunmadan birçok esir alıp gitmişlerdir.³⁸ Gurya ve İmeret Krallığı, Osmanlı tarafından itaate alınıp, haraca bağlanmıştır.³⁹

1516 tarihli Trabzon Sancağı Tahrir Defteri'nde, Gönye Kalesi'nin (Batum), Trabzon'a bağlı bir nahiye olduğu belirtilmektedir.⁴⁰ Yavuz'un, Çaldıran Zaferi'nden sonra Kartli ve Kohet Krallıkları'nın yer aldığı Doğu Gürcistan, Osmanlı idaresine geçti. Yavuz' un ölümünden sonra Safevilerin kontrolüne girdi.

Kanuni Dönemi'nde Osmanlılar Güney ve Güneybatı Gürcistan'ın bazı bölgelerini ele geçirdi. Bu bölge daha sonra Osmanlı ile İran arasındaki savaşın sebeplerinden biri olarak yer alacaktır. Ancak, 1555 Amasya Antlaşması'yla İmeret, Dadyan (Megrel ve Svanet) Guryel, Daveli (Tao–eli) Osmanlı Devleti'ne, Kartli Kahet ve Masuk ise Safevilere bırakıldı.

Safeviler'le olan mücadele Şah Tahmasb'ın ölümünden sonra da devam etti. Lala Mustafa Paşa, Gürcistan ve Şirvan'ın fethi ile görevlendirildi (1578). Lala Mustafa Paşa rakiplerini yenip, Tiflis'e girdi. Tiflis'te iki kilise ca-

³⁷ **Acaristan Salnamesi** 1922, s.26; KIRZIOĞLU, **a.g.e.**, s.60.

³⁸ Kemalpaşazade'de bu akımın tarihi 1508 olarak geçmektedir.

³⁹ KIRZIOĞLU, **a.g.e.** s.88, Hüsemettin M. KARAMANLI, "Gürcistan, Osmanlı Hakimiyeti Dönemi" , **TDV İA**, s.314; **Kızıl Acaristan Salnamesi**, s.33.

⁴⁰ KIRZIOĞLU, **a.g.e.**, s. 48.

miye çevrildi. Paşa, III. Murad adına iki, kendi adına bir cami yaptırdı. Osmanlılar bu dönemde Çıldır Eyaleti'ni kurdular. Ferhat Paşa, Gürcüler'le İranlıları yenip Osmanlı hududunu genişletmiştir. 1590 Ferhat Paşa Antlaşması'yla Gürcistan Osmanlı sınırlarına dahil edilmiştir.⁴¹ 1590–1614 yılları arasında Gürcistan'da düzenli bir yönetim sistemine geçildi ve bu amaçla eyaletlerin tahrirleri yapılarak, kanunnâmeler çıkarıldı. 1592–1595'te Osmanlı Devleti görevlileri, Çıldır Eyaleti'nin tahririni yaptılar. Osmanlılar, Gürcistan'da tımar sistemi uygulamışlardır. Uygulamalarının amacı; siyasi istikrarsızlığı önlemek, Gürcü hakimlerin Osmanlılara karşı Safeviler'le anlaşmalarını önlemektir. Daha öncesinde de arazinin bir kısmını yurtluk ve ocaklık vermişlerdir.⁴²

Şah Abbas, hazırladığı güçlü bir ordu ile Gürcistan Kaheti ve Tiflis'i işgal etmiştir. Acara'da ise Osmanlı hakimiyeti bu süreçte devam etmektedir. Ancak, Gürcülerin Osmanlı kuvvetleriyle birleşmesine kızan İranlılar, Gürcülere ağır vergiler uygulamışlardır. 1720'de İran'ın zayıflaması Gürcistan'daki hakimiyetlerini de zayıflatmıştır. Bu da Rus Çarı I. Petro'nun (Deli) gözünü bu bölgeye dikmesine sebep olmuştur. Osmanlı'nın bu bölgede yeni bir rakip görmek istemeyeceği tabirdir. Nitekim, Osmanlılar Devleti bu bölgeye bir ordu gönderip, Gürcistan'ın tamamına hakim oldular. Ancak, daha sonra İran'da Nadir Şah başa geçince Osmanlı'nın eline geçen Doğu Gürcistan İranlılarca tekrar ele geçirildi. Güney Gürcistan ve Batum Osmanlı'da kalmıştır. Bu bölgenin Osmanlı'da kalmasındaki temel sebep ise; burada Kıpçak Türkleri'nin bulunmasıdır. Bunlar İslamiyet'i benimseyerek kendilerini Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak görmüşlerdir.

1762 yılında Irakli, Kartli ve Kahet'i bir idare altında birleştirdi.⁴³ 1770'in baharında Aspinza Savaşı oldu. Bu savaşta, Acara ve Lezgiler Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katıldılar. Bu savaştan sonra Kartli Çarı, Rusya ile anlaştı. Bu antlaşmaya; "Kartli Çarı'nın bağımsızlığı tanınacaktır. "maddesini koydurulmuştur. Ancak; Ruslar, 1801'de Çar Paul imzasıyla yayınladığı bir

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız; KIRZIOĞLU, *a.g.e*, s. 344– 388.

⁴² KARAMANLI, *a.g.m*, s. 315.

⁴³ KARAMANLI, *a.g.m.*, s.316.

fermanla Gürcistan'ı ilhak etti.⁴⁴ Çar, Gürcistan'da toprak köleliği rejimini tatbik etti. Gürcü Ortodoks Kilisesi'nin bağımsızlığına son verip, O'nu Rus Kilisesi'ne bağladı. Böylece Rus Çarı'na sadık papazlar ve aydınlar yetişecektir, bunun için okullar açıldı. Gürcistan'a iyice yerleşen Ruslar burda kalmadılar. Bu arada Gürcüler, Rusların zulmünden bıkip İranlılarla bir olup, Ruslar'la savaştılar; ancak, Ruslar İranlıları yenince, Gürcüler üzerindeki Rus haki-miyeti arttı.

Rusya, 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasını yaktı. Daha sonra Osmanlı–Rus Harbi cereyan etti. Bu savaşta Ruslar Paskeviç komutasında (Bu komutan, çocuk katili ve kan emici olarak anılır.) Fırat Nehri'ne geldiler.⁴⁵

Bu savaşta dikkat edilecek bir husus vardır: Rusların onca zulmüne rağmen Gürcüler ve Ermeniler, Osmanlı'nın aleyhinde savaştılar. Belki de Rusların uyguladığı politika meyvelerini verdi veya din her şeyin önüne geçti. Ancak, kendilerini Osmanlı'yla bütünleştiren Acaralılar, Osmanlı'nın yanında savaştılar. Kahramanlıklarıyla ün yaptılar. Ruslar, Çürüksu ve Acara'yı almak için teşebbüste bulundular ancak, geri çekilmek zorunda kaldılar. 1829 yılındaki savaşı adeta Acara–Rus çatışmasına dönüştü. Böylece, Ruslar Acara'yı alamadılar.⁴⁶

1829'da Edirne Antlaşması'yla Anapa'dan Batum'a kadar olan Karadeniz'in batı kıyısı ve Türk toprağı Ahıska Ruslar'a verilmiştir, yani Gürcistan'ın Ruslara aidiyeti onaylanmıştır.

1853–1856 yıllarında devam eden Kırım Harbi esasında Batum çok önemli bir yer oynadı. Çünkü, bu savaşta Rumeli ve Anadolu Cephelerinde başka Batum'da da bir cephe açıldı. Yerli halktan Çürüksu'dan Hasan ve Ali Beyler'le, Dede Ağa yönetiminde gönüllüler, Türk ordusuyla birlik olup

⁴⁴ M. SARAY, *a.g.m.*, s.16; **BOA**, irade-I **Hariciye**, 4193 (Fi Cemâziyye'l-evvel 1218) arşiv belgesinde Sohum Muhafızı'nın gönderdiği belgede; "Ruslar, Tiflis Hanları'nın bazısını zâyî edip ve bazısını bend edüp içerye göndermiştir." yer alır. Ayrıca, Tiflis Hanı'nın ve oğullarının da Sohum gelmek istediklerini ve kendilerine yardım edilmesini istediklerini de bu belgede görülmektedir.

⁴⁵ John BADDELEY, **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil**, (Çev.: S.ÖZDEN), İstanbul, 1989, s.204.

⁴⁶ M. Adil ÖZDER, **Artvin ve Çevresi Savaşları**, Ankara, 1971, s. 9–11.

Ruslara karşı savaştılar. Ruslar, bozguna uğradı ve de Acaristan'a giremediler.⁴⁷

Kırım Harbi esnasında Acara'da kazanılan zafere rağmen Türk ordusu Kafkaslar'da ve Türkistan'da tutunamamıştır. Bunda Osmanlı'nın müttefiklerinin rekabeti önemli rol oynamıştır. Ancak, Osmanlı komutanı Müşir Ömer Paşa 1856'da Batum üzerinden Kafkaslar'da Ruslara karşı saldırıya geçmiştir. Fakat sulh olunca tekrar Batum'a çekilmiştir.⁴⁸

Batum, 1878 yılına kadar Osmanlı hakimiyetinde kaldı. Osmanlı'nın Kafkaslara açılan kapısı oldu. Ancak; 1877–78 (93 Harbi) Osmanlı–Rus Savaşı'nda Osmanlı ordusu ağır bir bozguna uğradı ve Batum'da Osmanlı'nın elinden çıktı. Ayastefanos'la ve de daha sonra imzalanan Berlin Antlaşması'yla Elviye–i Selase (Kars–Ardahan–Batum), Ruslara bırakıldı. Batum'da artık Türk hakimiyeti sona erdi. Ancak, Batum Limanı serbest liman kabul edildi, 1886'da Ruslar, Batum Limanı'nın serbest liman özelliğini tamamen kaldırdılar.

Batum, Osmanlı Dönemi'nde Kafkas Türkleri'nin buluşma noktası ve İstanbul'un kapısı olmuştur.⁴⁹ Gürcistan'ı ziyaret eden Evliya Çelebi de Tiflis'in ve Batum'un ulemasıyla ve eserleriyle bir Müslüman şehir olduğunu belirtir.⁵⁰ Osmanlı Dönemi'ne ilişkin birçok tarihi eser bulunurken, bu eserlerden günümüze sadece 1865 yaptırılan Müfti Camii (Orta Camii) ile Gorcom'daki camii çeşitli tahriplere rağmen günümüze kadar gelebilmiştir.

⁴⁷ KIRZIOĞLU, 1855, **Kars Zaferi**, İstanbul, 1955, s.61.

⁴⁸ Mehmet SARAY, **Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775–1875)**, Ankara, TTK, 1994, s. 59.

⁴⁹ ZEYREK, a.g.e, s.22.

⁵⁰ **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, II. Cilt, Dersaadet, 1314, s. 96.

II. BÖLÜM

RUS İŞGALİNDEN I. DÜNYA SAVAŞINA KADARKİ DÖNEMDE ACARİSTAN (1878-1918)

2.1 Rus İşgalindeki Acaristan

Ruslar, Osmanlı ve müttefikleri olan Fransa, İngiltere, Piyomente ile yapmış oldukları 1854-1856 Kırım Savaşı sonucunda Pariste 1856 yılında bir anlaşma yapmak zorunda kalmışlardı. Ruslar yapmış oldukları 1856 Paris Antlaşması'yla Karadeniz'de gemi bulunduramayacaktı. Kafkaslarda etkinliği de azalan Rusya, Balkan Bunalımı'nı bahane ederek Osmanlı'ya savaş açtı. Böylece 1856 Paris Antlaşması da yürürlükten kalkmış oldu. Bu duruma Osmanlı'nın bir zamanlar müttefiki olan devletler sesiz kalarak karışmamışlardı.

Osmanlı ile başbaşa kalan Ruslar, Karadeniz'e ekonomik bakımdan hâkim olan Batum'u işgal etmek istiyorlardı. Çar Nikola'ya verilen ve Kafkas ordusu genelkurmayının gizli dosyasında bulunan, Rus tarihçisi Derjavin'in ifadesine göre, Ruslar sırf bu maksatla, Osmanlıların, Rumeli'de Sırp, Bulgar ve Karadağlılar'la savaşta olmalarından yararlanarak 24 Nisan 1877 tarihinde Rumeli ve Kafkas Cephelerinden Osmanlı topraklarına saldırıya geçtiler. Böylece tarihimizde meşhur 93(1293/1877) Harbi başladı.⁵¹

Rusların çok büyük kuvvet sevk ederek hücumu geçmeleri üzerine Acara, Çürüksu Ahalisi silahlanıp karşı koydular.⁵² Batum kıyıları boyunca gerilla savaşı yapan Batum halkının kararlılığını Ruslar tahmin edememişlerdi. Rus genel karargâhının görüşü, Batum'daki Rus askerlerinin ve Balkanlar'da da bazı yerlerde bozguna uğramış askerlerin moralinin iyice

⁵¹ ZEYREK, **a.g.e**, s.24.

⁵² HAZNEDAROĞLU Osman, Yukarı Acaralı Ahmet, Tavatkerize Ali ve Hasan Beyler'le, Acaralı Tuzcuoğlu, Çürüksulu Tavmasoğullarından dört kardeş ve Ahıskalı Kavas Süleyman kumandanının da birleşip, Rusların denizden ve karadan hücumlarını püskürtüp vatanlarını üstün bir cesaretle savunmuşlardır. Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. USTAOĞLU, **a.g.e**, s.26.; Hikmet SÜER, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1993, s.76.

bozulduğu kanısındaydılar. Ruslar Batum kıyılarını koruyan savunmasız halkın azmini yanlış tahmin etmişlerdi.⁵³

Çok büyük güce sahip Ruslar, İmaret ve Gürcü milislerinde desteğini alarak 30 Ocak 1878'de taarruza geçtiler. Ancak, umulan neticeyi alamadan geri çekilmek zorunda kaldılar.

Burda dikkatimizi çeken bir durumda Çarlık yönetiminin Ortodoks Hristiyan olan Gürcü ve Ermeniler tarafından desteklenmesidir. Osmanlılar Acara'da, Sohum Cephesi'nde yer yer başarılar elde etmesine rağmen Tuna Cephesi'ndeki işleri kötüye gitmektedir. Ruslar Tuna Nehri'ni aşarak Plevne'yi kuşatma altına almışlardır. Plevne'yi savunan Osman Paşa'ya yardım gitmeyince Plevne de düşmüştür. Böylece Rusların önünde hiçbir engel kalmamıştır. Rus ordusu, İstanbul'un varoşlarına kadar rahat bir şekilde ilerlemişlerdir. Osmanlı Devleti, Rus ordusunu Ayastefanos Antlaşmasını yaparak Yeşilköy'de durdurabilmiştir.

3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nda; Sohum Harekatı'ndan dolayı zarara uğradığını söyleyen Ruslar, savaş tazminatı belirlenmesinde bu durumun dikkate alınmasını istediler. Yeşilköy Antlaşması'nın 19. maddesinin 3. bendinde belirtilen savaş tazminatı olarak Osmanlı Rusya'ya 1 milyar 410 milyon ruble ödeyecekti. Ancak, Rusya Osmanlı'nın mali sıkıntısını gözönünde bulundurarak 1 milyar 110 milyonundan vazgeçiyordu. Buna karşılık; Batum, Ardahan, Eleşkirt, Doğu Beyazıt Rusya'ya bırakılacaktı.⁵⁴ Ayastefanos Antlaşması'yla çıkarları zedelenen Avrupalı Devletlerinin girişimiyle Berlin'de bir kongre toplandı (13 Temmuz 1878). Kongre'de Batum şehriyle ilgili karar alınırken İngiltere ve Rusya arasında sert tartışmalar yaşandı. İngiliz Başbakanı Lord Salisbury ;⁵⁵

"Koca Rusya'ya karşı kahramanca savaşan ateş parçası gibi aslan bir milletin duygularını incitmek doğru olmaz!"

⁵³ W.E.D. ALLEN-P. MURATOF, **Kafkas Harekâtı- 1828-1921 Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara, 1966, s.117.

⁵⁴ Ayastefanos Antlaşması'nın metni için bkz; Mecmua-ı Muahedat, C.IV/II, İstanbul, 1298, s.193-200; Fahir ARMAOĞLU, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara, TTK, 2003, s. 522.

⁵⁵ ALLEN-MURATOF, **a.g.e**, s.197.

diyerek Acara halkını övmüş ve de Batum Limanı'nın Ruslara geçmesini önlemek istemiştir. Ancak, Berlin Antlaşması'yla (58–60); Kars, Ardahan, Batum Ruslara verilmiştir. Bundan sonra anlaşamaya göre Batum Limanı serbest liman haline getirilecek Avrupalı devletlerde bu limanı rahatlıkla kullanacaklardır.⁵⁶

93 Harbi Osmanlı'nın Kafkasya'daki kabileler üzerindeki bütün hakimiyetini yitirdiği savaş oldu. Çünkü, Osmanlı Acara'yla birlikte Kafkaslarla olan diğer tüm bağlantısını Ruslara kaptırmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti Acaristan'dan ayrılmasına rağmen bölgeyle ticari ve ekonomik ilişkilerini sürdürdü. Bu bölgeden de haberdar olmak için de birtakım diplomatik temsilcilikler açıldı. Tiflis'te Osmanlı Devleti başşehbenderlik (konsolosluk) açıldı. Tiflis'teki konsolosluğun yanında, Bakü'de, Novarsisky'de de konsolosluklar açıldı.⁵⁷ Osmanlı ordusu anlaşma gereği çekilirken, 1878 Ağustos'unda Ruslar burayı işgal etmeye başladılar. Batum'u Ruslara teslim eden Osmanlı'ya İngiltere şehri hemen teslim etmemesini istemiştir.⁵⁸ Rus işgaline geçen Batum'un 1883'te Batum–Tiflis–Bakü demiryolunun yapılmasıyla önemi daha da arttı.⁵⁹ Batum'un coğrafi konumu sebebiyle burda nüfuz ve hakimiyetinin kesinleşmesi için çar yönetimi, çok yönlü sömürge, iskân ve asimile politikası izlemeye başladı. Rus esareti yıllarında, Acaristan, köy ve kasabalarının yönetimi beylere, ağalara bırakan Rusların, Batum şehrine ne kadar önem verdiklerine Kızıl Acaristan Salnâmesi'nde de dile getirilmektedir.⁶⁰ Ruslar, Kars ve Batum ablastlarına⁶¹ dönüştürerek, halkın toprak mülkiyetini kaldırdı ve beylik arazi haline getirdiler.

56 İsmail Halil DEMİRCİOĞLU, "Trabzon'daki İngiliz Konsolosu Alfred Bilrotts'nin Raporunda Batum'dan Trabzon'a Göçler, **"Tarih ve Toplum**, s.226, Ekim 2002, s.9–13.

57 **BOA, İrade-i Hariciye**, 19437, 20059.

58 **BOA, Y.PRK. EŞA**, 1143(1295), "*Bab-ı Ali'ye ifade olunan telgrafname; Batum'un mümkün olan vakte kadar teslim olunmamasını Bab-ı Âli'nin menfaati ve onun nokta-i nazarı iktizasınca fasihat ederim. Rusların idaresini cebren zabt etmeleri pek muhtemel değildir...*"

59 Hanefi BOSTAN; "Batum", **TDVİA**, C.5, İstanbul, 1992, s.210.

60 **Kızıl Acaristan Salnâmesi**, Batum 1922, s. 27; "*1878'de Acaristan, Rusya'ya İlhak olunduktan sonra en büyük kabahat köyler bırakılarak, yalnız Batum şehrine ehemmiyet verilmiş olmasıdır. Aynı zamanda tayin olunan memurların memleketce hiç alakadar olmamış, bulunmaları ve kendi menfaatlerini temini düşünerek, ahali ve memleketin saadetini çalışmamış olmalarıdır.*"

Bütün bunlar Batum'da yaşanırken, öte yandan I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı yenilince toprakları işgale uğramıştı. Mustafa Kemal Atatürk bu işgalleri durdurmuş ve Anadolu'dan işgalci güçleri kovarak Türkiye Cumhuriyetini kurmuştur. Rusya'da ise 1917 yılında Bolşevik İhtilali olmuş Rusya yıkılmış yerine Sovyetler Birliği kurulmuştur. Yeni kurulan Sovyetlerle Batının ilişkileri iyi değildi. Bu yüzden Sovyetler Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda Batıya karşı Türkiye'yi desteklemişlerdir. Kurtuluş savaşından sonra Sovyetlerle Türkiye'nin ilişkileri iyi olmasına rağmen Sovyetler, yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nden Batum'a gazete ve kitap gelmesini yasakladı. Yalnızca Kur'an-ı Kerim ve Mevlid'in gelmesine izin verdimişler! Halk da bu bölgede sınıflara ayrılmaya başladı. Rusların baskısı iyice artmasından dolayı bu bölgeden Osmanlı topraklarına göç başlamış ve bunlar, Anadolu'nun değişik bölgelerinde iskân edilmişlerdi.⁶² Rusların takip ettiği politikanın esasını demokratik üstünlük sağlamak, bölgenin verimli ekonomik kaynaklarına hakim olmaktır. Bunun için Ruslar, Osmanlı taraftarı olan Müslüman topluluğu bölgeden her ne suretle olursa olsun uzaklaştırarak, Müslüman nüfusun dini ve kültürel değerlerini bozmak ve böylece onların dinamizmini sağlayan değerlerden kopararak Ruslaştırılmasına zemin hazırlamak oluştuyordu.⁶³

Batum'un serbest liman olması Berlin Antlaşması'yla sağlanmıştı. Ancak 1886 yılına gelindiğinde Batum Serbest Liman özelliği Ruslar tarafından kaldırılmıştır.⁶⁴ Osmanlı Devleti ise bu karara muhalefet etmiş ve bu kararın Berlin antlaşması'na aykırı olduğunu, İngiltere ile birlikte bir yol izleyeceğini belirtilmiştir. Ancak Rusya'nın da gücendirilmemesine çalışmıştır.⁶⁵ Avrupa'nın denge politikasını alt üst ederek büyük bir devlet olarak kurulan Almanya ise bu meseleye Rusya'yı gücendirmemek için gereken önemi vermemiştir. Bununla birlikte İngiltere ise bu karara muhalefet

61 Rusçada ablast askeri vilayet demektir.

62 İ.H. DEMİRCİOĞLU, "XIX. yüzyılın İkinci Yarısında Batum", **Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi**, Sayı:2, Yıl:1 Ağustos 2003, Ankara, Genelkurmay Basımevi 2003, s.105.

63 Abdullah SAYDAM, **Kafkasya'da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye**, Trabzon, Eylül 1993, s.50.

64 **Kızıl Acaristan Salnamesi**, s. 25; **BOA, Yıldız Tasnifi, Sadarat Maruzatı**, (YPRK. A), 4150 (1303. L.5).

65 **BOA, İrade-i Dâhiliye**, 78760.

etmiştir.⁶⁶ Rusya'nın Batum Limanı'nı serbest liman olmaktan çıkardığına dair Tayms Gazetesi'nin 7 Temmuz 1886 tarihli sayısında ele almış ve burda; *"Rus Çarı'nın Berlin Kongresi'nde Batum'u serbest liman haline ifrağ niyetini beyan eylediği gibi, şimdi de beyanını geri almak niyetini beyan etmekle kanaat edilir. Eğer yalnız bir devletin arzusuyla şimdi taahhüdatten irtiklas olmuyorsa doğrudan doğruya Batum'a taalluk eden meseleden daha büyük ve mühim birçok meseleler meydana çıkar."* diye dile getirmiştir. Yani bu meselenin birçok sorunu da ortaya çıkaracağı söylenmiştir.⁶⁷ 1886 tarihinden sonra Rusların bu bölgeyi Ruslaştırma faaliyetlerinin hız kazandığını görmekteyiz. Bu bölgeden Anadolu'ya yoğun bir göç yaşanmıştır. Özellikle burdan gelen birçok Acaralı Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, İstanbul ve Karadeniz'deki diğer liman şehirlerimize bir kısmı da iç kesimlere giderek Amasya, Adapazarı, Bursa ve Balıkesir'in köylerine yerleştirildiler.⁶⁸ Rusya, Batum, Kars, Sarıkamış ve Gümrü taraflarına asker bulundurmakla kalmayıp, Batum'a asker sevk etmeye devam etmiştir.⁶⁹ Rusların bölgede yerleşme faaliyetleri giderek hızlanmıştır. Çünkü Batum Limanı gün geçtikçe önem kazanmaktaydı. Daha önceleri kurulan Batum–Tiflis–Bakü demiryolu Kafkaslardaki Rusların hakimiyetini güçlendirecekti. Bundan dolayı Batum'a verdikleri önem artmış ve buraya yapılan istihkam artmıştı. Batum Limanı, Ruslar tarafından Kafkasların Karadeniz'e çıkış kapısı olarak görülmektedir. Bundan dolayı ayrı bir önem verilmiştir.

Serbest liman iken Batum, bölgenin ticaret merkezi olmasında önemli rol oynamıştı. Giderek büyüyen ticaret potansiyelinden dolayı Rusların serbest liman olma özelliğini kaldırması etkili olmuştur. Batum'un önemi 1900 yılında oluşturulan Bakü ve Batum petrol boru hattıyla daha da arttı.

⁶⁶ **BOA, Yıldız Tasnifi, Sadaret Maruzatı**, Y.PRK. A. 4153; **BOA, Yıldız Tasnifi, Sadaret Maruzatı**, Y.PRK. A. 4/53.

⁶⁷ **BOA, Yıldız Tasnifi, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği**, (Y.PRK. TKM). 9/34(1303.L.13); **BOA**, Y.PRK.A.4/50.

⁶⁸ İznik–Batum ve Havalisi Kültür Derneği, "Acaristan Özerk Cumhuriyeti", **NART**, Ocak–Şubat 1998; Yusuf ÇAM; "Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçler ve Kocaeli Yöresi'ne İskanlar", **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, C.II, 24 ; 26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s. 33 – 43.

⁶⁹ **BOA, Yıldız Tasnifi, Askeri Maruzat**, (Y.PRK. ASK). 13/31.

Böylece Batum ticaret hacmi açısından çok önemli bir seviyeye geldi.⁷⁰ Yani Kafkas petrolerinin çıkış noktaları olmuştı. Bu durumda bölgede tam anlamıyla bir hakimiyet sağlanmalıydı. Bunun için bölgede önemli ölçüde Ruslar, Ermeniler yerleştirmiştir. Ruslar Gürcüleri de destekleyerek Batum'da bir hakimiyet sağlamaya çalışmıştır. Daha sonraki süreçte Batum'da Ruslaştırma, Gürcülerin de desteğini alarak hızlanmıştır. Bunun sonucunda Batum'dan Anadolu'ya doğru yaşanan göç dalgalarının önüne geçmek için Batum Şehbenderliği'ne, II. Abdülhamit'in halka yönelik fermanları gönderilmiştir.⁷¹

I. Dünya Savaşında Rusya'da çıkan Bolşevik Devrimi'yle Rusya'da Çar öldürülmüş yerine komünizm rejimine geçilerek Sovyet Rusya kurulmuştur. Sovyet Rusya'nın ilk yaptığı iş I. Dünya Savaşı'ndan çekilmek oldu. Nitekim 1917 yılında Osmanlı ve müttefiki Almanya ile yapmış olduğu Brest-Litovsk Antlaşması'yla savaştan çekildi. Böylece Batum, Brest–Litovsk Antlaşmasıyla Osmanlı topraklarına tekrar katılarak yeniden Anadolu'nun bir parçası olmaya başlamıştır.

⁷⁰ BOSTAN, *a.g.m*, s. 219. ; DEMİRCİOĞLU, *a.g.m*, s.105.

⁷¹ ZEYREK, *a.g.e*, s. 93.

2.2 XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Batum'un Demografik ve İktisadi Yapısı

2.2.1 Demografik Yapısı

1868 yılında Batum'un etnik yapısı incelendiğinde asli unsur olarak Türk, Laz, Gürcü ve Abazaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu etnik unsurlara ilave olarak şehirde Rum, Ermeni, Batı Avrupalılar ve zenciler de bulunmaktadır.

Batum son dönemlere kadar büyük bir yerleşim yeri değildi. 1868'de İngiliz konsolos Palgrave'nin raporunda nüfus oranları; toplam nüfusu 4.970, 4.500'ü Müslüman, 350'si Rum ve 120'si Ermeni'dir.⁷² Bu arada Ruslar Kafkaslar'daki halkı göçe tabi tutmaya çalışıyordu. Özellikle Batı Kafkasya'daki hakimiyetlerini sağlamak, bölge halkının zorla göçe tabii tutulması için Grandük Mişel tarafından bizzat bir ferman yayımlanmıştı. Bu fermanla göç faaliyetleri daha sonra tüm Kafkasya sistemli bir şekilde uygulanacaktı. Ruslar zorunlu göçlerle kalmayıp, bölgeden göç edenlerin Osmanlı topraklarındanda nereye yerleşeceklerine dahi karışmaktaydı.⁷³ Göç eden ve öldürülen insanların yurduna Slav göçmenler yerleştiriliyordu. Tek suçu Rus olmamak olan bu insanların öldürülmesi vicdanları sızlatacak bir hal almıştı.⁷⁴ 1878 yılına kadar bir Türk toprağı olan Batum'da aynı taktik uygulanmaya konulmuştu.

Kafkasya'nın hemen hemen her tarafında icra edilen demografik üstünlük kurma savaşı Batum'da da planlı bir şekilde yürütülmüştür. 1878'den sonra Rusya'nın en büyük stratejisi köyleri bırakarak yalnız Batum şehrine önem vermesidir.⁷⁵ Bu durum, Rusların demografik yapı üzerinde nasıl planlı bir şekilde oyun oynadığını gösterir. Çünkü, Ruslar menfaatleri ve askeri önemi olan, sanayi ve ticari alanda değeri fazla olan yerlerde hakimiyet kurmuşlar vede buralarda Hristiyan Gürcüleri, Rusları, Ermenileri getirip

⁷² DEMİRCİOĞLU, *a.g.m*, s.108.

⁷³ ZEYREK, *a.g.e*, s.91; İsmail BERKOK, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul, 1959, s. 526–529.

⁷⁴ Justin Mc CARTY, **Ölüm ve Sürgün**, (Çeviren: B.UMAR), İstanbul, 1998, s.35–37.

⁷⁵ **Kızıl Acaristan Salnamesi**, s.27.; Yusuf ÇAM; *a.g.m*, s. 33 – 43.

buralarda istihkam etmişlerdir. Dağlık mıntikalarla pek fazla uğraşmamışlardır.

Rusya'nın bu bölgedeki demografik üstünlük kurma politikalarının esaslarını şöyle sıralayabiliriz:⁷⁶

1. Buralardaki yerleşimi cazip kılmak için kuzeydeki Rus köylülerine özgürlük karşılığında arazi vermişler hatta bu köylülere kredi sağlamışlardır.

2. Bölgedeki Müslüman halkı göçe zorlamış (Rus memleketlerine ve Sibirya'ya), bu bölgelere gitmek istemeyenleri de zorla Türkiye'ye göç ettirilmişti.

3. Anadolu'da ve İran'da yaşayan Ermenileri başta olmak üzere, Rumlar ve diğer gayrimüslim nüfusu buralara yerleştirmek asıl amaçtı. Amaçlarına ulaşmak için ise Rus istihbaratı görevlendirilmişti.

4. Nüfus dengelenemezse Avrupa'dan Slavlar getirilip yerleştiriliyordu.

Çarlık Rejimin Batum'da uyguladığı bu sistemli göç faaliyeti hemen hemen tüm Kafkasya'da uygulandığı görülmektedir. Sonuçta da Kafkasya'da ve Batum'da kısmen de olsa demografik Rus üstünlüğü sağlandı.

Demografik yapı üzerinde Rusya'nın politikaları sonucu 1914 yılına gelindiğinde Batum bölgesinin demografik yapısı aşağıdaki tablodaki veriler haline gelmiştir. Bu verilerde Türk nüfusu yerine Müslüman Gürcü, Şii Müslüman, Sünni Müslüman, gibi ifadeler kullanılmıştır;⁷⁷

⁷⁶ SAYDAM, **a.g.e**, s.56–57.

⁷⁷ “1914 Nüfus Rakamları”, **Kafkas Kalendari**, 1915, s.222-225.

BATUM BÖLGESİ		
1914	Kadın	Erkek
Ortodoks (Rus)	5.011	6.673
Sektandı (Malakan)	201	278
Diğer Avrupa halkı	750	1.291
Ortodoks (Gürcü)	3.578	5.425
Müslüman (Gürcü)	35.129	39.586
Gregorian (Ermeni)	2.541	3.568
Diğer dinler (Ermeni)	1.278	1.638
Kafkasyalılar (Dağlılar)	448	793
Farklı Asya halkı (Hristiyan)	1.826	2.630
Şii Müslüman	1.288	2.261
Sünni Müslüman	283	928
Çingeneler	10	7
Yahudiler	438	632
Toplam	54.069	65.710
Genel Toplam	119.779	

Nüfus oranlarını incelediğinde ifadelerin ne kadar titizlikle geçildiğini gösterir. Örneğin; Gürcü Müslüman'ı ayrı bir nüfus olarak değerlendirirken, Sünni Müslüman, Şii Müslüman ifadeleri de kullanılmaktadır. Ancak bu nüfus oranlarına rağmen nüfusun çoğunluğu onlara göre Müslüman Gürcüler, bize göre ise Müslüman ifadesinde belirtilen Türkler çoğunluktadır. Şimdi nüfusun yüzdelik dilimlerine bakalım. Gürcü (Ortodoks) nüfusun % 7,5'ni Gürcü Müslümanlar nüfusun % 63'nü, Tüm Müslümanlar ise nüfusun % 68'ni Tüm Hristiyanlar nüfusun ancak %30'nu, Yahudiler ise nüfusun %0,89 sını oluşturmaktadır. Ortodoks Gürcü kadınların nüfus oranı %2,98, erkeklerin nüfus oranları % 4,5, Tüm Hristiyan kadınların nüfus oranları % 12,67 erkek oranı % 17,33; Müslüman Gürcü kadınları % 30, erkekler % 33; Tüm Müslüman kadınların oranı % 31, Erkek % 37'dir.

Nüfus oranları incelendiğinde Müslüman Gürcülerin nüfus oranları da, tüm Müslümanların oranları da Hristiyan Gürcülerden her türlü baskılara rağmen çok fazla oldouğu gözlemlenmektedir. Gürcü Ortodoksların nüfus oranların Gürcü Müslümanların oranı arasında yaklaşık 8 kat var. Tüm Hristiyanların oranlarında tüm Müslümanların oranı ise yaklaşık 2 kat

fazladır. Bu durum şunu açıkça ortaya koyar; “Bu bölge Müslüman bir Türk bölgesidir.

2.2.2 İktisadi Yapısı

Batum'un uzun yıllar Osmanlı hakimiyetinde kalmasına rağmen bu dönemle ilgili detaylı bir araştırmanın olmadığı anlaşılmaktadır. İktisadi yapı ile ilgili Trabzon İngiliz Konsolosu olan Palgrave'nin eseri önemlidir.⁷⁸ Batum'la ilgili Trabzon Vilayet Salnamesi'nde önemli bilgiler içermektedir.

Batum ve Poti Limanları Gürcistan'ın iki önemli liman şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batum önemli bir limandır. Limana rüzgâr girmekte ve yaklaşık 20 büyük gemiyi güvenlik içinde barındırabilecek kapasitededir. Limanla ilgili 1877 yılı Trabzon Vilayet Salnamesi'nde şöyle bir bilgi verilmektedir;

*“İdare-i Mahsusa gemileri Batum Limanı'na uğramışlardı. Surların önemli bir uğrak limanı idi.”*⁷⁹

Ruslar, Batum Liman'ında en aktif tüccarlardı. Rus konsolosluğu hemen limanın yanbaşıda yer almaktadır. Batum'da ticaretin yanında balıkçılık ta ön planda tutulmaktadır. Batum şehir çarşısında 50 dükkan varken son dönemlerde 150 tane dükkan açılmıştır.

Batum'da bakırcılık, kuyumculuk ve siyah aba diye tanımlanan bir bez üretilmektedir. Batum'da ayrıca tarımsal faaliyetler ağırlıklı olarak mısır ve pirinç üretimine dayanmaktadır. Pirinç ve mısır üretiminde XIX. yüzyılın son çeyreğinde artış gözlemlenmiştir. Ayrıca, Batum'da yer alan ormanlar önemli diğer gelir kaynaklarıdır. Bu ormanlarda kestane, kızılgaç ve gürgen ağaçları bulunmaktadır. Halk bu ormanlardan kereste elde edip satmaktaydı. Ayrıca, Batum'dan denize ulaşan Çoruh Nehri'nde de kayıkçılık

⁷⁸ DEMİRCİOĞLU, a.g.m, s.106.

⁷⁹ **1877 Tarihli Trabzon Salnâmesi**, (Çeviren; Kudret Emiroğlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitimi Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 1995, s.169.

yapılmaktaydı. Artvin'den Batum'a Çoruh Nehri'nden kayıklarla gidilmekteydi.⁸⁰ Batum'dan denize ulaşan Çoruh'da kayıkçılık yapılmaktaydı.

Batum'un XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki önemini burda 12 konsolosluğun ve 3 ticari temsilciliğin açılması gösterir. Bu ülkeler arasında Almanya, Büyük Britanya, Yunanistan, Danimarka, İtalya, İran, ABD, Hollanda, Osmanlı Devleti, Belçika, Avusturya–Maracistan İmparatorluğu, Norveç, İsveç ve Japonya'nın ticari konsolosluğu bulunmaktadır. Rus hakimiyetinde Ruslar şehirle ilgili birçok faaliyetlerde bulunmuşlar, ancak Batum'da özellikle köylüler, fukara sınıfı bey ve eşrafın tahakkümü ve esareti altında zulme uğramışlardır.⁸¹

Batum, buna rağmen özellikle Ruslar için vazgeçilmez bir yer olmuştur. Çünkü 1883'te Batum–Tiflis–Bakü demiryolu yapılmış, böylece Kafkasların çıkış noktası olmuştur. Batum'un 1886'ya kadar serbest liman olması buranın önemini giderek artırmıştı. Ancak, Ruslar burdaki ticareti kendi çıkarları uğruna kullanılmışlardır. Serbest liman özelliğini kaybeden Batum eski önemini kaybetmediği gibi. 1900 yılındaki Bakü–Batum petrol boru hattının inşasıyla şehrin ticari hacmi ve Ruslar için önemi daha da artarak vazgeçilmez bir bölge olmuştur. Böylece, Bakü petrollerinin diğer bir tabirle Hazar petroleri Batum'dan tüm dünyaya ulaşmaya başlamıştır. Bu durumda Ruslar ekonomik çıkarları için şehrin nüfusunda da önemli bir değişiklik yaptığını daha önceden belirtmiştik. Böyle bir liman Rus çıkarları için çok önemliydi.

2.2.3 Kültürel Faaliyetler

Acaristan'da Osmanlı hakimiyeti döneminde tüm milletlerin kültürel faaliyetlerien izin verilmiştir. Sadece Acaristan'da değil tüm Gürcistan'da tüm milletlerin kültürel kimliklerine dokunulmamış, aksine kültürel faaliyetlere izin verilmiştir. Acaristan'ın Osmanlı'nın elinden çıkmasından sonra burda yaşayan Türk ve Müslümanların kimliklerini kaybetmeleri için tüm baskılara

⁸⁰ 1877 Tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesi, s.383–393.

⁸¹ DEMİRCİOĞLU, *a.g.m.*, s.109.; Kızıl Acaristan Salnâmesi, s.27.

ve propagandalara karşı tüm Acaralılar kültürlerini korumaya çalışmışlardı. Kendi okullarında eğitim vermeye çalışmalarına rağmen, Ruslar bu okullardaki eğitim faaliyetlerine müdahale ettiler. Amaç, buradaki Ruslaştırma faaliyetlerine hız vermektir. Sadece Acara'da değil tüm Elviye-i Selase'de Ruslaştırma faaliyetleri hız kazanmıştı. Osmanlı'dan ise gelebilecek tüm gazete ve kitapların girişini yasakladı.⁸² Halkın gözünü de boyamak için yalnızca Kuran-ı Kerim ve Mevlid'in gelmesine izin verildi. Acara'daki Müslüman Türk halkı benliklerini korumak için direnmeye çalışmışlardı. Ancak büyük bir kısmının da zorla göç ettirildi. Şimdi Acarada kalan Türklerin kimliklerini korumak için neler yaptıklarına bir bakalım. Kendi dillerinde gazeteler, kitaplar bastılar. Batum'da yayımlanan gazeteler bir kısmı Türkler tarafından çıkarılmıştı. Çıkarılan bu gazetelerin büyük bir kısmı I. Dünya Savaşı'ndan sonra çıkarıldı. Bu gazetelere kısaca bir bakalım.

a) Sada-yı Millet (1919)⁸³

Acaristan Milli Şurası'nın Cenabi Garbi Kafkas Cemiyeti İslamiyesi'nin yayın organıdır. Gazete 1919'da Batum'da hatta 3 defa olmak üzere yayımlanmıştır. Bu siyasi, sosyal, iktisadi gazete Batum'da umumiyle Acaristan'daki Müslümanların hayatından bahsetmiş, sayfalarında kültür, eğitim konularında yazılar, edebi eser numuneleri yayınlamıştır.

1919 yılında toplam 74 sayısı yayınlandı. Gazetenin sahibi Müslüman bir Türk olan Nuri Seferbeyzada, başredaktörü de Ehmed Hamidi'dir.

b) İslam Gürcistanı (1919 – 1922)⁸⁴

İslam Gürcistan'ın Kurtuluş Cemiyeti'nin yayın organı olan, siyasi, sosyal, ilmi günlük gazetedir.

1919'un başlarında yayına başlayan gazete Batum'da Azerbaycan Türkçesi ve Gürcüce yayınlandı.

⁸² ZEYREK, *a.g.e*, s. 26.

⁸³ Remzi MEMMEDOV; **Gürcistan'da Neşrolunan Azerbaycan Dilli Matbuat (1832 – 1995) Azerbaycan Neşriyat, Bak. 1995**, s. 9-10 (Sada-yı Millet Gazetesi'nin bir sureti Ekler kısmında mevcuttur. Bu ek Yunus ZEYREK'in Acaristan ve Acaralar adlı eserinden alınmıştır.)

⁸⁴ MEMMEDOV, *a.g.e*, s. 10.

Gazete o vakitler meşhur bir soy olan Abaşidzelerin desteği çıkmıştır. 1919 yılında gazetenin 131 sayısı yayınlandı. Bazı rivayetlere göre; Acaristan'da Rus (Sovyet) hakimiyetinde de devam etmiştir. Faaliyete 1921'de yeniden başlayan gazete 1922'de ikinci defa kapatılmıştır. 1919 yılında İslam Gürcistan'ın sahibi ve redaktörü Hüseyin Humsuzade sonra ise Mehmet Bey Abaşidze olmuştur.

c) Yeni Gün (1921)⁸⁵

Muhtar Acaristan Cumhuriyeti'nin yayın organıdır. 1921 yılının Ocak ayında Batum'da yayına başlayan gazete toplam 2 ay çıkmıştır. Mart ayında "İştirak" adında çıkmaya başlamıştır.

ç) İştirak (1921 – 1922)⁸⁶

Muhtar Acaristan Cumhuriyeti'nin yayın organıdır. 1921 yılının Nisan ayında Batum'da Azeri Türkçesiyle yayın abışlamıştır. Gazetenin sadece 1 sayısı elde edilmiştir. 31 Mart 1921'de "Yeni Hayat" adını almıştır.

d) Yeni Hayat (1922 – 1924)⁸⁷

Önceki Komünist Partisi Batum ve Azerbaycan İcra Komitesi organı olmuş, sonra ise, Gürcistan Komünist Partisi İslam Şubesinin Merkezi ve Siyasi Acar organı olarak yayınlandı. 1922 yılının Nisan ayında çıkmıştı. Gazetenin 1922 yılında 150, 1923'te 152 sayısı yayınlandı.

Yeni Hayat Gazetesinde resmi bilgiler, cumhuriyetin sosyal, siyasi, iktisadi, kültürel hayatından bahsedilen yazılar, edebi eserlerden örnekler yayınlanmıştır.

Gazete 13 Ağustos 1924 yılına kadar Batum'da yayımlanmıştır.

Batum'da yayınlanan bu gazetelerden başka Müslüman Türklerin Batum dışında da Tiflis'te de gazeteler çıkardığı görülmektedir. Bu gazeteler;⁸⁸ Tiflis Ahbarı (1831 – 1833), Kafkaslar'ın Bu tarafının Haberleri (1845), Ziya

⁸⁵ MEMMEDOV, **a.g.e**, s. 11.

⁸⁶ MEMMEDOV, **a.g.e**, s. 11.

⁸⁷ MEMMEDOV, **a.g.e**, s. 12 – 13.

⁸⁸ MEMMEDOV, **a.g.e**, s. 5 – 13.

(1879 – 1880), Ziya-i Kavkazya (1880 – 1884), Keşköl (1883 – 1891), Şarkı Ru (1903 – 1905), Mezher (1908 – 1917), Gardaş Gaygısı (1918), Albayrak (1918 – 1919), Gelecek (1918 – 1919) Yeni Dünya (1920), Adalet (1921), Komünist (1921), Yeni Fikir (1922 – 1927), Işık Yol'dur (1924),

Acaristan yayımlanan bu gazetelerden Sada-yı Millet'in Acara Türklerinin sesi olmuştur. Gazete Kars Milli Şura Hükümeti'nin Batum'daki yayın organıdır. Bu gazete Acara'nın ya Osmanlı'ya ya da muhtariyet verilmesini istemiştir.⁸⁹ Sada-yı Millet gazetesi Acara Türklerinin sesi soluğu olmuştur.

Sancakbeyzada Mehmet Bey'in başkanlığındaki Tahlis Cemiyeti'nin yayın organı olarak İslam Gürcistan Gazetesi çıkarıldı. Bu gazeteyle Acaristan'da Gürcü hakimeyeti fikrini benimseyerek Acarda Türklerinin görüşünü yansıtmadığını göstermiştir.

Yeni Hayat Gazetesi ise Komünistlerin Acara'daki yayın organı olarak yayımlanmış ve Acaristan'daki Sovyet hakimiyetini savunmuştur. Acara Türklerinin isteklerini yansıtamamıştır.

Ancak bu gazetelerin hepsinin en olumlu tarafı ise Türkçe olarak yayınlanarak Türkçe'nin yok olmasını engelleyerek ve Türk kültürünün devamını sağlamıştır.

⁸⁹ ZEYREK, a.g.e, s. 34.

III. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ACARİSTAN

3.1 Birinci Dünya Savaşı ve Rusya'nın Tutumu

Sanayi Devrimi'nden sonra Dünya'nın seyri de değişmiştir. Devletler arasında Coğrafi Keşiflerle birlikte başlayan sömürgecilik giderek hız kazandı. Özellikle büyük devletlerden olan İngiltere ve Fransa hammadde ve pazar arayışına girdi. Bu sırada yeni yeni ortaya çıkan iki devlet dünya siyasetini değiştirdi. Bu iki devlet (siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya ve Almanya) sömürgecilik ve hammadde yarışına dahil oldu. İtalya önce Habeşistan'a daha sonra Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a saldırdı. Almanya ile İngiltere arasında ise giderek artan bir rekabet artık günyüzüne çıkmaya başladı. Bu iki devletin rekabeti dünyayı bloklaşmalara ve silahlanma yarışına itti.

Rusya ise; bu rekabetin sonucundan özellikle tarihi emelleri olan Boğazlar üzerinde hakim olmayı gerçekleştirmek için Almanya'nın ezilmesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü Ruslar; Boğazlara hakim olmak istiyor, ancak Almanların Osmanlı'daki nüfuz ve üstünlük kazanması bunu engelliyordu. Bunun için Almanların ortadan kalkması gerekirdi. Rusların, I. Dünya Savaşı'ndan önce bir politikası daha vardı. Bu politika Panslavizm'dir. Tüm Balkan Slavlarını tek çatı altında birleştirip Güney Slavları Devleti'ni kurmak istiyordu. Ancak burda ikinci bir engel daha vardı. Bu engel Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'ydu. Balkanlarda bulunan Slavlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna karşı birleşmemişler, ancak Osmanlı'ya karşı birleşmişlerdi.⁹⁰

Ruslar, 1904–1905 Japon hezimetinden sonra 1905'te bir yenileşme hareketine girerek silahlanma yarışına girdi.⁹¹ Bundan sonra bloklaşmalar içerisinde yer almaya başladı. Ruslar silahlanma yarışı için 4 milyar ruble gibi

⁹⁰ G.H. BOLSOVER, "1815–1914 Arasında Rus Dış Politikalarına Bir bakış", **BELLETEREN**, C.XXX, s.284.

⁹¹ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: Tevfik ÇAVDAR; **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.21-22.

çok büyük bir para harcadı. Donanmasını güçlendirmek için yeni gemi inşaatlarına girişti, ancak savaş başladığında bu gemilerin yapımı bitmiş değildi.

Dünya'nın yeni bir savaşın içinde olduğu aşıkardı. Bundaki temel neden İngiliz–Alman rekabetiydi. Savaşın her an çıkması beklenmekteydi. Tüm devletler hazırlıklarını yapmaktaydı. Beklenen oldu ve Bosna Hersek'e (Saray Bosna) ziyarete gelen Avusturya velihadı "Büyük Sırbistan adlı gizli bir cemiyete mensup bir genç olan Pirincip tarafından öldürüldü. Bu durum I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına bir neden teşkil etti. 28 Temmuz 1914 yılında Avusturya – Macaristan Sırbistan'a harp ilan etti. Bu durum üzerine Rusların Çarı II. Nikola seferberlik ilan etti. Bunun üzerinde Almanlar da Ruslara savaş ilan etti. Aynı blokta yer alan İtalya tarafsızlığını ilan etti.⁹² Harbin başlaması, Rusya'da büyük bir heyecan uyandırdı. Rusların içindeki heyecan artmış, grevler durmuş ve onbinlerce kişi gönüllü olarak savaşa katılmak için yazılmıştır.

Almanlar, Marn Muharebesi'ni kaybetmesine rağmen Ruslarla yaptığı Tannenberg Meydan Muharebesi'ni (23–31 Ağustos 1914) kazandı. Bu arada Galiçya'daki mücadele çok çetin geçmekte idi. Ruslar, Avusturya–Macaristan cephesi'nde önemli başarılar elde etmişlerdi. Rus orduları, 1916 yılında Romanya'nın müttefiklerle savaşa girmesi üzerine yardım göndermişti. Ancak burdaki durum diğer cephelerde olduğu gibi bir başarı getirmede. 1917 yılına gelindiğinde ise Ruslar, Almanlardan Kuzey Cehpesi'nde önemli bazı kaleleri aldı, ancak karşı hücumla bu kaleleri de kaybettiler. Rusya, Amerika ve Japonya'dan sipariş ettiği savaş gemileri gelmişti. Ancak, orduda bir gevşemenin olması ve Şubat Devrimi'nin gerçekleşmesi Rusların savaştan çekilmesine neden oldu.

⁹² Akdes Nimet KURAT, **RUSYA TARİHİ (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)**, TTK, Ankara, 1999, s.412.

3.1.1 Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne Savaş İlan Etmesi

1908'de İngiltere ve Rusya arasında yapılan Reval görüşmelerinde İngiltere Rusların Osmanlı topraklarındaki emellerine karışmayacak bundan sonra Rusya serbest bırakılmış olacaktı. Ancak bu sıralarda Rusların tarihi emellerini gerçekleştirme imkânı olmadı. Çünkü Osmanlı ve Almanya yakınlaşması hız kazanmıştı. Bunun üzerine Ruslar, 1914 Haziranda diplomatik faaliyetlere hız verdi. Rus Dışişleri Bakanı Sazanov, İstanbul'daki Rus elçisine Osmanlı'ya karşı takip edilecek siyaset hakkında esaslı bir talimat gönderdi. Ruslar, şimdilik Türklere açıktan düşmanlığı doğru bulmuyordu.⁹³ Türklerle–Ruslar arasında 5–14 Ağustos 1914 tarihlerinde İstanbul ve Petersburg'dan bazı görüşmeler oldu. Ancak Rus Dışişleri bakanı Sazanov Türklerle anlaşma fikrini red etti. Bunun üzerine Türklerle Almanlar arasında 2 Ağustos tarihinde gizli bir anlaşma imzalandı.

Goeben (Yavuz) ve Breslav (Midilli) Akdeniz'den İngiliz ve Müttefik donanmasının önünden kaçıp Osmanlı'ya iltica edince, Osmanlı Devleti, bu gemileri satın aldığını ilan etti.⁹⁴ Bu da doğal olarak Rusya ve müttefiklerle Osmanlı'nın arasının açılması demektir. Bu gemiler, Enver Paşa'nın emriyle 29 ve 30 Ekim günlerinde Rus limanları Odesa, Sivastopal, Feodosya, Novorissiysk ve Batum şehirleri bombalandı.⁹⁵ Bu olay, Rusya ile Osmanlı arasında harbin patlak vermesine sebep oldu. Ruslar, 2 Kasım 1914'te Türkiye'ye harp ilan etti ve ertesi gün savaşa başladı. Çar Nikola, Ruslara hitaben yayınladığı manifestoyla birlikte tarihi Türk düşmanlığı canlandı ve Ayasofya'ya haç dikme zamanı yaklaştığına söylemiş ve yardım sandıkları açtırmıştır.

Duma Meclisi müttefiklerden İngiltere ve Fransa'nın Boğazlar üzerindeki haklarını tanımasına gerektiği iddiasında bulundu.⁹⁶ 4 Mart

⁹³ KURAT, **a.g.e**, s.417, Yusuf Hikmet BAYUR, **Türk İnkılabı Tarihi**, Ankara, TTK, 1952, C.II, s.158.

⁹⁴ KURAT, **a.g.e**, s.418.

⁹⁵ Bu bombalama Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın haberi olmadan gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Yuluğ Tekin KURAT, "1878–1919 Arasında Türk-Rus ilişkilerinin Siyasal Anatomisi", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl (1491–1991)**, Ankara, 12–14 Aralık 1992, s.142–143.

⁹⁶ KURAT, **a.g.e**, s, 419.

1915'te İngiliz ve Fransız hükümetlerine birer nota gönderen Ruslar, bu isteklerinin resmileşmesini istedi. İngilizlerle Ruslar arasında gizli bir antlaşma ile Rusların istekleri kabul edildi. Fransızlar daha sonra bu anlaşmayı onayladı. Bu uğurda İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Cehpesi'ni açtı. Ancak Türkler beklenmedik bir direnişle müttefikleri büyük bir yenilgiye uğrattı. Karadeniz yoluyla Ruslara yardım gönderilmedi. Çanakkale Cephesini Türkler kazanınca Fransa ve İngiltere boğazları geçemedi. Sonuçta bu cephe Rus ordusunun cephanesinin tükenmesine ve askeri kuvvetinin azalmasına önemli rol oynadı.

3.2 Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Politikaları ve Bu Politikada Acaristan'ın Yeri

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı başlayınca ilk önce tarafsızlığını ilan etti. Daha sonra da seferbeliğe başladı. Bu sırada 1914'ün Ağustos'unda İttihat Terakki çıkarının ileeri gelenlerinden Enver Paşa ve Sadrazam Talat Paşa da Rusya ile bir antlaşma imkanlarını düşünmekte veya düşünür gibi görünmekte idiler.⁹⁷ Petersburg ve İstanbul arasında müzakereler oldu. Rusya dışişleri bakanı Sazonov'a bu ittifak olsa bile İstanbul'dan en azından bir üs verilmesi talebi oldu. Yani bu İstanbul'dan vazgeçemediklerini göstermektedir. Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'un Almanya'dan satın alındığı ilan edilen bu ittifak antlaşmasını red edince Osmanlı Devleti'nin kaygıları da arttı. Goben ve Breslav'ın Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalamasıyla Osmanlı Devleti resmen savaşa girdi. İngiliz ve Ruslar kendi aralarında gizli antlaşmalarla Boğazlar ve İstanbul'u Ruslara bırakmışlardı. Bunu Fransa da kabul etti. Bunun içinde Rusya'ya yardım edecekti.

Osmanlı Devleti'nin iktidarını elinde bulunduran ittifak ve Terakki yönetiminin bir amacı da Rusya ile sürekli sorun olan Kafkasya'yı tamamen elde ederek, Turancılık politikasını gerçekleştirmekti. Bu amaçla 10 Kasım 1914'te Kafkas Cephesi açıldı. Enver Paşa komutasında Türk ordusu harekete geçerek Erzurum Köprüköy'de Rusları yendi.⁹⁸ Artvin, Çoruh, Ardahan ve Oltu Türkler tarafından kurtarıldı. Oltu'da Ruslar, büyük bir

⁹⁷ Y.T.KURAT; *a.g.m*, s.142

⁹⁸ KURAT, *a.g.e*, s, 420.

hezimete uğradı. Ancak, Türk ordusu hazırlıksız olması ve kış mevsiminin gelmesi taarruzu etkisiz kaldı. Sarıkamış'taki muharebelerde Türk ordusu, çok zayıf ve esir vererek geri çekildi. Ruslardan alınan yerleri bırakmak zorunda kaldı. Ruslar Türklerin bu yenilgilerine rağmen hemen taarruza geçmemişti. Rus ordusu ancak, Ocak 1916'da saldırıya başladı. Aynı zamanda Bağdat demiryolunu kesmek, Türklerle Almanların İran'daki tesislerini önlemek bahanesiyle İran Azerbaycanı'na da girdi. Türk ordusu Ruslardan önce Tebriz'i ele geçirmişti. Ancak, Rus taarruzu Erzurum istikametinde gelişti ve Ruslar Erzurum'u aldı, daha sonra Bayburt, Muş, Bitlis, Erzincan, Trabzon, Van işgal edildi. Ruslar, İran'da da İsfahan'ı işgal ettiler. Cephenin bazı kısımlarında Türk ordusu karşı taarruza geçmeye çalıştı, fakat Türklerin bu taarruzları bazı mevzilerle sınırlı kaldı. Ruslar lehine gelişen durum daha sonra Rusya'da ihtilal olunca (1917) Rusya'nın aleyhine dönerken Osmanlı Devleti'nin lehine gelişti.

Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nda kaybettiği Elviye-i Selase'yi ele geçirmek istiyordu. Rus işgalindeki Acara ve Ahıska'ya Osmanlı Devleti gerekli yardımı yapamadığından, Batum 1917 Bolşevik İhtilali'ne kadar Ruslarda kaldı. Erzincan Mütarekesi imzalanmasından sonra da Bolşevik Ruslarla Osmanlı Devleti arasında Brest-Litovsk (3 Mart 1918) antlaşması imzalandı.⁹⁹

14 Temmuz 1918 yılına geldiğimizde Osmanlı hükümetinin Kars-Ardahan ve Batum'un da bulunduğu üç livada halk oylaması yaptığı görülmektedir.¹⁰⁰ Bu oylamanın sonucunda İngiliz kayıtlarına da geçen Osmanlı'dan kopmak istemediğini ortaya çıkarmıştır.¹⁰¹

⁹⁹ Y.T.KURAT, **a.g.e**, s.144, dipnot; 27.; Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz: 15.08.1918 tarihli **Hattı Hümayun** (TV 3320; 18 tarihli basın).

¹⁰⁰ Gotthard JAESCHKE, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev: Cemal KÖPRÜLÜ), TTK, Ankara, 1991, s.42.

¹⁰¹ **Dokümanı i Materyalı**, Belge No: 160, s.310-312.

3.3. Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın İç Durumu

Geleceği görebilen Rus devlet adamları Rusya'nın Romanovlar sülalesinin selameti açısından herhangi bir büyük harpten kaçınması gerektiğini fikrinde idiler. 1914 yılında Sosyalist muhalifler savaş karşıtı oldular, çünkü bu savaşta işçi sınıfının kanı boş yere akacaktı ve bu savaşta güçlü devletlerle karşı karşıya gelinecekti.

Savaş başlayınca işçi grevleri durdu, şehirli köylü, işçi, burjuva ve yüksek tabaka sınıfları birlikte Çar'ın arkasında yer alarak savaş, zaferle bitirmeye azmetmişlerdi. Bu görülmemiş bahar havası kısa sürdü. Savaşın baştan kötü başlanması, Bolşevik ihtilalcilerinin propagandaları, halkın memnuniyetsizliğine yol açtı. Harp başladıktan kısa bir süre sonralar, Duma Meclisi'yle kısa süren bir toplantı yapmış, sonra tatil etmiştir.

1915'in Ocak sonunda Duma'yı üç kere toplantıya çağırdı, daha sonra tatil edildi. Çar'ın hükümleri kanun yerine geçmekteydi. Savunma Bakanı hırsız biri çıkmıştı, techizat eksikliği orduda had safhaya çıkması, doğal olarak halkta hükümete karşı memnuniyetsizliğin artmasına yol açtı. 14 milyon Rus silah altına alındı.¹⁰² Silah altına alınan bu insanları giyindirmek, beslemek, silahlandırmak için çok büyük paralara ihtiyaç vardı. İşçilerin, köylülerin askere alınmasıyla fabrikalarda verim düştü, ziraat faaliyetleri yavaşladı. Bunların doğal sonucu olarak dışarıdan borç paralar alındı. Özellikle Fransa ve İngiltere'den yüklü miktarda borç para alındı ve bu para askerin ihtiyacı için yeterli değildi. Yiyecek stoklarının hızla tükenmesi büyükşehirlerde karaborsacılığı ortaya çıkardı. Bu durum tam bir sosyal buhran dönemine. Bir buçuk milyona yaklaşan bu asker kaçaklarından dolayı da cephede sıkıntılarda başgöstermekteydi.

Sarayda ise Çar II. Nikola ve Çariçe Aleksandra Feodronovra ise eski ihtişamlı hayatlarını devam ettirmeye çalışıyorlardı. Hükümet ise ekonomik, idari sıkıntılara çözüm bulacak kapasiteden yoksundu. Çariçe oğlunun hemofili hastalığının tedavisini üfürükçülerde aradı. Rahip Rasputin, saray üzerinde çok etkili olmaya başladı. Oğluna Rasputin'ni iyi edecek bir aziz olarak gören

¹⁰² A.N.KURAT, a.g.e, s.422–423.

Çar ve Çariçe, hükümeti dahi Rasputen'in karışmasıyla belirliyordu.¹⁰³ Sürekli hükümler değişiyor, giden geleni aratacak bir hal alıyordu. Durum kritik bir hal alınca Çar'ın yakın arkabalarının da araya girmesiyle 1 Kasım 1916 Duma ve Devlet Şurası da toplandı. Devlet Şurası, Duma'yla birlikte hareket edince ikisi de kapandı. Ancak, bu defa Türkistan'daki Türkler sırayla önce Fergana Vadisi'nde Abdülgahtar Han liderliğinde Özbekler silaha sarılıp isyan ettiler. Daha sonra Amangeldi Han liderliğinde Kazaklar, Özbekler, Türkmenler ve Karakalpaklar Ruslara karşı isyan ettiler. 1916 isyan birazcık olsun bastırılmıştı. İsyancılar, sürgüne ya da hapse gönderildiler. Türkistan'daki bu isyan milli hislerin, Ruslara karşı düşmanlığın artmasına neden oldu. 1905'li yıllarda büyük Türk aydınları İsmail Mirza Gasprinski, Yusuf Akçura, Rızaeddin Fahreddin'ler Türkçülük ve İslamcılık fikirleriyle Türkiye'ye karşı sempati oluşturmuştu.¹⁰⁴ I. Dünya Savaşı esnasında Rusların Türklere savaş açması Türkllerdeki Rus düşmanlığını artırıyordu. Hatta, Çanakkale Zaferi'nde İtilaf Grubu'nun yenilmesi burdaki Türklerde büyük bir sevinç ve ümide yol açmıştı. Kafkas Cephesi'nde ve diğer cepheleer esir düşen Türk askerlerini kolluyor ve kaçmalarına yardımcı oluyorlardı.

Çarlık Rusyası'nda sadece Türkler ayaklanmamıştır. Türklere başka sosyalistlerde isyan hazırlığındaydı. Ancak liderlerinden Lenin 1907'de İsviçre'ye kaçmıştı. Bu durumda Sosyalist Bolşevik Partisi büyük bir krize girmesine rağmen zorda olsa ayakta kalmıştı. Prag Kongresi'nde tekrar ve kesin olarak Bolşevik Partisi'nin lideri seçilen Lenin daha sonra Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm alınan altın yardımlarıyla Rusya'da Es-Erlerin ve Menşeviklerin de desteğiyle isyan başlamıştı. 9/22 Ocak 1917'de Kanlı Pazar günün yıldönümünde Petersburg'da "ekmek, ekmek" sloganlarıyla grevler ve gösteriler yaptılar. Çar II. Nikola bunları Duma'nın organize ettiğini ileri sürerek Duma'yı süresiz olarak dağıttı. Ancak meclis üyeleri Tavrida Sarayı'nda kaldı. 15 Mart'ta geçici bir hükümet kuruldu. Büyükşehirler ve Moskova'da yönetim ihtilalcilerin eline geçmişti.¹⁰⁵ Çar II. Nikola tahtı biraderi

¹⁰³ A.g.e., s.425.

¹⁰⁴ A.g.e., s.428. ; 1916 İsyancıları ile ilgili bkz.; Nadir DEVLET; **Rusya Türklere Milli Mücadele Tarihi(1905-1917)**, TTK, Ankara,1999, s.231-245.

¹⁰⁵ KURAT, a.g.e, s.433–434.

Michail'i halef tayin edip, 15 Mart 1917'de tahtı bıraktı. 16 Mart'ta yeni bir anayasa hazırlayıp, Meclisin toplanmasına ve yüksek hakimiyetin hükümete ait olduğunu Michail herkese bildirdi. Böylece 303 yıllık Romanofların hakimiyeti sona ermiş, yerine yeni bir devlet olan Sovyet Rusya kurulmuştu.. Sovyet Rusya'nın yeni bir rejimi vardı. Bu devlet derhal barış yapmak istiyordu. Böylece barış yanlısı olduğunu tüm Dünya'ya olduğunu gösterme niyetindeydiler.

3.4 Sovyet Rusya'nın Acaristan Politikası ve Transkafkasya Cumhuriyeti'nin Kurulması

1917 senesinde gerçekleşen Bolşevik Rus İhtilali, sadece Rusları değil, bütün Kafkasya'yı ve Türk dünyasını da yakından etkilemişti.¹⁰⁶ Bu arada Sovyet Rusyası her alanda yeni bir politika geliştirmişti. Bu durum şunu göstermişti: "1917 İhtilali, Kafkasya ve Orta Asya'da bütün dengeleri değiştirmekle kalmamış, I. Dünya Savaşı'nın gidişatını da çok önemli bir şekilde etkilemiştir."¹⁰⁷

Yeni rejimin ilk işi, tüm Rus vatandaşları üzerinden dini ve milli temellere dayalı kısıtlamaları kaldırmak oldu. Yerel halklara (Rus olmayan), yerel yönetimde daha çok söz hakkı tanıyan yeni idari anlayış gündeme getirdi. Hem milli hareketi körükleyen, hem de Rusya'nın denetimini felce uğratan Şubat İhtilali, uzun süren karışıklıklara ve kaos dönemine yol açtı. Bolşevikler çok zor bir durumda kaldı. Bu arada Eylül 1917'de Tiflis'te düzenlenen Bölgesel Kafkasya Bolşevikler Kongresi'ndeki "*Kafkasya milliyetleri için ne ayrılmanın ne de federal bir devlet oluşturmasını önerilebileceği*" sonucunu ortaya çıkardı.¹⁰⁸ Şubat İhtilali'nden sonra ülkede büyük bir kargaşa oluşmuş, düzen sağlanamamıştı. Bu durum Rusya'da ikinci bir ihtilali daha ortaya çıkardı. Lenin ve Troçki geçici hükümetini (Kerenskii Hükümeti' berta-

¹⁰⁶ Selma YEL, "Osmanlı Ordusunun Kafkasya Hareketi ve Bakü'nün Kurtarılması", **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1 Ağustos 2003, S. 2, Ankara, Genelkurmay Basımevi –2003, s.111.

¹⁰⁷ YEL, **a.g.e.**, s.113.

¹⁰⁸ Selami Kılıç; "1917–1918'de Kafkasya'daki Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gücü Komitesi'nin Bu Konudaki Çalışmaları", **Atatürk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları, Dergisi**, Sayı:4, Erzurum 1996, s.19.

raf edip iktidarı ele geçirdiler. Birkaç gün içinde Moskova birçok şehirlerde devlet yönetimi Bolşeviklere geçti. Böylece Rusya'da Sovyetler (Şuralar) sistemine dayanan bir rejim kurulmaya başlandı. Bu sistemin en yüksek organı Lenin'in başkanı olduğu Halk Komiserleri Sovyeti (Sovnarkom) idi.¹⁰⁹ İhtilalin yapıldığı gün Petersburg'da Sovyetlerin II. Kongresi yapıldı ve ikinci günü bu kongrede Lenin'in hazırladığı "Barış devleti", Sovyet Rusya'nın dış politikasının ilk adımıydı ve gizli diplomasisi de red ediyordu. Böylece Çarlık Rusyası dönemi'ndeki tüm gizli antlaşmalar açıklanarak gün yüzüne çıktı. Bu barış dekretinde self-determination benimsenerek, her millete kendi geleceğini belirleme hakkı tanındı. Oysa ne Stalin ne de Lenin Rusya'nın dağılmasında gönülleri de yoktu, bu tamamen siyasi mahiyette olup propaganda maksadıyla kaleme alındığını ileri süreçteki gelişmeler gösterecektir.¹¹⁰ süreçte 3 Aralık 1917'de Bolşevik İhtilali'nin önderleri olan Lenin ile Stalin;

"Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Ezilen Müslüman Emekçilerine" hitaben; "Çarlar ve Rusya'nın zalimleri tarafından ayaklar altında ezilen Rusya Müslümanlarının, tamamen serbest olacağı, kimsenin onlara dokunmayacağı, milli hayatlarını özgürce örgütleyebileceklerini" söylemektedir.¹¹¹ Ayrıca; İstanbul'un Türklerde kalacağını beyannamede şu sözlerle dile getirilmektedir;

"... Ey Şark Müslümanları, Acemleri, Türkler, Araplar, Kerinski Hükümeti ve tahttan indirilen Çar'ın imzaladığı İstanbul'u ele geçirilmesine ait gizli antlaşmanın yırtıldığı, yok edildiğini bildiririz. Rusya Cumhuriyeti ve onun hükümeti olan Halk Komiserleri Sovyeti (Şurası), yabancı memleketlerin işgaline karşıdır. İstanbul, Müslümanların elinde kalmalıdır."¹¹² Bu sözlerle tüm gizli paylaşım içeren gizli antlaşmaları red ettiğini tüm Dünyaya ilan ederek, Sovyet Rusya'nın barışçı olduğunu göstermek istiyorlardı.

Rus ihtilalini gerçekleştirenler arasında önemli görev yapan Gürcüler ve Ermeniler de bulunmaktaydı. Rus Menşevikleri liderleri arasında özellikle

¹⁰⁹ E.H. CARR, **Bolşevik Devrimi (1917–1923)** (Çeviren: Orhan SUDA), İstanbul, 1989, s.20.

¹¹⁰ Akdes Nimet KURAT, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s.325–326

¹¹¹ A.Nimet KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.329–330.

¹¹² Beyannamenin tamamı için bakınız; KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.649–652.

Gürcüler yer alıyordu. Menşevikler içinde, Tseretelli, Gegeçkori, Jordanya, Mdiveni, Çhenkeli ve Çheidze (Amele ve Asker Mümesilleri Şurası (Sovyet) ilk başkanı oldu.) gibi Gürcülerde bulunmaktaydı. Bolşevikler içinde de birçok Gürcü vardı. Bunlar; Jozeph Djugaşvili (Stalin) ve Ordjonokidze'dir.¹¹³ Şubat İhtilali'nden hemen sonra Transkafkasya'da Gürcü Menşeviklerin öncülüğünde, Rusya'nın demoktarik ve federal bir cumhuriyet olacağı inancıyla Kafkas milletleri harekete geçmişlerdir. "Geçici hükümet" tarafından Petrograd'daki temsilcilerden bir "Transkafkasya Komitesi (Ozokom–Osobyı–Zakavkazskiy Komitet) oluşturularak Tiflis'e gönderildi.¹¹⁴

Rusya'da Bolşeviklerin Ekim İhtilali ile Petrograd'daki ele geçirmelerini "Ozokom" onaylamadı. Ancak, ilişkilerini de kesmediler. Tiflis'teki Transkafkasya komite ve parti örgütleri yeni bir idare kurulmasına karar vererek 15/28 Kasım 1917'de "Transkafkasya Komiserliği" (Zakavkazski Komisariat–Zakavkom) kurulduğu ilan edildi.¹¹⁵ Rusya'daki Sovyet Hükümeti'ni tanımayı redederek, kendilerine facto bir bağımsızlık statüsü veriyordu.¹¹⁶ Ayrıca bu komiserlik 10/23 Şubat 1918'de bir Diyet Meclisi (Seym) meydana getirdi.¹¹⁷ Bu meclisi Transkafkasya Komiserliği'nin (Maverayı Kafkas Hükümeti) en yüksek yürütme organı oldu. Gürcüler bu mecliste de aktif oldular, hatta başkanları bile Gürcülerden seçtirdiler.

Maverayı Kafkas Komiserliği'ni üç millet oluşturuyordu. Bunlar; Gürcü, Ermeni ve Azerilerdi. Bu üç millette kendisini destekleyecek bir büyük kuvvet ya da devlet arayışı içindeydi. Ermeniler Rusya ya da İtilaf Devletlerinden biri, Gürcüler Almanya ağırlıklı, ya da Rusya veya İngiltere'den destek almaktaydılar. Azeriler ise en yalnız millettir. Azerilerin tek dayanağı Osmanlı

¹¹³ S.YERASİMOS, **Türk–Sovyet İlişkileri**, İstanbul, 1979, s.35–37; F.ARMAOĞLU, "Bolşevik İhtilali ve Self–Determination", **Siyasal Bilgiler Fükültesi Dergisi**, XVIII / 2(1963), s.211–250.

¹¹⁴ KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.458.

¹¹⁵ KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.459

¹¹⁶ **Dokümanı: Materiali po Vneşney Politike Zakavkazya**: Gruzii, Tiflis, 1919 Vesika No:6, s.7–8.

¹¹⁷ CARR, **a.g.e.** s.312.

idi.¹¹⁸ Bu durumda bu üç millet, ilk fırsatta kendi bağımsız devletlerini kurmak için devamlı bir arayış içindeydedir. Anadolu'daki Rus karargahı Erzincan'dan Erzurum'a nakledilmişti. III. Ordu Komutanı Vehip Paşa, 30 Kasım 1917 tarihinde Rus Generali Przevalsley'e mektup gönderip mütareke teklifinde bulundu. Rus generali durumu Maverayı Kafkas Hükümeti'ne bildirdi. Bu öneri Maverayı Kafkas Hükümeti tarafından kabul etti ve 18 Aralık 1917'de 14 maddelik Erzincan Mütarekesini imzalandı.¹¹⁹ Bu durumda, Osmanlı, Kafkasya'daki yeni idareyi hukuken tanınmış oldu. Tiflis yönetimiyle barış antlaşması imzalamak isteyen Osmanlı'dan Maverayı Kafkas Hükümeti sürekli kaçması ve bölgedeki Türkleri Ermenilerin katletmeye devam etmesi üzerine Osmanlı'nın sabrı taştı. III. Ordu Komutanı Vehip Paşa, Genel kurmay Başkanı Enver Paşa'dan emir alınca Erzincan yönünde ilerledi ve Erzincan'ı kurtardı (13 Şubat 1918).

Bu arada Rus kuvvetleri bölgeden çekilince Ermeniler o bölgeye hakim oldu ve iyice halka zulüm yapmaya başlayınca, Türk kuvvetleri ilerledi. Osmanlı birlikleri 12 Mart'ta Erzurum'u, 24 Şubat Trabzon'u kurtardı. Böylece 1914'teki Osmanlı-Rus sınırına ulaşıldı.¹²⁰ Bu arada Maverayı Kafkas Hükümeti ise 3 Mart'ta Türklerle yapılacak barış için bir heyet oluşturup, barış şartlarını saptadılar. Ancak, 4 Mart 1914'te Brest-Litovsk'taki Sovyet heyet üyesi Karan'dan gelen mektupta Kars-Ardahan-Batum'un Türklere bırakıldığını yazıyordu. Bunun üzerine Türklerle barış yapacak heyetin gidişi durduruldu. Maverayı Kafkas Hükümeti Londra, Berlin, Paris, Petrograd, İstanbul'a birer mektup göndererek bu antlaşmayı kabul etmediğini bildirdi. Çünkü; bu üç vilayetin Türklere geçmesi Gürcü ve Ermenilere ağır bir darbeydi. Gürcü ve Ermenilerin tek meselesi bu üç vilayeti kurtarmaktı. Vehip Paşa, Kafkas Hükümeti'ne Kars-Ardahan-Batum'un derhal boşaltmasını

¹¹⁸ Seym ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; BAYUR, **a.g.e.**, C. III, Kırım 4, TTK, Ankara, 1983, s.173-178.

¹¹⁹ İzzet ÖZTOPRAK, "Maverayı Kafkas Hükümeti", **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri –I (XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar)**, 24-26 Ekim 2001 / Ekim, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2003, s.127; Mirza Bala MEHMETZADE, **Milli Azerbaycan Hareketi**, Yayına (Hazırayan: Ahmet KARACA), Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları No:40, Ankara, 1991, s.73-74.

¹²⁰ ÖZTOPRAK, **a.g.m.**, s.128; SAYDAM, **a.g.e.**, s.81.; Aygün ATTAR; "Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye'nin Kafkas Politikası", **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, C.II-24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s.3-10.

isteyen bir telgraf gönderdi.¹²¹ Bunu Kafkas Hükümeti red etmekte idi, ama barış görüşmeleri için 11 Martta bir heyeti Trabzon'a gönderdi. Trabzon'daki görüşmelerde istenilen bir barışın olmayacağı belliydi. Çünkü; Kafkas Hükümeti içindeki Ermeniler Kars'ın, Gürcüler ise Batum'un Türklere bırakılmasını istemiyorlardı. Bunun için de Almanya nezdinde Gürcülerin girişimleri oldu.¹²² Trabzon'a Maverayı Kafkas Hükümeti heyeti gelmişti. Trabzon'a gelen heyette yer alan Müslüman temsilciler ise Türk ordusunun Kafkaslara girmesini canı gönülden istemekteydi. 14 Nisan 1918'e kadar devam edecek Trabzon Barış Konferansı'nda Türkler Brest Litovsk Antlaşması'nın derhal kabul edilmesini isteyince, Kafkas Hükümeti, ise tanımamakta ısrar etti. Türkiye'nin sabrı taşmıştı ve bir ultimaton vererek Brest Litovsk'un kabul edilmesi, ayrıca Maverayı Kafkas Hükümeti, (Transkafkasya)nin Ruslar'dan ayrıldığını açıkça ifade etmesini istedi. Bu ultimatom ve Türk ordusunun Erzurum'u alması üzerine Trabzon'daki heyet Seym'deki görüşmelere katılmak üzere Tiflis'e hareket ettiler.¹²³ Seym'de hararetli tartışmalar ve münakaşalar devam ederken, Vehip Paşa komutasındaki Türk ordusu 5 Nisan 1918'de Sarıkamış'a girdi. Brest Litovsk'un kabul edilmemesi durumunda Batum Muhafız Komutanlığı'na Batum'a girilmesi emri verildi. Bundanda mesuliyetin Türklerde olmadığı bildirildi.¹²⁴ 25 Nisan'da da Kars alındı. Böylece Türkler, 1877–78 Türk–Rus Harbi'nden önceki sınıra ulaştı. Nisan ayı sonunda bu üç sancağın tamamı Türk kuvvetlerinin kontrolüne geçti.¹²⁵ Seym'in yeni başkanı ve Dışişleri Bakanı Çhenkeli Vehip Paşa'yla görüşmeyi kabul etti. Ayrıca Maverayı Kafkas Hükümeti (Transkafkasya) bağımsızlığını ilan edip Batum'a gelip Türklerle barış görüşmelerinde bulundu. Batum'daki görüşmeler 11 Mayıs 1918'de başladı ve 4 Haziran'a kadar devam etti. Gürcüler, Almanlarla dirsek temasında bulundu ve sonucunda Alman bir temsilci Batum Konferansı'nda yer aldı. Sovyet Rusya ise katılmak istemiş yada hiç olmazsa bir gözlemci

¹²¹ Akdes Nimet KURAT, "Üç Sancak: Kars, Batum, Ardahan", **Türk Yurdu**, VII/3(345), Ankara, 1970, s.26; MEHMETZADE, **a.g.e.**, s.75.

¹²² KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.467; YERASIMOS, **a.g.m.**, s.21.

¹²³ KILIÇ, **a.g.m.**, s.42–43.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s.467–470.

¹²⁵ **BOA, YB(21)**, Dosya: 7, Gömlek:56 (18 Nisan 1918) Bu belgenin aslı Gürcistan Tarih Arşivinde bulunmaktadır. Gürcistan Tarih Arşivi No: 1818–2–179 (Rusça)).

bulundurmak istemişti, aynı zamanda da bu antlaşmayı red ettiğini ilan etti.¹²⁶ Halil Menteş Bey başkanlığındaki Türk heyeti Ahıska, Ahılkelek, Gümrü, Kars-Gümrü-Çulfa demiryolunun Osmanlı'ya bırakılmasını istedi. Bu arada Türk ordusu 15 Mayıs'ta Gümrü'yü, 25 Mayıs'ta Karakilise'yi Ermenilerden aldı. Bu durum Türk heyetinin elini güçlendirdi. Çhenkeli, Alman temsilcisine sızlanırken, Almanlarda Sovyet Rusya ile antlaşmak istemiş, ancak olmamıştı. Mayıs sonlarında (26 Mayıs 1918) Kafkasya'da önemli gelişmeler oldu. 26 Mayıs 1918'de Transkafkasya Cumhuriyeti Seym'e Tiflis'teki son toplantısında kendini fesh etti. Gürcüler, Ermeniler ve Azeriler ayrı ayrı birer bağımsız devlet kurdular. Batum'da bulunan Alman temsilcisi Luscow Gürcülerle yaptığı antlaşmadaki ekonomik ayrıcalıkların karşılığı olarak, Gürcistan'ın hamiliği taahhüt ediliyordu. Nitekim Almanya bu konudaki ikinci çabası Gürcistan'a önce 5 bin, daha sonra on iki bin civarında asker çıkardı.¹²⁷ Almanlar burda Gürcistan'ın hamiliğini üstlenmesindeki temel sebep Bakü petrolünün Türklere geçmesine engel olmaktı.¹²⁸ Osmanlı Hükümeti, 4 Haziran 1918'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la ayrı ayrı antlaşmalar imzaladı. Osmanlı Brest Litovsk Antlaşmasıyla belirlenen sınırı aşarak, Transkafkasya'da 12.421 km² toprak daha kazandı. 1828 yılındaki sınırına ulaşan Osmanlı Devleti Transkafkasya'daki egemenliğini sağlamlaştırdı. Osmanlı Devleti Batum Antlaşması'yla¹²⁹ bu üç cumhuriyeti tanıdı. Bu durum şunu gösteriyordu: *“Almanya dahil hiçbir devlet Gürcistan'la ve Kafkas devletleriyle bu kadar yakın ilişki kuramazdı”*.¹³⁰

3.5 Acaristan'ın Osmanlı Devleti'ne Katılması

¹²⁶ KURAT, *Türkiye ve Rusya*, s.473.

¹²⁷ KURAT, *Türkiye ve Rusya*, s.475.

¹²⁸ Selami KILIÇ “Brest–Litovsk Barış Sonrası Kafkasya'daki Bazı Aseri ve Siyasi Gelişmeler”, **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri–I (XIX. ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkasya)**. (24 – 26 Ekim 2001–İstanbul), Genelkurmay Basımevi Ankara, 2003, s.334–335.;Kafaksya'daki gelişmeler için bkz.;Cemil HASANLI, **Azerbaycan Tarihi(1918-1920) Türkiye'nin Yardımından Rusya'nın İşgaline Kadar**, (Çev:Aslan ERTURUN),Ankara,1998,s.93-115.

¹²⁹ Batum Antlaşması'yla ilgili bkz; ÖZTOPRAK, *a.g.m*, s. 134; KURAT, **Türkiye Ve Rusya**, s. 467 – 478.

¹³⁰ Mehmet SARAY, “Türkiye'nin Kafkasya Siyaseti”, **Sekizinci Asker Tarih Semineri Bildirileri–I, (XIX. ve XX. yy'da Türkiye ve Kafkasya)**, (24–26 Ekim 2001- İstanbul), Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2003, s.555.

Rusya'da 3 Aralık 1917'de Bolşevik liderlerinden Doğu'nun tüm Müslüman emekçilerine hitap ettikleri beyannamede barışçı ve tüm milletlerin egemenliğine saygılı olacaklarını belirtmişti.

Barışçı olduğunu belirtmek için ilk önce gizli antlaşmaları açıklamışlardı. Ekim ihtilali ile Menşevikleri ortadan kaldıran Bolşevikler, 3 Mart 1918'de Sovyet İhtilalli, Rusya İmparatorluğu dahilinde kendilerine karşı gösterilen direnci kırmak ve ayaklanmaları bastırmak için Türkiye ile Brest–Litovsk Muâhedesini imzalamışlardı.¹³¹

Türkiye namına İbrahim Hakkı Paşa – (Sabık sadrazam), Berlin Büyükelçisi; Zeki Paşa – (Süvari Paşası ve yaveri) Rusya namına: G. S Sokolnihov – (Amole, Asker ve Köylü Sovyetleri Merkez Komitesi üyesi G. V. Çiçerin – Dışişleri Halk Komiseri Muavini) imza etmişlerdir.¹³²

Brest Litovsk Antlaşması'nın IV. Maddesi : “(İkinci Bend) Doğu Anadolu eyaletlerinin boşaltılması ve buralarda asayişin sağlanması yolunda Rusya, yapmaya muktedir olduğu her şeyi en kısa zamanda ifâ edecektir. Ardahan, Kars ve Batum mıntıkları da hemen Rus askerlerinden hemen tahliye edilecektir. Bu mıntıkların da hemen Rus askerlerinden tahliye edilecektir. İdari – hukuki durumuna ve milletlerarası hukuklar meselelere Rusya karışmayacak ve bu mıntıklar ahalisinin komşu devletler ve bilhassa Türkiye ile mutabık kalınmak suretiyle, yeni idare şeklini (tarzını) kurmasına muvaffak edilecektir.¹³³ Böylece, 3 Mart 1918 Brest – Litovsk'la Kars – Ardahan – Batum Osmanlı Devleti topraklarına katıldı. Ancak, bu barış antlaşmasını Transkafkasya (Maverayı Kafkas) Hükümeti kabul etmek istemedi. Oysa, Türk–Sovyet barışı imzalanırken Osmanlı Devleti Kafkas Hükümeti'nden barış görüşmelerine bir delege göndermesini istemiş, fakat temsilci göndermediği gibi bu antlaşmayı da kabul etmek istemiyordu. Antlaşma yapılırken Sovyet Rusya'nın, “*Batum bir Gürcü şehridir.*” tezini

¹³¹ KILIÇ, a.g.m, s.46; SAYDAM, a.g.e, s.83–84.; YÜCEER, Nasır; **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Hareketi**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2002, s.14vd.; İbrahim Ethem ATNUR; **Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)**, TTK, Ankara, 2001, s.8-9.

¹³² M. SARAY, **Atatürk'ün Sovyet Politikası**, Damla Neşriyat İstanbul 1990, s.12; ATNUR, a.g.e. s. 9.

¹³³ KURAT, **Türkiye ve Rusya**, s. 652 – 658

Osmanlı Devleti'nin temsilcisi İbrahim Hakkı Paşa," buranın bir Türk kenti olduğunu 93 Harbi esnasında Rusya savaş tazminatı karşılığında bırakıldığını" söyleyerek, çürütmüştü. İbrahim Hakkı Paşa, bu toprakları Osmanlı Devleti'ne ilhak etmeyeceğini, buradaki halkın kendi geleceğini belirleyeceğini belirtmişti.¹³⁴ Brest – Litovsk Antlaşması'nın dördüncü maddesi gereği Kars – Ardahan – Batum Osmanlı Devleti'ne bırakılıyordu. Gürcü ve Ermenilerin kabul etmemesi üzerine Trabzon Konferansı'ndaki Kafkas Hükümeti'yle olan görüşmeler kesildi. Daha sonra 14 Nisan'da Transkafkas Hükümeti (Maverayı Kafkas) (Seym) Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Ancak, Türk ordusu Batum'a çoktan girmişti. Acara halkı büyük bir sevinçle Osmanlı (Türk) askerini karşılayıp, onlarla birlik oldular.¹³⁵

Yukarıda da İbrahim Hakkı Paşa'nın da belirttiği gibi halk oylaması yapılacaktı ve halk, kendi geleceğini belirleyecekti.

1918 Haziran'ında yapılan halk oylamasının sonuçlarını kısaca inceleyecek olursak;¹³⁶

Ardahan : Oy kullanan; 22.654

Aleyhte olan oy: 52, Geride kalanlar ise bağlanma lehinde oy kullandılar.

Kars : 66. 923 Müslüman; 65.248 kişi (Büyük bir çoğunluğu) Türk yönetimini istedi.

Artvin : 38992 nüfusa sahiptir. 35992 Müslüman'dı.

Oy kullanan: 10.842, Türkiye'ye bağlanmak isteyenler: 10.831'dir.

Batum : Nüfusu 319.928, Müslüman Nüfus : 273.691, yani nüfusun %80' i Müslümandı.

Oy kullanan : 87.048, Türk yönetimini tercih edenler : 85.124'tür.

Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin, 20 Eylül 1918'de Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey'e gönderdiği notada bu illerin Türk

¹³⁴ KILIÇ, *a.g.m*, s. 33, dipnot : 45.

¹³⁵ BAYUR, *a.g.e*, C, III, s. 189.

¹³⁶ ZEYREK, *a.g.e*, s. 79.

kuvvetleri tarafından işgalini ve halkoylamasını protesto etti. Ahmet Nesimi Bey bu bölgenin Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilmediğini ve buranın Brest – Litovsk’a göre Türklere verildiğini belirterek Rusya’nın haksızlığını ortaya koymuştur.¹³⁷ Artık Sovyet Rusya ile Osmanlı muhatap olmuyordu. Çünkü; Osmanlı Devleti Seym Hükümetiyle muhatap oluyordu. Mayıs 1918’de Batum da konferans düzenlendi. Bu arada Transkafkasya Hükümeti bağımsızlığını ilan etti. Ancak, Gürcüler ve Ermeniler Batum ve Kars’ın Türklere bırakılmasını istemiyordu. Gürcüler, Almanlara yanaşıyordu.

Almanya’dan cesaret alan Gürcüler Türk III. Ordusunun Komutanı’na halk oylamasının yapılışı hakkında şikayeti içeren bir nota gönderdi. Bu notada 9 madde vardı;¹³⁸

1. Referandum kuşatma kuvvetlerinin baskısı altında düzenlendi.
2. Referandum için yapılan hazırlıklar yeterli değildir.
3. Referandum beklenmeyen bir zamanda sadece iki dilde duyuruldu. Bu durumda Gürcülerin referandumdan haberdar olmalarını engellendi.
4. Referandum sırasında Batum’da olmayan birçok kişinin Türkler tarafından Batum’a dönmesi engellendi.
5. Gizli oylama yapılmadı.
6. Türkler, oy kullananları etkiledi; hatta korkuttu.
7. Birçok vatandaşın oy kullanılması engellendi.
8. Geçici ikamet edenlerin (İranlıların) oy kullanmasına izin verildi.
9. Oy kullananların özgürlüğünü engelleyecek şekilde oylar uluslara göre atıldı.

Yukardaki sebeplerden dolayı Gürcü Hükümeti Batum referandumunu protesto edip, geçersiz olduğunu söyledi. Türk III. Ordu Komutanı Esat Paşa Gürcülerin suçlamalarının yalan yanlış olduğunu söyledi. Halk oylamasının

¹³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz; KURAT; **Türkiye ve Rusya**, s. 690-695; SARAY, **a.g.e**, s. 17.

¹³⁸ Firuz KAZEMZADEH; **The Struggle For Transcaucasia (1917-1921)**, Newyork, 1961, s.152-154.

özgürce yapıldığını, bunun kanıtı olarak ta Türkiye ile birleşmeye karşı çıkan pek çok oyun sayılmasını gösterdi. Bunun üzerine Türk tarafı referandum sonuçlarının daha fazla tartışmayacaklarını belirtti.

Bundan sonraki dönemde Seym Hükümeti'nde çatlaklar oldu. Bu çatlaklıklar sonucunda 26 Mayıs'ta 1918'de Transkafkasya Cumhuriyeti yıkıldı ve yerine üç cumhuriyet ortaya çıktı: Bunlar; Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dı. Bu devletler tek tek Batum Antlaşmaları imzalayarak Kars–Ardahan - Batum'u Osmanlı Devleti'ne bırakıyorlardı.¹³⁹

Osmanlı Devleti, Batum Antlaşmaları (4 Haziran 1918) ile Brest-Litovsk'ta belirtilen sınırı aşp, Kafkaslarda 12. 421 km² toprak daha kazandı.

Böylece Acara'da, Rus ve Gürcü egemenliği tamamen sona erdiğini ve halk oylamasıyla Anavatana katıldıklarını belirten mazbataları padişaha sunmak üzere, 13 Ağustos 1918'de İstanbul'a geldiler. İstanbul'a gelen heyet bağlılıklarını bildiren bir maruzat Harbiye Nezareti'ne sundular.¹⁴⁰ Böylece Batum yani Acara'da tekrar Türk bayrağı dalgalanmaya başladı. Elviye-i Selase, Anavatan'a (Osmanlı'ya) ilhakı resmen tasdik edilmiş oldu.¹⁴¹

3.6 Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) ve İngiltere'nin Acaristan'ı İşgal Etmesi

Birinci Dünya Savaşı'nda ilk önce Bulgaristan çekilince Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle kara bağlantısı koptu. Böylece Osmanlı'nın cephane ve lojistik desteği azalınca zor durumda kaldı. Daha sonra diğer müttefikleri ateşkese oturunca Osmanlı Devleti de ateşkese oturmak zorunda kaldı. Neden bu kadar ağır bir ateşkes kabul edilmişti? Çünkü; Osmanlı halkı sürekli savaşta idi. Elde avuçta ne varsa savaşta kaybedilmişti. Barışa duyulan ihtiyaç ve Wilson Prensiplerinin getirdiği olumlu etkiden dolayı bu ateşkesi Osmanlı imzaladı.

¹³⁹ KILIÇ, *a.g.m*, s. 45-46; KAZEMZADEH; *a.g.e*, s.109-113;Ayrıntılı bilgili içinbkz., MEHMETZADE,*a.g.e*,s.77-88.

¹⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; ZEYREK, *a.g.e*, s. 28-29.;Batum Antlaşması'yla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz, ATNUR, *a.g.e*,s.15-20.

¹⁴¹ Fahrettin ERDOĞAN, *Türk Elllerinde Hatıralarım*, İstanbul, 1954, s. 162.

Mondros'un 11. ve 15. maddelerinden dolayı Osmanlı ordusu Kafkaslar'dan çekilmesi gerekiyordu. Bu maddeler şöyledir:¹⁴²

Madde 11: *İran'ın şimali (kuzey) garbi (batı) kısmındaki Kuva-yı Osmaniye'nin derhal harpten evvelki hudud gerisine çekilmesi hususunda evvelce itâ edilen emir icra edilecektir. Maveray-yı Kafkas'ın evvelce Kuva-yı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emredildiğinden kısmı mütebakiri müttefikler tarafından vaziyet mahalinde tetrik edilerek talep olunursa tahliye olunacaktır.*

Madde 15 : *Bilcümle hududu hadidiyeye İtilaf Murakabe Zabıtları memur edilecektir. Bundan dolayı Maverayı Kafkas hududu İtilaf Devletleri memurlarının idaresine bırakılacaktır. Ahaliden ihtiyacı olan dikkate alınacaktır. Bu maddeye Batum dahildir.*

Neden, Batum İngilizler tarafından işgal ediliyordu? Çünkü; Batum Limanı Bakü petrollerinin çıkış noktası idi.

Mondros'un yukarıdaki belirttiğimiz maddeleriyle Batum–Ardahan–Kars tekrardan kaybedildi. Türklerin tüm direnmelerine karşın İngilizlerin baskılarıyla Harbiye Nezareti 25 Kasım 1918'de IX. Ordu'ya bu üç vilayeti boşaltma emrini vermek zorunda kalındı. 25 Ocak 1919'da acele, zorla ve kötü iklim şartları altında Türk ordusu bölgeyi tamamen terk ederek, 1914 sınırına çekildi.¹⁴³ Türk ordusunun çekildiği bölgelerin yerli Müslüman Türk ahalisi, mukavemet teşkilatlarını canlandırarak, Milli Şûralar kurdu. Türk ordusunun çekilene kadar Batum, 5 Kasım 1918'de Kars'ta kurulan Milli İslam Şurası'na katıldı. Daha sonra II. Kars Kongresi'nde Batum'da Nahçıvan'a kadar ki Türk vilayetlerindeki Türklerin katılımıyla Cenub-i Garbi

¹⁴² SAYDAM, **a.g.e**, s, 95, dipnot: 60; Mondros Ateşkes Antlaşmas'ndan sonra Kafkasya'nın durumunu ayrıntılı bir biçimde haritada görmek için bkz Ekler kısmı.

¹⁴³ Esin DAYI, "Elvisye-I Selasse/ Üç Sancak (Kars-Ardahan-Batum)" **Kars-Ahıska (Akhalsikhe) Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri**, TC. Kafkas Üniversitesini, İ. Cavakışvili Adına Tiflis Devlet Üniversitesi Ahıska Şubesi, Kars, 2001, s. 82

Kafkas Hükümeti kurularak, 5 maddelik bir bildiri hazırlandı.¹⁴⁴ Bu hükümetin yayın organı Sadayı Millet Gazetesi Batum'da çıkarılıyordu.¹⁴⁵

Batum'da İngilizler, 17 -18 Aralık 1918'de var olmaya başladı. Batum'a iki gemi çıkardılar. 24 Aralık 1918'de Batum'daki Osmanlı Devleti'nin varlığına son veriyor, İngiliz varlığı başlıyordu.¹⁴⁶

Batum işgali sırasında şu üç düşünce vardı:¹⁴⁷

Birincisi; Batum'un Türkiye'ye verilmesiydi. İslam Cemiyeti Milis Teşkilatı bu düşüncenin mimarıdır. Halkın çoğu bu düşünceye ve bu cemiyete itibar ediyordu.

İkincisi; özerk bir Acaristan'ın kurulmasıydı. Tahlis Cemiyeti'ni bu düşünceyi taşıyanlar tarafından kurdu.

Üçüncü ise; Acaristan'ın tamamen Gürcistan'a bağlanmasını isteyen Gürcülerin düşüncesidir.

Acaristan'ın tamamında İngiliz işgali sırasında Pontuscu Rumların da faaliyetlerine rastlanılmaktadır.

Bu arada İngiliz işgali tüm Elviye –i Sebse'yi kapsamıştı. İngilizler. Kars'taki Cenubi Garbi Kafkas Hükümeti'ni dağıtarak, 13 Nisan 1919'da Kars'ı işgal ettiler.¹⁴⁸ Hükümet dağıldıktan sonra İngilizler işgal ettikleri Batum, Kars ve Ardahan'ı Gürcü ve Ermenilere peşkeş çektiler. Batum'da Ermeni ve Gülcüler, masum Müslümanları katledip büyük bir soykırım yaptılar. Buradaki birçok Müslüman Anadolu'daki Türklerin yanına göç etmek zorunda kaldı. Hükümet dağıldıktan sonra Ardahan–Kars ve Batum'da Milli

¹⁴⁴ Cenub-I Garbi Kafkas hükümeti'yle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Ahmet Ender GÖKDEMİR; **Cenub-I Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara, 1989

¹⁴⁵ Bu gazetelerin bir sureti ekler kısmında ilk sayfası konuldu. Y. Zeyrek'in Acaristan ve Acarlar kitabından alındı.

¹⁴⁶ Selahattin TANSEL **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, İstanbul, 1991, s. 52.; Rahmi DOĞANAY; "Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasyadaki Faaliyetleri ve İngiliz Politikaları", **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri** C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s.66.

¹⁴⁷ ZEYREK **a.g.e**, s. 33.

¹⁴⁸ Mesut ÇAPA; "Gürcistan ile Diplomatik Münasebetler ve Ardahan ile Artvin'in Kurtuluşu **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 25, Ağustos, 2000, Sayı: 49, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2000, s. 67.

Şuralar bu bölgelerde Ermeniler ve Gürcülere karşı mücadele etti.¹⁴⁹ Batum'daki durum o kadar çekilmez bir hal almıştı ki bu zor günleri 25 Eylül 1335 (1919) tarihlerinde Amerikan heyetine verilen bir raporda gün yüzünü çıkardı.¹⁵⁰

Sınırlarımızın içinde olmamasına karşın Acaralar 1919 Aralık'ta Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne beş tane vekil seçtiler. Bu vekiller;¹⁵¹ Hicabizade Ahmed Akif (Juner) Bey, Ali Rıza (Acar) Bey, Ahmet Fevzi Bey (Erdem), Hohotzade Ahmet Nureddin Efendi ve Mehmet Edip (Dinç) Beylerdi. Batum halkı, Gürcü esareti veya başka bir esareti kabul etmek istemiyordu. Acara halkı İngilizlerin bölgeden kovulmalarını istiyor ve Acara'nın Gürcü hâkimiyetine girmesini istemiyorlardı. Acaralıların tek isteği Türkiye'ye bağlanmak Anadolu'nun bir parçası olmaktı. Bunun için Acara halkı Gürcülere ve İngilizlere karşı topyekün savaş verdiler. 30 Nisan 1920'de Acaralar, İngiliz ve Gürcülere karşı büyük bir miting düzenlerdi. Hatta Acaralar, Çürüksu'da bir Gürcü birliği kuşatmasıyla, Gürcüleri Gürcistan sınırına kadar çekilmeye mecbur bırakmıştı. Gürcüler, Acara Suyu'nu geçerken malları müsadere edildi.¹⁵² Acara'daki Gürcülerin sürekli olarak yenilmeleri üzerine, Gürcistan Hükümeti bölgeye kuvvet sevk etmeye başladı. Ancak, Acara'da Gürcülerin sürekli yenilmesi üzerine İngilizler bu defa da entrikalarla Müslüman Acara'yı örgütleyen İslam Cemiyeti'nin merkezini (Kars'ta bulunuyordu) dağıttılar ve üyelerini tutukladılar. Bu arada Gürcü Hükümeti Batum'da bir propapanda merkezi açarak İslam Gürcistanı adında bir gazeteyle Müslüman ahaliye kendi düşüncelerini aktarmaya başladılar. İngilizlere karşı Acara halkının öfke ve nefretinin artmasından dolayı İngilizler Acara'yı Batum ve çevresini Gürcülere bırakıp çekilmek niyetindeydiler. İngilizler bu niyetlerini 1 Temmuz 1920'de Batum'dan çekilerek gerçekleştirdiler.¹⁵³ Bölgeyi Gürcü işgaline bıraktılar. Gürcüler, bu

¹⁴⁹ DAYI, *a.g.m.*, s. 85.

¹⁵⁰ Bu raporla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Kazım KARABEKİR; **İstiklal Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s. 309.

¹⁵¹ Vekiller ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; ZEYREK, **a.g.e.**, s. 36.

¹⁵² KARABEKİR, **a.g.e.**, s. 712.

¹⁵³ **A.g.e.**, s. 760.; Mehmet OKUR; "Mütareke Döneminde İngilizlerin Batumdaki Faaliyetleri ve Türk Ordusunun Tahliye Edilmesi", **VIII. Askeri Tarih Semineri**

bölgenin kendilerine ait olduğunu vurguluyorlardı. Batum'da Gürcü işgali başlayınca İslam Cemiyet üyeleri işgale ateşle karşılık verdiler, ancak istenilen başarı elde edilemedi. Batum'dan İngilizler, 17 Temmuz 1920'de tamamen çekildiler. Artık Acara'da Gürcü işgali başladı ve halka yapılmayan zulüm kalmadı.¹⁵⁴ İşgal karşısında Anadolu'daki Yeni Hükümet (TBMM) ve Mustafa Kemal, çok sert bir ifadeyle bu bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu bildirerek protesto etti. Nitekim Elviye-i Selase (Ardahan-Batum (Acaristan)) Anadolu'daki Milli Mücadele içinde yer almaktaydı.¹⁵⁵ Acaristan'da İngiliz işgali sona erince bölgeyi Gürcüler işgal etti. Gürcülerin işgalden sonra ilk yaptıkları icraat Acara'ya bir muhtariyet vermek oldu. Böylece Acaristan otonom bir özellik kazandı.

Bildirileri C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s. 180-182.

¹⁵⁴ **Kızıl Acaristan Salnamesi**, s. 27.

¹⁵⁵ DAYI, *a.g.m.*, s. 85; ZEYREK, *a.g.e.*, s.42; Gürcü işgalinin yanı sıra Kars, Ağrı ve Azerbeycan arasındaki bölgelerde yaşayan Türklere Ermeni mezalimi de yaşanmıştır. Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz: Abdülhaluk M. ÇAY-Yaşar KALAFAT, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:90, Ankara, 1990, s.29 vd.

IV. BÖLÜM

ACARİSTAN' IN MUHTARİYET KAZANMASI

4.1 Muhtar Acaristan'ın Kurulması Ve Sonraki Gelişmeler

Batum'un işgal edilmesi üzerine Acara'da Gürcü varlığı başlamış, bu durum Türkiye'de büyük yankı uyandırdı. Bolşevikler, Menşevik Gürcü yönetimine Batum'un İngilizlere bırakılmaması ve İngilizlerin bölgeden çıkarılması durumunda Batum'un Menşevik Gürcülere ait olduğunu kabul edeceklerini bildirmişlerdi. Bu durum Bolşeviklerin, Gürcü Menşeviklerine karşı geliştirdikleri bir hileden başka hiçbir şey değildi.¹⁵⁶

Gürcistan Menşevik Hükümeti, Acara'yı işgal edince, TBMM Hükümeti bir bildiriyle;¹⁵⁷

- *Acara'da Türk ve Müslümanların haklarının korunmasını istedi.*
- *Ermenilerin taarruzlarında tarafsız Gürcülerin tarafsız kalması istendi.*
- *Buna karşılık, Gürcü Hükümeti'yle dost ve müttefik olunacağı bildirmişti.*

Daha sonraki süreçte Bolşevik Ruslar, Kafkasya'da yayılmacı siyasetini uygulamaya başladılar. Bu siyasetten Menşevik Gürcüleri de olumsuz etkilendiler. Gürcü- Rus Savaşı başlayınca, TBMM Hükümeti 20/21 ve 22/23 Şubat 1921'de Gürcü Hükümeti'ne verdiği iki notayla Ardahan ve Artvin'in TBMM Hükümeti'ne bırakılmasını istedi. İlk önce olumsuz yanıt veren Gürcüler, daha sonra olumlu yanıt verdi. Böylece Kars'tan sonra Ardahan ve Artvin'de kurtarıldı.¹⁵⁸

Menşevik Gürcü Hükümeti, Tiflis'in Bolşevik Rusların eline geçmesi üzerine Batum'dan çekilmek zorunda kaldı. Tiflis'i işgal eden Kızılordu'nun batıya doğru ilerlemesiyle Batum tehdit altına girmeye başladı. Bunun

¹⁵⁶ KARABEKİR, a.g.e, s.837.

¹⁵⁷ Bu bildiriyle geniş bilgi için bkz; Nurhan AYDIN; "Kars Antlaşması ve Tarihteki Önemi", **Kars Ahıska- Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kars – 2001, s.124.

¹⁵⁸ DAYI, a.g.m., s. 86.

üzerine 8 Mart 1921'de Ankara'da Menşevik Gürcü elçisi, Türk Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak Ahıska, Akılkelek ve Batum'un Türkiye tarafından işgalini istedi. Bu bölgenin Türk ve Müslüman ahalisinin zarar görmemesi ve bölgeden göç etmesine engel olunması için bölgenin işgali gerekiyordu.¹⁵⁹ Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa;

"8 Mart 1921'de Gürcü Hükümeti'nin teklifi üzerine, Batum Sancağı ile Ahıska ve Ahılkelek kasabalarının da geçici olarak askeri işgal altına alınmasının, Vekiller Heyeti'nce kararlaştırıldığı, işgalin, Gürcistan ve Kafkasya Meselesi'ni haline kadar devam edeceği ve bu bölgenin Gürcü askeri tarafından tahliye olunacağı" bildirerek, hareketi mümkünse 9 Mart 1921 akşamına kadar yapılmasını istedi.¹⁶⁰

İleri harekâta geçen Türk ordusu 9 Martta Ahıska'yı kurtardı. 10 Mart'ta da TBMM'de konuşma yapan Dışişleri Bakan vekili Ahmet Muhtar Bey, Batum şehrinin limanının işgaline karar verildiğini; *"Belki şu anda işgal edilmiştir."* dediğinde Türk ordusu Batum'a çoktan girmişti.¹⁶¹ Batum (Acaristan) ve diğer iller Kars-Ardahan tekrardan anavatana dâhil oldu. 12/13 Mart 1921'de gelen TBMM Hükümeti'nin emri ile Miralay Kâzım (DİRİK) Bey'den Batum'da Türk idaresi kurması istendi. 17/18 Mart 1921 de Batum'da Türk idaresini Kazım (DİRİK) Bey kurmasını Kâzım Karabekir şöyle anlatmaktadır;¹⁶²

"... 17/18 Mart gecesi Kâzım (DİRİK) Bey, Batum'da Türk Hükümeti'ni teşkil ediyor. Aynı zamanda Bolşevik olan halk da kendi idarelerini (Refkom/İnkılap Komitesi) teşkil ediyor. Ve sefarethanemizi muhasara ile müsademeye kalkıyorlar. Bu subayımız şehit oluyor. Kıt'aların tabyaları işgal ediyor..."

¹⁵⁹ Ali Fuat CEBESÖY; **Moskova Hatıraları**, Ankara, 1982, s. 196.; Ahmet Emin YAMAN; "Türk Kurtuluş Savaşında Kafkasya İlişkilerinin TBMM'ye Yansıması ve Kafkasya Politikası", **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri** C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s.56.

¹⁶⁰ DAYI, *a.g.m*, s, 86-87.

¹⁶¹ KARABEKİR, **a.g.e**, s. 884; Esin Derinsu DAYI, "Milli Mücadele'de Elviye-i Selase (Üç Sancak Meselesi (Kars-Ardahan-Batum)", **Türkler**, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 164.

¹⁶² KARABEKİR, **a.g.e.**, s. 931.

Kâzım (DİRİK) Bey, Batum'da mutassarrıf olarak göreve başladı. Ancak, bu esnada ortam çok karışık. Bu karışıklığın içinden çıkılmaz bir hal almak üzeriydi. Çünkü Menşevik Gürcü Hükümeti, 14/16 Mart 1921'de Bolşeviklerle anlaşmışlardı.¹⁶³

16 Mart'ta ise Bolşevikler Batum şehri ve limanı hariç tüm çevreye hâkim oldular.¹⁶⁴ Son kez toplanan Menşevik Gürcü Meclisi, Batum'u terk etmeden şu kararı verdi:¹⁶⁵

“Batum'u Türklere terk etmektense Bolşeviklerde kalması daha iyi olur. Çünkü; birgün Sovyetler ortadan kalkacak, fakat bir kere Türk olan Batum, daima Türk kalacaktır.”

Batum'u, Bolşevik Ruslara bırakan Gürcüler, Batum'dan ayrılır ayrılmaz, 18 Mart 1921'de Bolşevikler yani Kızılordu Batum'a girdi. 18/19 Mart gecesi Tiflis'teki Rus siyasi komiseri Orjanikidze, hem Ankara Hükümeti'ne hem de Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği mektupla Türk ordusunun Batum'u terkini istemişti.¹⁶⁶ Oysa çok önceden Batum'un terk edilmemesi emrini Türk ordusu almıştı. Ancak; bu gelişmeler gözönüne alındığında Batum'un Türk idaresinde kalması zorlaşmaktaydı. Batum'un bizde kalması demek; Misak-ı Milli'nin 2. maddesi gerçekleşmesi demekti. Yani TBMM Elviye-i Selasi Sorunu'nu halletmiş olması demekti. Menşevik Hükümeti'nin ülkeyi terk etmesiyle Menşevik Gürcüler Bolşeviklerle (Refkomlara) birlikte Türk ordusuyla çarpışmaya başladılar. 20 Mart günü Bolşevik Süvari Alayı, Türk Ordusu'na saldırmıştı. Kızılordu'nun da saldırısı sonucu Türk kuvvetleri şehit ve yaralıları vermiştir.¹⁶⁷ Batum'da gerçekleşen bu durum karşısında Kâzım Kârabekir Paşa, XVIII. Kafkas Süvari Tümeni Komutanı Jloba'ya bir mektup göndermiştir. Mektupta;

“Batum'un bir zamanlar Türklere ait olduğunu bilmeniz gerekir. Menşevik Hükümeti bu toprakları bize bıraktı.” diyerek, Türk askerlerine karşı

¹⁶³ KOMİSYON, **1919-1939 Yılları, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, (Mehmet GÖNLÜBOL-Cem SAR), Sevinç Matbaası, Ankara, 1974, s. 27.

¹⁶⁴ Geniş bilgi için bakınız; YERASİMOS, **a.g.e.**, s. 212-220

¹⁶⁵ ZEYREK, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁶⁶ KARABEKİR, **a.g.e.**, s. 888.

¹⁶⁷ KARABEKİR, **a.g.e.**, s. 888; F.ERDOĞAN, **a.g.e.** s. 257.

yapılan hareketleri ve Batum'un Kızılordu tarafından işgalini protesto edip, kınamıştır.¹⁶⁸

20 Mart 1921'de Moskova'daki heyetimizden gelen şifrede; antlaşmanın incelendiği bildirilmişti. Antlaşmanın (Moskova Antlaşması) 2 ve 12. maddelerine göre Batum, Gürcistan'a bırakılıyordu. Bundan dolayı Batum'daki Türk ordusuna takviye gönderilmedi. 21 Mart'ta da Doğu Cephesi Komutanlığı'na, Moskova Antlaşması Vekiller Heyeti'nce kabul edilerek, Meclis'e sunulduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 22 Martta Kızılordu Komutanı Gekker'e gönderdiği telgrafta;

*“Antlaşma gereğince Gürcistan İdaresi'ne bırakılan bu yerlerden askerlerimizin çekileceğini bildirerek; bu bölgelerde kalan Müslüman halka karşı her türlü tecavüz ve baskıdan uzak, antlaşma hükmüne göre, serbest yaşamasının teminini rica etmiştir.”*¹⁶⁹

Türk Ordusu, 28 Mart'ta Batum ve Acara'nın tamamından Borçka'ya çekilirken, Batum Mutassarrıfı Kazım (DİRİK) Bey'de Batum'dan ayrıldı. 30 Mart tarihine gelince Sarp Sınır Köyü'ne kadar tüm Acara'yı Kızılordu'ya terk etti. Böylece Misak-ı Milli'nin Elviye-i Selase Sorunu (Batum) lehimizde çözümlendi.

Batum'un Anavatan sınırları dışında kalması, hem Batum halkına, hem de onların T.B.M.M'deki milletvekillerine çok ağır geldi.¹⁷⁰ Batum'da tekrardan esaret yılları başlarken, anavata da göçler tekrardan başladı. Acaristan'ın Anavatan hasreti sona ermedi.

¹⁶⁸ S.İ. ARALOV; **Bir Sovyet Diplomatı'nın Türkiye Anıları**, (Çeviren; Hasan A. Ediz), Ankara, 1985, s. 22.

¹⁶⁹ DAYI, *a.g.m*, **Türkler**, s. 165.

¹⁷⁰ DAYI, *a.g.m*, s. 87-88.

4.2. Acaristan'ın Bolşevikler Tarafından İşgali Ve TBMM'nin Acaristan Politikası

4.2.1 Moskova Antlaşması Ve Sonraki Gelişmeler

Çarlık Rusyası Şubat Devrimi'yle yıkıldıktan sonra Sovyet Rusya kuruldu. Sovyet Rusya, mart ayında yayınladıkları beyannamede herkesin yani tüm milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakları olduğunu belirtmişlerdi. Ancak; çok az bir zaman sonra ise Sovyet Rusya'da işler değişti. Çünkü; Menşeviklerle birlikte Bolşevikler Rusya'ya ülkede hâkimdi. Fakat; Bolşevikler, Ekimde yapılan bir ihtilalle yönetime tek başına hâkim oldular. Bu değişim politikalarında bir değişikliğe yol açtı. İlk zamanlar devrimin liderlerinden Lenin ve Stalin gibi liderler, tüm milletlerin kendi kaderlerini belirleme hakları olduğunu söylerken, bu politikadan Ekim İhtilaliyle vazgeçmeye başladılar.

Bolşevikler, yayılmacı bir siyaset izlemeye başladılar. İlk önce Türkistan'daki hanlıkları kendilerine bağlamaya başladılar ve bu hanlıkların liderlerini de sürgün etmeye başladılar. Oysa bu liderler Şubat Devrimi'nde önemli görevler yapmış kişilerdi. Sırada ise Kafkaslar vardı. Brest–Litovsk'la Kars–Ardahan–Batum'u Türklere bırakan Sovyet Rusya buna çok pişman oldu.

1918 Mayıs'ında Güney Kafkasya'da kurulu olan ılımlı Menşevikler Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'dan oluşturulan Transkafkas Cumhuriyeti (Maverayı Kafkas Cumhuriyeti) dağıldı. Bu cumhuriyetler tek başlarına devletlerini kurdular. Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan bağımsız birer devlet oldular.

Kafkaslara Osmanlı Devleti'nin ordusu, Brest-Litovsk Antlaşması'yla girmiştir. Ancak, Osmanlı 30 Ekim 1918 de yapılan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Ordusu tarafından boşaltılan yerlerde Ermeni ve Gürcü hâkimiyeti başladı. Bu olaylar Kafkaslarda olurken, Anadolu'da ise işgalcilere karşı başlatılan bağımsızlık harekâtı giderek güçlenmekteydi. TBMM açılmış ve yeni bir hükümet kurmuştu. Bu yeni hükümet ve yeni meclis Anadolu'da etkinliğini

artırmıştı. Doğuda dağıtılmayan Osmanlı ordusu olan 15. Kolordu, TBMM'ye bağlanmış ve TBMM'nin Doğu Cephesi'ndeki ordusu olmuştur. 15. Kolordu tarafından 24 Eylül 1920'de Sarıkamış, 30 Ekim Kars, 7 Kasım'da Gümrü alınmıştı. 15. Kolordu Ardahan ve Artvin'i kurtardı.¹⁷¹ Daha sonra Menşevik Gürcü Hükümeti'yle yapılan görüşmelerde Batum Antlaşması imzalandı.

TBMM, Brest-Litovsk Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin kazandığı topraklardan farklı olarak, topraklarını biraz daha genişletti. Gümrü Barış Antlaşması'yla¹⁷² Ermeni Meselesi'ni çözdü. Batum Antlaşması'yla da Batum'a ve Elviye-i Selase'yi Anavatan'a kattı. Daha sonraki süreçte de Batum'a Türk askerini çıkarttı. Bu esnada Batum'daki Menşevik Gürcü Hükümeti, Batum'u terk ederken Batum ve Acara'da Türk ordusu yerleşmeye başladı.¹⁷³ Bu esnada Sovyet Rusya'nın Kızılordusu Batum'a girdi, iki ordu karşı karşıya geldi. Bu iki ordu zaman zaman birbirlerine kurşun sıktılar. Ancak TBMM ile Sovyet Rusya arasında diplomatik ilişkiler kesilmedi. Mustafa Kemal, Milli Mücadele'ye başladığı günden itibaren Moskova ile dayanışma içinde olmak ve Sovyet Rusya'dan askeri ve parasal yardım sağlamak istemişti. Oysa Bolşevikler ise TBMM'ye güvenmemekle birlikte yine de tamamen ilişkileri kesmediler. Bundan sonrası için herşeyi zamana bırakan Bolşevikler, I. İnönü Savaşı'ndan sonra, emperyalistlere karşı TBMM ile birlikte hareket etmekte sakınca görmediler. Bu amaçla TBMM ile Sovyet

¹⁷¹ Yaşar AKBIYIK, "Milli Mücadele'de Doğu Cephesi", **Türkler**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 155.

¹⁷² Gümrü Antlaşması'yla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; İsmail SOYSAL; **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C. I (1920-1945), TTK, Ankara, 2000, s. 19-23.; 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir başkanlığındaki Türk Kurulu ile dağılmakta olan Taşnak Hükümeti'ni temsil eden Hatisiyan başkanlığındaki Ermeni kurul arasında 2/3 Aralık 1920 yılında Gümrü (Aleksandropol) Antlaşması imza edildi. Büyük Ermenistan hayali tarihe gömüldü.

Anlaşmaya göre;

- 1877-1878 Savaşı sonunda kaybedilen yerler Batum dışında, Ermeniler tarafından Türkiye'ye iade edilecek.
- Sevr Antlaşmasını Ermeniler tanımayacak.
- Nahçıvan, Şahtahtı, Seror bölgelerinde Türkiye'nin himayesinde yerel yönetimler kurulacak.
- Ermenistan'da askerlik yükümlülüğü kalkacak.
- Türkiye istenildiğinde Ermenistan'a silahlı yardımda bulunacak; Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: Zeki SARIHAN, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, TTK, Ankara, 1995.

¹⁷³ Yavuz ÖZGÜLDÜR; "1918-1922 Dönemi Kafkasyadaki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye" **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri** C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s.82-84.

Rusya arasında 11 Mayıs 1920’de başlayan görüşmelerde, Sovyet Rusya’nın Bitlis, Van ve Muş illerini Ermenilere bırakılmasını istemesinden dolayı kesilen ilişkiler¹⁷⁴ tekrardan başladı.

Türkiye, Sovyet Rusya ile antlaşma yollarını arıyordu. Fakat Sovyet Rusya’dan önce, bu bölgede bulunan Gürcülerle ilgili Türkiye’nin politikasının temelinde;¹⁷⁵

1. *Sınırlarla ilgili sorunlar çözümlenecek,*
2. *Türk-Ermeni çatışmalarında tarafsız bir Gürcistan oluşturulacak*
3. *Sovyet Rusya’nın yayılması siyasetine karşı tampon bölge oluşturulacak*

Ancak, TBMM’nin bu Gürcü politikası kısmen başarısız olmuştu. Çünkü; Sovyet Rusya, Menşevik Gürcistan’ı işgal etmiş ve Batum ile tüm Acara’yı işgal etmeye kalkışmıştı. Bu da TBMM’nin Gürcü politikasının yerini artık Sovyet Rusya ile barış antlaşmasının içeriğinin belirlenmesi demektir. İlk görüşmeler yukarıda da belirttiğimiz gibi başarısız olmuştu. Daha sonra ki süreçte Ali Fuat CEBESÖY’ün Moskova’ya atanmasıyla¹⁷⁶ ve I. İnönü Savaşı’nın kazanılması sonucu, Sovyet Rusya ile barış görüşmeleri tekrardan başladı. İki tarafın da olumlu yaklaşması sonucunda TBMM ile Sovyet Rusya ile barış görüşmeleri tekrardan başladı. TBMM ile Sovyet Rusya, Batum gibi bazı sınır mevzuları dışında antlaşmaya vardı. Daha sonra yapılan görüşmeler sonucunda Batum’un da Gürcistan’a bırakılması üzerinde anlaşılınca, 16 Mart 1921’de ***Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması*** imzalandı.¹⁷⁷ Bu antlaşmaya Türk heyetinin çalışmaları sonucunda Acara halkının dini ve kültürel hukuku ile ilgili kararlar alınıp, Acaraların kültürel varlıkları güvence altına alındı. Acara’nın muhtariyet kazanmasına yönelik bir adım atılmış oldu. Çünkü, Acara’yla ilgili

¹⁷⁴ CEBESÖY, **a.g.e**, s. 61.

¹⁷⁵ AYDIN, **a.g.m**, s. 124.

¹⁷⁶ AKBİYİK, **a.g.m**, s. 155.

¹⁷⁷ KARABEKİR, **a.g.e**, s. 931 – 932; Ayrıntılı bilgi için bkz; Kamuran GÜRÜN, **Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)**, Ankara, 1991.

Moskova'ya giden heyette bulunan Rıza Nur'un hatıratında bu konuda şu sözlerle yer verilmiştir;¹⁷⁸

“Batum cidden çok güzel bir şehir.... Ahali ekseriyetle Acar'dır. Bunlar Gürcüce ve Türkçe biliyorlar. Gayet Müslüman adamlardır. İri boylu, gürbüz pehlivan adamlar. Sahiden Acar insanlar. Eskiden Batum kâmilten bunlarla meskundu. Ruslardan da yerleşenler var. Bizde Acarlara Gürcü derler. Burada bunlara Gürcü dersiniz bu kelimeyi hakaret sayıp size kurşun atarlar. Kendileri ya istiklal ya da Türkiye'ye (Anavatan'a) ilhak olmayı bekliyorlardı.

... Türkçe mektepler açmış ve muallimler (öğretmenler) getirmişlerdi. Okul (mektep) ve öğretmenler (muallim) gördüm. İyi işliyor, fakat Gürcüler Türkçe'yi kaldırıp, tedrisatı Gürcüce yapmak istiyorlarmış, bunu gerçekleştirmek için Menşevik Hükümeti çalışmış ve şimdilerde de Bolşevik Hükümeti çalışıyormuş. Zavallılara türlü engeller çıkarıyorlarmış. Bizim Moskova Muahedisi'nden kendilerine muhtariyet verdiğimizi, bir hükümet reisler, millet meclisleri olacağını, valilerin ve emsalinin kendilerinden yapılacağını söyledim. Sevindiler.”

16 Mart 1921'de imzalanan Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın ilgili hükümleri şöyledir:¹⁷⁹

Madde – 2 : Türkiye, iş bu antlaşmasının birinci maddesinde gösterilen sınırın kuzeyin'de Batum Livası'na ilişkin topraklar ile Batum kenti ve limanı üzerindeki egemenlik hakkını şu koşullarla, Gürcistan'a bırakmaya razı olur:

Birincisi: İş bu maddede belirtilen yerler halkının, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yukarıda sözü geçen yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejimi kurma olanağına sahip olacak biçimde geniş bir yönetsel özerkliğe kavuşması.

İkincisi : Batum Limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da oradan gelen ticaret malları ve tüm nesnelerin gümrük vergisine bağlı tutulmayarak ve hiçbir engelle karşılaşmayarak, her türlü vergi ve ücretten bağışık bir biçimde,

¹⁷⁸ Rıza NUR; **Hayat ve Hatıratım**, C. 3, İstanbul, 1968, s. 812-813.

¹⁷⁹ Moskova Antlaşması'nın tüm hükümleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. SOYSAL, **a.g.e**, s. 32-38. Antlaşmanın tam metni için bkz. Ekler kısmına.

serbest ve transit hakkı ile birlikte, Türkiye'nin özel harcamalarından ayırık olarak, Batum Limanı'ndan yararlanılmasının sağlanması.

Bu maddeyle; ***“Batum, Gürcistan’a bırakılıyor, ancak özerklik verilecek. Türkiye’nin Batum Limanı’nda serbest geçiş hakkı olacaktı.”***¹⁸⁰

Madde – 12: 1918 yılından önce Rusya’ya bağlı iken, üzerinde Türkiye’nin egemenlik hakkı olduğu Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti’nce iş bu antlaşma ile kabul olunan topraklar halkından her isteyen Türkiye’yi özgürce terkedebilecek ve eşyasını, mallarını ve paralarını birlikte götürülebilecektir. İş bu antlaşma ile Türkiye tarafından egemenlik hakkı Gürcistan’a terkedilen Batum arazisi halkından her kimse de özdeş hakka sahiptir.

Bu maddeyle, ***“Batum’un Gürcistan’a ait olduğu, burdan Türkiye’ye göçedenler istedikleri malları götürebilecekler ve Batum topraklarından tüm halk eşit yararlanacaktır.”***

21 Mart’ta Doğu Cephesi Komutanlığı’na; Moskova Antlaşması Vekiller Heyeti’nce kabul edilerek Meclis’e sunulduğu bildirildi. 28 Mart’ta IX. Alay, Batum ve Acara’dan Borçka’ya çekilirken, Batum Mutasarrıfı Albay Kâzım (DİRİK) Bey’de Batum’dan ayrıldı ve Kızıldoru, Sarp Köyü sınır köyüne kadar tüm Acara’yı işgal etti.¹⁸¹ Vekiller Heyeti’nin 5 Temmuz 1921 tarihli kararıyla Moskova Antlaşması 1 Temmuz günü Meclis’te görüşülürken; Batum Mebusları bir takrir sunarak; Moskova Antlaşması’nı reddetmişlerdi. TBMM’ye sunulan bu takrir (önerge) şöyledir:¹⁸²

Riyaset-i Celile’ye,

Doksan Üç Harbi Meşumunda vatanlarını kahramanâne madafa eylemişlerdir. Berlin Muahesi’ni parçalamak için Harb-i Umumi’yi fırsat addeden Batumlular, defaatle vatanlarının istihlâsı uğrunda kan dökmüş ve zaman zaman memleketi istila eden düşman kuvvetlerine, maddi ve mânevi

¹⁸⁰ AYDIN, a.g.m., s. 125

¹⁸¹ DAYI, a.g.m. , s. 165.

¹⁸² ZEYREK, a.g.e., s. 47.

kuvvetleriyle karşı koymaktan geri durmamışlardır. Elyevm anavatana iltihaktan başka bir gaye takip etmeyen Batumlular için, Türkiye-Rusya Muhadenet Ahidnâmesi muzır ve amal-i milliyeye muhalif olmakla, daire-i âliyenizden reddini talep ederiz (21 Temmuz 1337 (1921)).

Bu takrir üzerine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey;

“Batum Mebuslarının hislerini anladıklarını ancak, Türkiye’nin ve Türklüğün menfaatlerinin buna gerektirdiğini” açıklamıştır.¹⁸³ Meclisin oyuna sunulan bu önerge büyük bir çoğunluğun kararıyla reddedildi.

7 Eylül 1921’de Batum milletvekillerinden Arif Bey ise çok sert konuşup, Batum kaybedilmesinin sebeplerini, sıralarken;

“Batum’un kaybedilmesinin askeri mağlubiyet ziyade, siyasi bir yenilgi olduğunu” dile getiren bir değerlendirme yapmıştır.¹⁸⁴

Batum’un kaybedilmesi Misak-ı Milli’nin ilk kez yara almış oldu. Bu durum, hem Türkiye hem de Batumlular için hiç de kolay olmayan bir gelişme olmuştur.

Batum, Moskova Antlaşması’yla Gürcistan’a bırakılmış olsa da buraya muhtariyet verilecekti. Nisan ayı içerisinde Sosyalist Sovyet Gürcistan Cumhuriyeti resmen Acaristan’ın muhtariyetine dair bir beyanat neşr etti.¹⁸⁵ Beyanname kısaca şöyledir;¹⁸⁶

“Sosyalist Sovyet Gürcistan Cumhuriyeti İhtilal Komitesi, aşağıdaki kararları kabul eder:

“Sosyalist Sovyet Gürcistan Cumhuriyeti aksamından biri olarak Acara milletinin elyevm işgal eylediği arazide Muhtar Sosyalist Sovyet Gürcistan Cumhuriyeti teşkil edilecek ve bunun hududu merkezi Batum mıntıkasının mevcut hudud-u idareyesi ve cenuben ve cenübu şarkıyyen Sosyalist Sovyet Gürcistan Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki devlet hududu.

¹⁸³ TBMM Zabıt Cerideleri, I/XI, Ankara, 1958, s. 332 – 333.

¹⁸⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, I/XIV, Ankara, 1958, s. 114.

¹⁸⁵ Acaristan Salnamesi, s. 27 ve 91.

¹⁸⁶ ZEYREK , a.g.e, s. 51-52

Muhtar Sovyet Acara Cumhuriyeti umurunun tedviri için aşağıdaki komiserlikler ihdas olunur: Dahiliye, adliye, maarif, sıhhiye, muavenet-i ictimaiyye, ziraat, iaşe, maliye, nakliye yolları, posta ve telgraf şuabatını, câmi, iktisat şurası, mesai, köylü ve amele müfettişliği.

.....

Sovyet Sosyalist Acara Cumhuriyeti'nin ilk Sovyet Kongresi'nin akdine kadar Muhtar Sovyet Sosyalist Acara Cumhuriyeti arazisinde bütün hakimiyet hakları, bu emirnâme hududu dahilinde ve Acara İhtilal Komitesi sıfatıyla hareket eden Acara Meclisi'ne ait olacak bu meclisin vazifesi, işbu emirnâme'nin 4. maddesinde zikredilen komiserlikleri ve mahalli sovyetleri (şuraları) teşkil ve yakın bir zamanda Sovyet Sosyalist Acara Cumhuriyeti'nin birinci Sovyetler Kongresi'ni içtimaya davet eylemek olacaktır.

Meclisin ve Acara Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ahali komiserleri şurasıyla mahalle şuralar umuru mahalli dil ile cereyan edecektir.”

“Sosyalist Sovyet Gürcistan Cumhuriyeti İhtilal Komiseri reisi Mdivani”

Moskova Antlaşması ile Batum Misak-ı Milli'den bir taviz verilerek doğu sınır sorunu çözüldü. Bu gelişme, Milli Mücadele'nin güçlenmesi açısından önemliydi. Batum ise, artık Gürcülerin olmuştı. Böylece Batumluların Anavatan özlemi, bir başka bahara bırakıldı. Moskova Antlaşması'nın 16. maddesi gereğince bu anlaşma en kısa sürede Kars'ta da onaylanması isteniyordu.¹⁸⁷

Moskova Antlaşması ile Kars Antlaşması imzalanana kadar geçen sürede Moskova Antlaşması'nın gereğini Gürcüler yerine getirmemişlerdi. Bunu Rıza Nur'un Moskova Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra Batum'a gittiğinde gördüğü durum, hem endişeye, hem de şaşkınlığa yol açmıştı. Rıza Nur Hatıratı'nda şöyle anlatır:¹⁸⁸

“Ruslar, arasında muhayede hiç bakmaksızın türlü zulumlar ediyorlar. Bir Rus vilayeti imiş gibi yapıyorlar. Halkı hiçbir işe karıştırmıyorlardı.

¹⁸⁷ DAYI, a.g.m, s. 165.; **Türk İstiklal Harbi**, C.III (Doğu Cephesi 1919-1921), Genel Kurmay Basım Evi, Ankara, 1995, s.323 vd.

¹⁸⁸ Geniş bilgi için bkz; Rıza NUR, **Hayat ve Hatıratım**, s. 820-912.

Batum'da bir takım tahkikat daha yaptım. Ruslar, Acara Muhtariyeti'ne tatbikatta metelik vermemişler. Zavalılar, zulüm altında inim inim inlediklerinden şikayet ettiler. Gürcüler, Türkçe'yi kaldırmaya uğraşıyorlar.”

Yukarıdaki verilen antlaşmanın maddelerine asla uyulmamıştır. Bu durum, Sovyet döneminde Acaristan'ın Muhtariyetinin çiğnendiğini göstermektedir. Yine de Acaralar, elde ettiği muhtariyetin devamı için çok azimliydiler. Acaristan'da bu gelişmeler olurken, Kars'ta Azerbaycan, Türkiye, Ermenistan, Gürcistan Hükümetleri toplanmıştı.

4.2.2. Kars Antlaşması Ve Sonraki Gelişmeler

26 Eylül 1921'de başlayan Kars Konferansı'na Türk heyetine Kâzım Karabekir Paşa başkanlık etmekteydi. Azerbaycan heyeti adına Yoldaş Behbud Şahtatinski, Ermenistan heyeti adına Yoldaş İ. Moravyan, Gürcistan Heyeti adına Yoldaş Ş. İlyavo ve Sovyet Rus temsilcisi Baş delegeşi olarak da Yoldaş Genetzty katılmışlardır.¹⁸⁹

Türk Heyeti adına Kâzım Karabekir Paşa; *“Batum Liman'ından özel, ticari ve askeri açıdan yararlanmak”* teklifinde bulunmuş, Rus Heyeti ayrı hakların kendileri için bir hak olduğunu belirterek; *“Özerk bir idareye sahip Acara'nın merkezi olmak üzere Batum'u terketmekliğimiz Kafkas milletlerinin hayati bir limanı olduğundandır. Fakat, bizimde faydalanmamız şartıyla ...”*¹⁹⁰ diyerek Türk heyetinin teklifini kabul ettiler.

Gürcü Hükümeti ile Acara halkını uzlaştırmak ve Acaralılarının birçok konuda haklarını korumak için şu tekliflerde bulunmuşlardır.¹⁹¹

“1. Herkesin bir oyu olmalıdır. Yabancılar oya iştirak etmemelidir. Yabancı demek; Umumi Harp başladıktan sonra, Acara'ya gelenler demektir. Hariciye ve Harbiye Komiserlerini Gürcistan tayin ederse de, Hükümetin diğer üyelerini Acara Milli Meclisi tayin eder.

¹⁸⁹ AYDIN, a.g.m, s. 127; Fahir ARMAOĞLU, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.I-II (1914-1995), Alkım Yayın Evi, İstanbul, 2001, s.329-331.

¹⁹⁰ KARABEKİR, a.g.e., s. 963.

¹⁹¹ DAYI, a.g.m., s. 165; AYDIN, a.g.m., s.127-128; KARABEKİR, a.g.e, s. 963.

2. Dil; resmi dil Türkçe ve Gürcüce olmak şartıyla öğretim, her cemaatin isteğine göre serbesttir.

3. Müşterek menfaatlara hizmet eden şimendifer ve liman idareleri ve hasılatı, merkez hükümete ait olduğu gibi önemli umumi ve bütün Gürcistan'a yaygın olan Acara şoselerinin iyi korunması ve tamir masrafları dahi merkezi hükümete aittir.

4. İslam halkının, şer'i ve dini işlerinde serbest ve özerk olmaları ve ihtiyaçları ve ihtiyaç halinde şer'iyeye ve vekaletimizle münasebette bulunabilmeleri hakkının da teslim edilmesine çalışmalı."

Bu teklifler üzerine Gürcü murahhası İlyâvo; Moskova Antlaşması'nın Acara özerkliği konusunda kendilerine bir mecburiyet yüklediğini belirterek, 16 Temmuz 1921'de Hükümet tarafından yayımlanan bir emirnâme ile Gürcistan ve Acara Cumhuriyeti'nin ilişkilerinin düzenleyeceği bildirilmiş ve emirnâme konferans tutanaklarında geçmiştir.¹⁹²

Kars Konferansı'nın 10 Ekim 1921'de sona erdikten bir gün sonra Kâzım Karabekir Paşa; Acarların; Acara'da hemen genel af, transitin (Kars'tan tuz, Artvin'den sığır vermeye) başlaması, on beş günlük geçici pasaport uygulamasının hemen uygulanması isteklerini Gürcü temsilcilerine kabul ettirmiştir.¹⁹³

Kars Antlaşması, 13 Ekim 1921'de imzalanmıştır. Bu antlaşma Moskova Antlaşması'nın Türkiye ile Kafkas Hükümetlerinin haklarındaki maddelerin taraflarca kabul edildiği antlaşmadır.¹⁹⁴

Antlaşmasının 4. maddesine¹⁹⁵ göre kuzeydoğu sınırı çizilmiştir. Sınır, Sarp Köyü'nden başlayarak, Kars ve Ardahan'ı içine alıyordu.

¹⁹² KARABEKİR, a.g.e. s. 963 – 964; DAYI, a.g.m, s. 165-166.

¹⁹³ KARABEKİR, a.g.e, s. 966; AYDIN, a.g.m, s. 128.

¹⁹⁴ Antlaşmasıyla ilgili ayrıntı bilgi için bakınız; SOYSAL; a.g.e, s. 41- 47; Ersan BAŞ; "Milli Mücadele Dönemindeki Doğu Cephesi Muharebelerinin Türk-Kafkas İlişkileri İçinde İncelenmesi Ve İstiklal Savaşındaki Yeri Ve Önemi", VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri C.II, 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s.363-364, Antlaşmanın tamamı için bkz. Ekler kısmı.

¹⁹⁵ **Madde – 4** : "Türkiye'nin kuzeydoğu sınırı (Rus Genelkurmayı'nın 1/210.000 ölçekli, 1 parmak, 5 verstlik mesafe haritasına göre) Karadeniz kıyısında bulunan Sarp

Altıncı madde ile Batum Limanı ve şehri Gürcistan'a bırakılıyor, ancak bu durum bazı şartlara bağlıyordu.¹⁹⁶ Kars Antlaşması'nın 7. maddesine göre; Türkiye ile Gürcistan Hükümetleri'nin ortak sınır bölgelerindeki halkın sağlık, gümrük ve polis işleri alanında, karma komisyonca hazırlanacak yasalara uymak koşuluyla sınır geçişlerine izin verilecektir. Bu madde, sınır geçişlerinin belli bir düzen ve disiplin altında olmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu madde sınır bölgelerindeki halkın güvenliği ve yaşayışlarıyla ilgili düzenlemedir.¹⁹⁷

Antlaşmanın 8. maddesi¹⁹⁸, 7. maddeyi tamamlar niteliktedir. Bu maddeyle (8. Madde); "Yine her iki hükümetinde sınır bölgesindeki halkın,

Köyünden başlayarak Hedis Meta Dağı-Şavyet Dağı'nda suların bölündüğü çizgi Kani Dağı ve oradan, süretil olarak, Ardahan ve Kars Sancakları'nın eski yönetim sınırlarının kuzeyini ve Arpa Çayı ile Aras Irmaklarının talveğini Nizni- Kara Suyunun döküldüğü yere dek izleyen çizgi ile belirlenmiştir. (Sınırın ayrıntıları ve buna ilişkin işler için I ve II sayılı Ekler ile Bağitli taraflarca imzalanmış ilişik haritaya başvurulması. Antlaşma metni ile harita arasında çelişki bulunursa Antlaşma metni haritaya yeğ tutulacaktır.)

Rusya Sovyetleri Sosyalist Federal Cumhuriyeti Hükümeti'nin bir temsilcisinin de katılmasıyla eşit sayıda üyelerden oluşacak bir Karma Sınır Çizme Komisyonu topraklar üzerinde sınırı ayrıntılarıyla saptamak ve sınır işaretlerini koymakla görevlidir (İlişik 4. Sayılı Harita)." ; Kars Antlaşması'nın maddeleri için bkz; İ. SOYSAL, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I (1920 – 1945).

¹⁹⁶ **Madde-6** : "Türkiye, iş bu antlaşmanın 4. maddesinde gösterilen sınırların kuzeyinde bulunan ve Batum Livası'na ilişkin topraklar ile Batum kenti ile limanı üzerindeki egemenlik hakkını şu koşullarla Gürcistan'a bırakmağa razı olur:

Birincisi: İş bu maddede belirtilen yerler halkının, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yukarıda sözü geçen yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejimi kurma olanağına sahip olacak biçimde geniş bir yönetsel özerkliğe kavuşması.

İkincisi: Batum Limanı üzerinden Türkiye'ye giden ya da oradan gelen ticaret malları ve tüm nesnelerin gümrük vergisine bağlı tutulmayarak ve hiçbir engelle karşılanmayarak, her türlü vergi ve ücretten bağışık biçimde, serbest transit hakkı ile birlikte, Türkiye'nin özel harcamalarından da ayrık olarak, Batum Limanı'ndan yararlanılması sağlanması.

Bu maddenin uygulanması için işbu antlaşmanın imzasından hemen sonra ilgili taraflar temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulacaktır. ; Kars Antlaşması'nın maddeleri için bkz; İ. SOYSAL, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I (1920 – 1945).

¹⁹⁷ **Madde – 7** : "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti, ortak sınır bölge halklarının Karma bir Komisyonca, gümrük, polis ve sağlık işleri alanlarında konulacak öncelikli yasalara uymaları koşulu ile, sınırı geçmeleri kolaylaştırmayı yükümlenirler." ; Kars Antlaşması'nın maddeleri için bkz; İ. SOYSAL, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I (1920 – 1945).

¹⁹⁸ **Madde – 8** : "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Hükümeti iki ülkenin sınır bölgesi halklarının sınırın öteki yanında bulunan kışlık ve yazlık otlaklarından yararlanmaları zorunluluğunu gözönünde tutarak, söz konusu halkların hayvanlarını sınırdan geçirmek ve alışıldığı üzere, otlaklardan yararlanmak hakkını vermeği kabul ederler. Sınırdan geçiş sırasında uygulanacak gümrük işlemleri ile polis, sağlık vb. gibi önlemleri Karma bir Komisyonca

sınır ötesindeki kışlık ve yazlık otlaklardan yararlanmaları belirli şartla sağlanacaktı. Bu maddeyle halkın ihtiyaçlarının karşılanırken nelere dikkat edilmesi ve bu işlemin nasıl yapılması belirlenecektir.

13. (Onüçüncü) madde¹⁹⁹ ile sınır değişimlerinde, sınır değişmesi sonucu Türkiye'ye geçen yerlerde (Kars-Ardahan Bölgesi) ya da Sovyetler Birliği'ne bırakılan yerlerde (Batumi Bölgesi) oturan halktan isteyenlerin bu toprakları terk ederek karşı tarafa geçmelerine olanak tanınmış, ancak bunun için bir süre tespit edilmemişti. Bu işi kesinlikle sonuçlandırmak üzere Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 31 Mayıs 1926 günü Moskova'da bir protokol imzalanmış ve söz konusu kişilerin, protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl için de bulundukları yerleri terketmesi gereği ortaya konulmuştur.²⁰⁰

Kars Antlaşması 3 Mart 1922'de, Azerbaycan, 16 Mart'ta Türkiye²⁰¹, 20 Mart'ta Ermenistan, 14 Nisan'da da Gürcistan meclisince onaylanmıştır.

Kars Antlaşması, Türkiye'nin sınırları bakımından ve koyduğu ilkeler doğrultusundan daha önce 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'nın bir benzeridir. Kars Antlaşması'nın Türkiye açısından çok önemli bir sonucu ortaya çıkar ki bu da Türk sınırı ve ilkeleri Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ulusları adına kabul edilip, yükümlenildiği gibi, tarihsel bir gerçeği de dünya kamuoyuna göstermektedir.

Kars Antlaşması 20. maddesi gereğince onaylanmış ve bu onay belgeleri 11 Eylül 1922'de yürürlüğe girmiştir. Moskova Antlaşması gibi,

belirlenecektir. ; Kars Antlaşması'nın maddeleri için bkz; İ. SOYSAL, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I (1920 – 1945).

199 **Madde- 13** : “1918 yılından önce Rusya'ya bağlı iken, üzerinde Türkiye'nin egemenlik hakkı doğrulanan topraklar halkından olup, Türk uyruğundan çıkmak isteyenler eşyasını, mallarını ve paralarını birlikte alarak Türkiye'yi özgürce terketmek hakkına sahip olacaklardır. Bunun gibi, egemenlik hakkı Türkiye tarafından Gürcistan'a bırakılmış toprakların halkından olup da Gürcistan uyruğundan çıkmak isteyenler, eşya ve mallarını ya da bunların karşılığı olan parayı birlikte alarak Gürcistan'ı terketme hakkına sahip olacaklardır.”; Kars Antlaşması'nın maddeleri için bkz; İ. SOYSAL, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I (1920 – 1945).

200 AYDIN, *a.g.m*, s. 131.

201 Antlaşmanın onayı ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı ile ilgili **C.A**, 030. 18.1.1/ 4.45.14 nolu belge. Bu belgenin Osmanlıcası Ekler kısmındadır. Fransızca bir nüshası için bkz.Ekler kısmına

Türkçe ve Rusça metinlerinin yanında Fransızca metni de yasal bir referans belgesi olarak yayımlanmıştır.²⁰²

Kars Antlaşması ile Misak-ı Milli'ye göre Doğu sınırimız çözümlendi. Ancak bu durum bir tavizle gerçekleşmişti (Batım, Gürcüler'e bırakıldı). 1878'den beri ayrı düşen Elviye-i Selase'den Ardahan, Kars anavatana bağlanırken, Batım anavatana katılamadı. Buranın ve tüm Acara'nın hakları garanti altına alındı. Bundan sonra Acara'ya özerklik verilerek, kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi haklarına sahip oldu. Kendi okulları, kendi dillerinde yani Türkçe eğitim verecekler ve ibadethanelerine kimse karışılmayacaktı.

Kars Antlaşması'ndan sonraki gelişmeler, Sovyet Rusya'nın ve Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti'nin Kars Antlaşması'na uymadığını göstermektedir. Acara'daki Müslümanlara karşı zalimce tutumlara girişildi. Maksat Acara'ya verilmiş olan özerkliği ortadan kaldırmaktı. Zülümünün artması sonucunda 1922 yılının ilk aylarında bölgeden Türkiye'ye göç etmek için Türk konsolosluğuna yoğun bir şekilde müracaatın başladığı görülmektedir. Bir taraftan da Batım livası Çürüksu Umum Ahalisi namına eşraftan 23 kişi Hopa İslam Cemiyeti aracılığıyla 14 Aralık 1921 tarihli bir beyanname ile;

“Gürcü zulmünden arttığı ve muhtariyet istemediklerini, bu muhtariyet işinin aldatmacadan ibaret olduğunu ...” ortaya koymuştur. Ayrıca *“.. sadece Türkiye'yi istediklerini”* belirtmişlerdir.²⁰³ Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin sayısının artması 1926 yılında Kars Antlaşması'nın 13. maddesinde yer alan konuyla ilgili olarak, daha geniş bir şekil içeren antlaşma imzalanarak göç edenlerin malları korunmaya çalıştı.

Acaristan'daki baskılara rağmen özerklikten taviz verilmemişti. Acara Özerk Cumhuriyeti'nin ilk anayasa tasarısı 15 Ocak 1927'de hazırlanıp, müzakere ve kabulü için Acara Özerk Cumhuriyeti, 7. Sovyet Kongresi'ne sunulmuştu. Fakat Acarlıların ayrı bir millet olarak tanımlandığı için kongrede

²⁰² AYDIN, a.g.m, s. 133.

²⁰³ ZEYREK, a.g.e, s. 53.

müzakere edilmedi.²⁰⁴ Müzakere edilmemesinde Acara'nın bir Türk toprağı olması ve Acaraların kendilerini Türk diye tanımlaması etkili oldu. Bu olay bize Sovyet Rusya'nın Acara'nın özerkliğini dahi hazmedemediğini gösterir. Taslak anayasa ancak 25 Ekim 1937'de kabul edilmiş ve daha sonra Gürcistan Yüksek Şurası tarafından onaylanarak 9 Temmuz 1938'de yürürlüğe girmiştir. Bu anayasada kişilerin temel hakları korunacağı prensibi yer almasına rağmen buna pek fazla riayet edilmedi. Anayasa hazırlanana kadar ki süreçte de Acaralara yönelik sert tedbirler alındı. 1927 yılına kadar Kars Antlaşması'na uyuldu. Acaraların dinsel, kültürel haklarına dokunulmamaya çalışıldı. Bu yıllarda Türkçe eğitim veren okullar, gazeteler, medreseler, camiler mevcuttu. Okullar için Türk okullarında Türkçe eğitim verilmesi ve Türkçe ders kitaplarının basımı ile ilgili Acara Eğitim Halk Komiserliği'nin çalışma planı da bulunmaktaydı.²⁰⁵

Bu faaliyetlere rağmen Acara'da Türk ve Müslüman ahaliye yönelik asimile faaliyetler özellikle Sovyet Rusya'nın giderek etkinliğinin arttığı süreçte şiddetlenerek devam etti. Bu süreçte Acara'nın özerkliğinden de tavizler kopartılarak, Türk ve Müslüman ahali göçe zorlandı.

²⁰⁴ Fahrettin MURTAZAOĞLU, "Acaralılarının Siyasi Özerklik Hakkı'nın süjesi Haline Gelmeleri ve Türkiye'nin Bu Sürece Etkisi", **BİLİG**, Bahar 2004/Sayı: 29, s. 63.

²⁰⁵ **BOA, YB** (21), 262/9/9 (Bu belge Bakanlık Osmanlı Arşivi'nde yabancı arşivler kısmında Gürcistan Arşivlerine göre Türkiye ilişkileriyle ilgili belgedir. Bu belgenin orijinali, **Batum Arşivi**, No: 5-1-1-198 Rusça olarak yer almaktadır.).

V. BÖLÜM

ACARALARIN MUHTARİYETTEN SONRAKİ ANAYASAL HAKLARININ İHLALİ VE BUGÜNKÜ DURUMLARINA KISA BİR BAKIŞ

Acara Özerk Cumhuriyeti, sosyalist bir devlet olan Gürcistan içerisinde kurulduğu için, doğal olarak kendisi de sosyalist bir muhtariyetti. Bu durum Sovyetlerin Acara'da devlet sosyalizminin, özel mülkiyeti kamulaştırma, bütün milletleri birleştirip kaynaştırma, insanları din inancından kurtarma vb. gibi ilkelerini uygulamaya götürmüştür.²⁰⁶

Bu ilkelerin uygulanması, Acaraların Moskova ve Kars Antlaşmalarında ve bu bağlamda Acara Özerk Cumhuriyeti'nin anayasalarında ve diğer konumlarında öngörülen dinsel, kültürel ve topraksal hakların korunmasına ters düşmüştür. Bu haklarını korunması için kurulan Acara Özerk Cumhuriyeti, görevini tam anlamıyla yerine getirememiştir.

Acaraların dinsel ve kültürel haklarına gelince, Kars ve Moskova Antlaşmaları gereğince 1927 yılına kadar dinsel ve kültürel hakları korunmuştur. Bu süreçte Türkçe eğitim yapan okul, medrese, camii, gazeteler, mevcut iken ilerleyen süreçte bu hakların da ellerinden alındığı görüldü. Bundaki temel amaç neydi? Amaç kesin ve tekti. O da Acaraların İslamiyeti ve Türk kültürünü, yani etnoğrafik özelliklerini yok ederek onları Gürcülerle birleştirip kaynaştırmaktı.²⁰⁷ Bu amaç sonucunda Gürcü ve Sovyet zulmü artmış, Müslüman Türk Acaraları, 1921, 1929 ve 1945'te zorunlu göçe tabii tutmuşlardı. En şiddetlisi ise, 1945'te düşmanla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Kazakistan'a sürülmeleri olmasıydı. Bunların bir kısmı Türk olmadıklarını ve sadece Müslüman Gürcü olduğunu kabul edenlere Acaristan'a dönmelerine izin verildi. Bu zorunlu göçler ise, 9 Temmuz 1938'de yürürlüğe giren Acaristan Anayasası'nın 85-96 maddelerine ters düşmekteydi. Göçler sadece bu 9 Temmuz 1938 Anayasasına değil, Türkiye ile Sovyetlerin imzaladıkları Moskova ve Kars Antlaşmalarına da aykırıydı.

²⁰⁶ MURTAZAOĞLU, *a.g.m.*, s. 63

²⁰⁷ MURTAZAOĞLU, *a.g.m.*, s. 64-65.

Sovyetler Birliği ekonomide de devletleştirme politikasını benimsemiştir. Bu da özel mülkiyetin ihlali anlamına gelmekteydi. Özel mülkiyeti kamuya geçirirken de olumlu bazı gelişmelere de rastlanılmaktaydı. Sovyetler Birliği özerk birimlere daha fazla karşılıksız ödenekler yaptılar. Bundaki amaç; buraları sanayileştirip, gelişmiş bölgeler kurmaktır. Bu politika çerçevesinde Acara Özerk Cumhuriyeti'nde, kuruluşundan sonra 1930'lu yıllarda işletmeye açılan petrol rafineri ve makine yapım fabrikası kurulmaya başlandı. Aynı yıllarda petrol rafinerine petrol veren Bakü-Batum petrol boru hattı, petrol yükleme rıhtımı, ayakkabı, tekstil, deri, tütün, çay, konserve tesisleri ... v.b. gibi müesseseler tesis edildiği de görölmekteydi. Bazı önemli adımlar ise eğitim ve öğretim spor, sağlık, bilim-araştırma ve kültür-sanat alanlarında yapıldı.²⁰⁸

Sovyetler bu iyilikleri neden yaptı? Bunları yaparken Sovyetlerin beklentileri neydi? şimdi bu sorulara cevap ararsak; Ekonomideki kamulaştırma faaliyetlerinin manevi kısmında ise bir ateizm faaliyetleri ve bütün milletleri birleştirip kaynaştırarak, tek bir millet oluşturma amacı yatmaktaydı. "Sovyetler Birliği"ni idare eden komünistler, milletlerin özerkliğini ve özellikle dinsel ve kültürel haklarını hukuken tanıırken, diğer taraftan da milletlerin milli benliklerini" ortadan kaldırıp, milliyetsizleştirerek, "Sovyet Milleti'ni" oluşturmaktır.

1977 tarihli Sovyet Anayasası'nda ve diğer birlik cumhuriyetlerinin ve de 1978 Gürcistan Anayasalarında "Sovyet Milleti" kavramı yer aldı.²⁰⁹ "Sovyet milletini" yaratma faaliyetlerinin örneği ; Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde ilk önce dinsel haklarının ihlaliyle başlayıp, daha sonra ve bu amaç için medreseler kapatılıp, cami ve kiliselerin kullanılmayacak hale getirildi, Türkçe isimlerin kullanılmasının yasaklandı. Türk ve Müslüman kökenlileri 1944'te savaş suçlusu olarak ve daha sonra 1949'da da devam eden bir göç ettirme politikası uygulandı. Göç ettirilen yerlere ise Gürcüleri ve Ermenileri yerleştirdiler. Bu faaliyetlerin temel gayesi; Acaralara İslami ve Türk kültürünü yani dini ve kültürel milli benliklerini ortadan kaldırarak

²⁰⁸ MURTAZAOĞLU, *a.g.m.*, s. 64.

²⁰⁹ Gösterilen yer

kendilerine yakın bir millet olan Gürcüler gibi olmalarını sağlamaktı, diğer bir ifadeyle Gürcüleştirmekti.²¹⁰ Bunun göstergesi olarak 1926 yılında yapılan nüfus sayımı verilerini incelediğimizde Acaralara yer verilirken bundan sonra hiçbir Sovyet istatistiklerinde yer almayacaktı.

1926 nüfus sayımında; Acara'nın nüfusu: 71. 426'dır. Kentsel nüfus: 2.904 (%4,1), kentli nüfus 68.522 (95,9) olarak tespit edildi.²¹¹ Ancak bu nüfus ilk önce 1929'daki milliyetçi Acaralıların ayaklanmalarından dolayı sürgün edilecek daha sonra ise 1944 ve 1949 sürgünleri sonucunda yok denecek kadar azalmıştı. 1959 yılında yapılan nüfus sayımında asimilasyonun başarılı olduğunu gösterir. Acara'daki Acara nüfusu 446'ya düşmüştür. Bu da asimilasyonun ne kadar başarılı olduğunu ortaya koymaktadır. 1970 nüfus sayımında ise, bütün Acaralar kendilerini Gürcü olarak kaydetmek zorunda bırakıldı.

Ancak Acaralar, resmîyette Gürcü görülmelerine rağmen, gerçek hayatta ise kültürel milli benliklerini korudular. Resmi belgelerde Gürcü resmi yer alırken günlük hayatta Müslüman Türk isimleri de vardır. Bir kısmı ise Türkçe/Gürcüce olmak üzere iki dil bilmekte ve İslam'ın gereklerine uygun şekilde düğün ve cenaze merasimleri de yapılmaktadır.

Acaristan'ın özerkliğinin kolektif anlamda dokunulmazken, bu özerkliğe bireysel olarak müdahale de bulunuldu. Dinsel, kültürel ve topraksal (vatan) haklarına müdahaleler çok sert oldu. Sovyetlerin asimilasyon politikaları Acaristan Özerk Cumhuriyeti'ni çok olumsuz etkiledi ve üzerine düşen görevi özerk cumhuriyet yerine getiremedi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Acaraların din, kültür ve diğer hak ve özgürlükleri, Gürcistan'ın 1995 tarihli Anayasanın 9. ve 14.-43. maddelerinde detaylı olarak Acara Özerk Cumhuriyeti'nin 1978 tarihli Anayasanın belirtilen maddeleridir. 1991 yılından itibaren Gürcistan vatandaşlarını, kaos, iç savaş ve anarşi meşgul ederken, Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde vatandaşlar arasında anlaşma sağlanıp, özgürlükler garanti

²¹⁰ MURTAZAOĞLU, *a.g.m*, s. 65.

²¹¹ "**Acaristan Özerk Cumhuriyeti**"; Nart, Ocak- Şubat, 1998, s. 23.

altına alındı.²¹² 2003 yılında da Aslan Abashidze yönetimi kaldırıldı ve yerine Saakashvili yönetiminin desteklediği Levon Varşolomidze geldi. Bu yönetim ile özgürlükler noktasında kısmen ilerleme sağlandı.²¹³

Bu haklardan en önemli Moskova ve Kars Antlaşmalarında yer alan, ancak daha sonraki süreçte ihlal edilen, dinsel ve kültürel hakların korunması ve bu hakların garanti altına alınması sağlandı.

Camiler onarıldı ve ezanlar okunmaya başlandı. Ancak, şu anda Batum'da dışarıya ezan okunması yasaklanmış durumdadır. Ayrıca Özerk Cumhuriyet'teki diğer azınlıkların da ibadet yerleri tamir edilmiştir. Ayrıca günümüzde Acara'da misyoner Hristiyanların faaliyetleriyle birçok kilise açılmıştır.

Acaristan'ın özerkliğinin Sovyet Rusya'nın yıkılması sonrasında bazı Gürcü bilim adamları Acara'nın özerkliğinin kaldırılmasını önermişler, fakat bu öneriyi yapan bu bilim adamları şu hususları gözardı etmişlerdir:²¹⁴

1. Acaraların, Acara Özerk Cumhuriyeti tarafından garanti altına alınan etnografik özelliklerin ortadan kalkmaması,

2. Acara halkının, konu olan öneri ile ilgili yapılacak referandumda lehte oy vermeleri

3. Ayrıca Moskova Antlaşması'nın 2. maddesi, Kars Antlaşması'nın 6. maddesi gereğince Türkiye'nin rızasının olması koşuluyla "özerklik" yürürlükten kalkabilecektir.

1995 yılındaki nüfus verilerine göre tahmini olarak; toplam: Nüfus 400.000'dir. Nüfusun ; % 87,5'ini Acarlar (Müslüman Türkler) %12,5 diğer etnik gruplardan oluşur. Halkın %70 Müslüman Hanefi mezhebinden, %30'u Hristiyan Ortodoks mezhebindedir. Etnik köken ise şöyledir: Acarlar: (Müslüman Türkler) 350 bin, Ruslar: 20 bin, Ermeniler: 15 bin, Rumlar: 5 bin,

²¹² Gösterilen yer.

²¹³ Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. : Margaret KAETER, **The Caucasian Republics**, Newyork, 2004, s.110-114.

²¹⁴ "MURTAZAOĞLU, *a.g.m*, s. 66; Bu bilimadamlarının iddialarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; ZEYREK, **Acaristan ve Acaralar**.

Ukraynalılar: 4 bin; Abhazlar: Bin 500, Azeriler: Bin (1000), Yahudiler: 5 yüz, ve diğerleri ise 2600'dür.²¹⁵

Nüfus yapısına baktığımızda, Türkiye ile ilgili antlaşmalar gereğince Acaristan'daki özerkliğin kalkmasına müsaade edilemezdi. Şimdiki süreçte daha rahat bir ortam varken, 81 yıl önce kazanılan bu özerklikten Acaralıların vazgeçmeyeceği görülmektedir. Ayrıca 1995 yılındaki Anayasa'nın önceki anayasalardan farklı olarak Acara Özerk Cumhuriyeti'nden bahsetmemesidir. Bu hukuki boşluk, Acara Özerk Cumhuriyeti'nin yeni anayasa kabul etmesini doğal olarak engellemektedir. Bu cumhuriyete bugünkü gelişmeleri yakından takip etmeyen ve yansıtmayan 1978 Anayasası yürürlükte. Ancak bugünkü Gürcistan parlamentosu oluşabilecek boşluğu ve sakıncalı sonuçları önlemek için 20 Nisan 2000 tarihli ve 260 sayılı bir kanunu kabul etti. Bu kanuna göre Gürcistan'ın yeni Anayasası'nın 3., 4., 55., 67. ve 89. maddelerine Acara Özerk Cumhuriyeti'nin statüsüyle ilgili ilaveler yapılacaktır.²¹⁶

Acaristan'ın Gürcü olduğuna dair iddialar ise bugün bile Gürcü milliyetçileri tarafından savunulmakta ve bu bölgeye Kartvel olarak nitelendirilmektedir. Oysa Prof. Dr. Hakan Kırımlı'nın da dediği gibi; "Acara'ya Kartvel demek, ne tarihe ne de sosyolojiye uygun düşmez."²¹⁷ Çünkü bu bölgenin tarihiyle, kültürel dinamikleriyle ne kadar asimile çalışmaları olsa bile Türk ve Müslüman'dır.

Aslan Abaşidze yönetiminde bulunurken Acara ve Türkiye ilişkileri Gürcü milliyetçilerini endişeye sevketmiştir. Daha sonra yapılan bir devrimle Gürcistan'da, Şahakaşvili devlet başkanı olurken, arkadaşı olan Levan Varşolomidze Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nin başına geçti. Böylece Batum, dışı kaynaklı bu hükümetler tarafından Hıristiyanlığa dayalı bir Gürcü milliyetçiliği uygulamaya başladı. Türkiye'nin Kars ve Moskova Antlaşmalarından doğan sorumluluklarından dolayı, bu bölgeyi gözardı etmemesi gerekmektedir. Çünkü, bu hak Türkiye'ye Kars Antlaşması'yla verildi. Eğer Türkiye Kars Antlaşması'ndan doğan sorumluluklarını yerine

²¹⁵ "Acaristan Özerk Cumhuriyeti", **Nart**, Ocak-Şubat 1998, s. 23.

²¹⁶ MURTAZAOĞLU, *a.g.m*, s. 67.

²¹⁷ Hakan KIRIMLI, "Bir de Acaristan var. **Zaman**, 10 Temmuz 1998.

getirirse Acara'daki Türk ve Müslüman soydaşlarımız gözardı edilmemiş olacaktır.

SONUÇ

Acara, Türkiye ile Gürcistan ile arasında yer alan sınırdaş bir özerk cumhuriyettir. Ancak bu sınırdaşlığı yakındaki uzak komşu gibidir. Türkiye Acara Özerk Cumhuriyetini kendisi kurdurmasına rağmen Atatürk'ün de ölümünden sonra zaman içinde Acara ile ilgisini kesmiştir. Oysa Atatürk'ün çizdiği Misak-ı Milli sınırlarımız içinde yer alan Acara Özerk Cumhuriyeti kan kardeşlerimizin yaşadığı tarihi geçmişe, ortak kültüre sahip olduğumuz ve aynı dili konuştuğumuz soydaşlarımızın yaşadığı yerdir.

Acara Cumhuriyeti'nin coğrafi konumuna ve kültürel durumuna baktığımız zaman şu bilgilere ulaşmaktayız:Yüzölçümü 2911 km² dir. Bu özerk cumhuriyetin etnik yapısı ile ilgili farklı görüşler vardır.

Bazı bilim adamları (Rus, Gürcü, ...) Acara Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Acara halkına Müslüman Gürcü denmektedir. Ancak, gerçekçi olunursa Acaralara Müslüman Gürcü denemez. Acaralar, bir Türk kavmindendir.

Birinci görüş, Acaraların, Türklerin atası olan Hz Nuh (a.s)un oğlu Yafes oğlu Targan'ın 8 oğlundan 6 ncısı olan Eger/Eker (Acar/Acara) den türemiş bir Türk kavmi'dir.

İkincisi ise, Acaraların, Gürcü Kralı David zamanında gelip yerleşen Kuman/Kıpçaklardan olduğudur. Bunlar, Gürcü Krallığı'nda paralı asker olarak görev yapmışlardır.

Acara'yı ilk ele geçiren Müslüman devlet Emeviler oldu. II. Mervan zamanında Acara fethedildi. Daha sonraları Bizans ve Gürcü Krallarını 1048'de yenen Büyük Selçuklular kısmen de olsa bu bölgeye hâkim oldular. Selçuklulardan sonra bu bölgede İranlılar zamanla hâkimiyet kuracaklardır. İranlılar burdan çekilince, Atabekler sülalesi Acara'ya tek başlarına hâkim olacaklar ve Gürcü Krallığı'ndan bağımsız davranacaklar. Atabekler, Türk kavmindendir. Atabekleri ortadan kaldıran OsmanlıDevleti, ilk önce Yavuz Sultan Selim zamanında bu bölgeye akınlar yaptılar. Daha sonra ise III. Murat zamanında Özdemir Oğlu Osman Paşa zamanında Osmanlı topraklarına katıldı.

XI. Yüzyıldan itibaren İslam dinini benimsemeye başladıl原因 Acaralılar, Osmanlılar zamanında tam anlamıyla Müslümanlığı benimsediler. Osmanlı yönetimiyle anavatanı dâhil olan Acaralar kültür, yaşayış ve dilleriyle Türk olduklarını göstermiştir. Acaralar, Osmanlı Devleti zamanında huzur içinde yaşadılar. Genellikle Osmanlı – Rus Savaşlarında zarar gördüler. Bu savaşlarda Osmanlı tarafını tutan Acaralar Anavatan'dan ayrılmak istemediğini göstermiştir. 1829'da Ahıska'nın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Ruslara karşı, Osmanlı ile birlikte savaşmışlardır.

Acaralar 1877-1878 (1293) Osmanlı–Rus Savaşı'nda Ruslara karşı başarılı bir müdafaa içinde olmuştur. Ancak, Osmanlı'nın yenilmesi üzerine 1878 Berlin Antlaşması'yla birlikte savaş tazminatı olarak Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılmıştır. Bu durum Acaristan'ın anavatan'dan ayrı kalması demektir. 1878'de Acara'dan Anavatan'a büyük göçler oldu. Osmanlı Devleti, göç eden Acaraları ve Kafkaslar'dan göç eden Türk ve Müslümanlarla birlikte Giresun, Samsun, İstanbul, Sinop, Amasya, Sakarya, Bursa ve Balıkesir'in köylerine yerleştirmiştir.

I. Dünya Savaşı esnasında Rusya'da çıkan Bolşevik Devrimi'yle Rusya'da Çarlık rejimi yıkıldı. Yerine kurulan Sovyet Rusya ile 3 Mart 1918'de yapılan Brest-Litovsk Antlaşması'yla Kars-Ardahan-Batum anavatan sınırlarına dahil oldu.

30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Türk askerinin bu bölgeden çekilmesinden sonra Acaristan'da İngiliz işgali başlamıştır. Acaralar, İngiliz işgalinin haksızlığını duyurmak için Basın yayın yolunu kullandılar. Kafkas İslam Cemiyeti'nin yayın organı Sada-yı Millet Gazetesi'ni çıkardılar. Bu gazete Acara'nın bağımsızlığını ya da Türkiye'ye bağlanmayı amaçlıyordu. Oysa tahlis cemiyeti'nin yayın organı olan İslam Gürcistanı gazetesi'ni çıkarıp, Özerkliği savunarak Acara'nın tekrar Gürcistan'a geçmesi gibi olumsuz bir sonuca yol açmışlardır. Daha sonra da İngilizler çekilip te burayı Gürcülere bırakmışlardır. Ancak, Anadolu'da yeni oluşturulan TBMM'nin Doğu Cepesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın giriştiği savaşlarla önce Ermeniler'den Kars, Sarıkamış kurtarıldı. Daha sonra

Türk ordusu ilerleyip Batum ve Acara'yı Batum Antlaşması'yla Gürcüler, Acara'nın Türkiye'ye bırakılmasına karşı çıkamadığı gibi kabul ettiler. Ancak, Gürcistan'da rejim değişikliği üzerine Menşevik Gürcü Hükümeti Batum'a gelip Batum'u ilk önce Türklere bırakmak istedilerse de daha sonra "Türkler, buraya yerleşirse atılamaz." diye vazgeçtiler. Bu maksatla da Batum'u Bolşevik Rusya'ya bıraktılar. Bolşevik Rusya'nın ileride yıkılacağını ve Acaristan'ın bu süreçte Gürcistan'a kalacağını düşünüp Bolşevik Rusya ile anlaştılar. Antlaşma gereği Bolşevik Ruslar işgale başlayınca Türk ordusu ileri bir hareketle Batum'u aldı. Rusların Kızıldususu'yla Türk ordusu savaş eşiğine gelince 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'yla Batum, Gürcülere bırakıldı. Türk tarafı, bölgedeki Türklerin kültürlerini koruyacak maddeleri Moskova Antlaşması'na koydurmuştur. Daha sonra ise Kafkas ülkeleriyle (Ermenistan- Gürcistan- Azerbaycan) Kars Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Gürcüler, Moskova Antlaşması Acaralara tanınan haklara dokunulmayacağını kabul ettiler.

Kars Antlaşması'yla Acaristan'da özerk bir cumhuriyet oluşturuldu. 1922 yılında Acara'da Kars Antlaşması'nda olduğu gibi bir özerk cumhuriyet kuruldu. Daha sonraları bu bölgeyi işgal eden Sovyet Rusya 1929'da, 1944'te, 1949'da asimilasyon çalışmaları içerisinde Acaristan'daki Türk ve Müslümanları Sibirya'ya, Kazakistan'a sürgün ettiler. Yıllar sonra kendilerini Müslüman Gürcü olarak tanıtmaları koşuluyla Acaristan'a dönmelerine izin verdiler. Bu arada Acaristan Özerk Cumhuriyeti 1922'de kurulmasına rağmen ancak 1938'de ilk anayasaya, 1978'de de ikinci anayasaya Özerk Cumhuriyet olarak yer almıştır. Sovyetler Birliği, anayasalarında yer almalarına rağmen Sovyet Milleti oluşturma düşüncesinden dolayı Acaristan'ın özerkliğini ihlal ettiler. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra tekrardan özerkliği garanti altına alındı. Ayrıca, Özerk Cumhuriyet, 1991 yılından bu yana birçok sanayi, tedavi, kültür v.b. müesseseleri kurmuş ve bu gibi faaliyetlere devam etmişlerdir. Acara Özerk Cumhuriyeti'nin bütün bu başarılarına rağmen bazı bilim adamları, herhangi bir ciddi gerekçe göstermeden bu Cumhuriyetin ortadan kaldırılmasını önermektedirler. Bu önerinin, Moskova ve Kars Antlaşmalarına aykırı olduğu ve Acara halkının

dini ve kültürel haklarına ve bu hakları garanti altına alan Acara Özerk Cumhuriyeti'ne saygısızlık niteliği taşıdığı açıktır.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

A. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA Yıldız Tasnifi, Sadaret Maruzatı, (Y.PRK. A), 4/53.

BOA Yıldız Tasnifi, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK. TKM), 9/34 (1303.L.13).

BOA, Elçilik Şehbenderlik Tahriratı(Y.PRK. EŞA), 1143 (1295).

BOA, İrade- i Hariciye, 4193 (Fi Cemâziyye'l- evvel 1218).

BOA, İrade-i Dâhiliye, 78.760.

BOA, İrade-i Hariciye, 19.437,20.059.

BOA, Yabancı Belgeler(YB (21), 262/9/9.

BOA, Yabancı Belgeler(YB (21), 7/56 (18 Nisan 1918).

BOA, Yıldız Tasnifi, Sadaret Maruzatı (Y.PRK. A), 4/50.

BOA, Yıldız Tasnifi, Sadaret Maruzatı(Y.PRK.A.) 4.153.

BOA, Yılız Tasnifi, Askeri Marruzat (Y.PRK. /ASK), 13/31.

2.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Cumhuriyet Arşivi (C.A), 030. 18.1.1/4.45.14.

3. Yabancı Arşiv Belgeleri

Dokumenti Materriali Po (Vaşney Politike Zakavkazya: Gruzii, Tiflis, 1919, Vesika No: 6.

Dokümentı i Materyalı, Belge No: 160, Tiflis, 1919.

B. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

1. Salnameler

Kızıl Acaristan Salnamesi, Batum, 1922.

1877 Tarihli Trabzon Salnamesi, (Çev.: Kudret Emiroğlu), Trabzon ili ve ilçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayını, Ankara, 1995.

2. Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Cerideleri, I/XI, Ankara, 1958.

TBMM Zabıt Cerideleri, I/XIV, Ankara, 1958.

II. KONUYLA İLE İLGİLİ ANILAR VE ARAŞTIRMALAR

AKBIYIK, Yaşar; “Milli Mücadele’de Doğu Cephesi”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

ALASANIA, Guili; “Gürcistan Kıpçakları”, **Türkler**, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

ALLEN, W.E.D – MURATOF, P; **Kafkas Harekâtı – (1828 – 1921)- Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara, 1966.

ARALOV, S. İ; **Bir Sovyet Diplomatı’nın Türkiye Anıları**, (Çev.: Hasan, A. Eriz), Ankara, 1985.

ARMAOĞLU, Fahir; “Bolşevik İhtilali ve Salf Determanation”, **Siyasal Bilgiler Fakülteleri Dergisi**, XVIII / 2 Ankara, 1963.

ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)**, TTK, Ankara, 2003.

ARMAOĞLU, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914–1995)**, Alkım Yayın Evi, İstanbul, 2001.

ATNUR, İbrahim Ethem; **Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921)**, TTK, Ankara, 2001.

ATTAR, Aygün; “Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye’nin Kafkas Politikası”, **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, C.II-24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

AYDIN, Nurhan; “Kars Antlaşması ve Tarihteler Önemi”, **Kars- Ahıska Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kars 2001.

BADDELEY, John; **Rusların Kafkasya’yı İstilas ve Şeyh Şamil**, (Çev.: S. ÖZDEN), İstanbul, 1989.

BALA, Mirza; “Gürcistan”, **İ.A**, C.IV, MEB, Eskişehir, 1997.

BAŞ, Ersan; “Milli Mücadele Dönemindeki Doğu Cephesi Muharebelerinin Türk-Kafkas İlişkileri İçinde İncelenmesi ve İstiklal Savaşındaki Yeri ve Önemi“, **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

BAYUR, Yusuf Hikmet; **Türk İnkılâbı**, C. II ve C. III, TTK, Ankara, 1952.

BERDZENEŞVİLİ, N.–CANAFİA, S.; **Gürcistan Tarihi**, (Çev.: H. HAYRİOĞLU), İstanbul, 1997.

BERKOK, İsmail; **Tarihte Kafkasya**, İstanbul, 1958.

BIJİŞKYAN, P. Minas (Trabzonlu), (Çev.: H.D. ANDERSYAN); **Karadeniz’in Kıyıları, Tarih ve Coğrafyası**, İstanbul, 1969.

BOLSOVER, G.H; “1815 – 1914 Arasında Rus Dış Politikasına Bir Bakış, **BELLETEEN**, C.XXX.

BOSTAN, Hanefi; “Batum”, **TDVİA**, C. 5, İstanbul, 1992.

BROSSET, Marie Felicite; (Gürcüce’den Fransızca’ya Çeviren); **Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)**, (Türkçe’ye Çeviren: Hrand D. ANDREASYAN); TTK, Ankara, 2003.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.I, İstanbul, 1992.

CARR, Edward, H.; **Bolşevik Devrimi (1917 – 1923)**, (Çev.: Orhan SUDA), İstanbul, 1989.

CARTY, Justin Mc; **Ölüm ve Sürgün**, (Çev.: B. UMAR) İstanbul, 1998.

CEBESoy, Ali Fuat; **Moskova Hatıraları**, Ankara, 1982.

ÇAM, Yusuf; “Kafkasya’dan Türkiye’ye Göçler ve Kocaeli Yöresine İskanlar”, **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri** C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

ÇAPA, Mesut; “Gürcistan İle Diplomatik Münasebetler ve Ardahan ile Artvin’in Kurtuluşu” **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl: 25, Ağustos 2000, Sayı: 49. Ankara, Genelkurmay Basınevi, 2000.

ÇAVDAR, Tefvik; **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1991.

ÇAY, Abdülhaluk M.–KALAFAT, Yaşar, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Kuvay-i Milliye Hareketleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 90, Ankara, 1990.

DAYI, Esin, Derinsu; “Elviye-I Selase/ Üç Sancak (Kars – Ardahan-Batum) “Kars- Ahıska (Akhahsikhe), **Uluslararası Taril Sempozyumu**, Bildirileri, T.C Kafkas Üniversitesi-i. Cavakhışvili Adına Tiflis Devlet Üniversitesi, Ahıska Şubesi, Kars 2001.

DAYI, Esin, Derinsu; “Milli Mücadele’de Elviye–i Selase (Üç Sancak Meselesi (Ardahan–Kars–Batım)”, **Türkler**, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

DEMİRCİOĞLU, İ.H.; “Trabzondaki İngiliz Konsolosu Alfred Biliotti’nin Raporu’nda Batım’dan Trabzon’a Göçler”, **Tarih ve Toplum**, S. 226, Ekim 2002.

DEMİRCİOĞLU, İ.H.; “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Batım”, **Askeri Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, Ağustos 2003, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

DEVLET, Nadir; **Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi(1905-1917)**, TTK, Ankara,1999.

DOĞANAY, Rahmi; “Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasyadaki Faaliyetleri ve İngiliz Politikaları”, **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

DURSUN, Davut; “Gürcistan”, **TDVİA**, C. 14, İstanbul, 1996.

ERDOĞAN, Fahrettin; **Türk Elllerinde Hatıralarım**, İstanbul, 1954.

EREN, Hasan; **Türk Dili’nin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara, 1999.

Evliya ÇELEBİ, **Seyahatnamesi**, II. Cilt, Dersaadet, 1314.

GÖKDEMİR, Ahmet Ender; **Cenub–i Garbi Kafkas Hükümeti**, Ankara, 1989.

GÜRÜN, Kamuran; **Türk – Sovyet İlişkileri (1920 – 1953)**, Ankara, 1991.

HASANLI, Cemil; **Azerbaycan Tarihi (1918-1920) Türkiye’nin Yardımından Rusya’nın İşgaline Kadar**, (Çev:Aslan ERTURUN), Ankara, 1998.

HENZE, Paul; “1995’te Gürcistan” **Yeni Forum**, Kasım 1995.

İznik–Batum ve Havalisi Kültür Derneği; “Acaristan Özerk Cumhuriyeti, İznik, Mart, Ocak – Şubat 1998.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev: Cemal KÖPRÜLÜ), TTK, Ankara, 1991.

KAETER, Margaret; **The Caucasian Republics**, Newyork, 2004.

Kafkas Kalendari, “1914 Nüfus Rakamları”, 1915.

KARABEKİR, Kazım; **İstiklal Harbimiz**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.

KARAMANLI, M.; “Gürcistan, Osmanlı Hakimiyeti Dönemi”, **TDVİA**, C. 14, İstanbul, 1996.

KAZEMZADEH, Firuz; **The Struggle For Transcaucasia (1917-1921)**, Newyork, 1961.

KILIÇ, Selami; “1917 – 1918’de Kafkasya Bazı Siyasi ve Askeri Gelişmelerin Işığı Altında, Bağımsızlık Yolundaki Gürcistan ve Berlin Gürcü Komitesi’nin Bu konudaki Çalışmaları” Atatürk Üniversiteleri, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 4/ Erzurum, 1996.

KILIÇ, Selami; “Brest – Litovsk Barışı Sonrası Kafkasya’daki Bazı Askeri ve Siyasi Gelişmeleri,” **Sekizinci Askeri Semineri Bildirileri–I** (24 – 26 Ekim 2001/ İstanbul), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

KIRIMLI, Hakan; “Bir’de Acaristan Var.” **Zaman**, 10 Temmuz 1998.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; **1855 – Kars Zaferi**, İstanbul, 1955.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; **Kıpçaklar**, TTK, Ankara, 1992.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; **Osmanlılar’ın Kafkas Elleri Fethi**, TTK, Ankara, 1998.

KOMİSYON, **1919 – 1939 Yılları Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 – 1973)**, (Mehmet GÖNLÜBOL – Cem SAR), Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

KÖYMEN, M. Altay; **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, C. III, Ankara, 1991.

KURAT, Akdes Nimet; “Üç Sancak: Kars, Batum, Ardahan”, **Türk Yurdu**, VII/3/3345), Ankara, 1970.

KURAT, Akdes Nimet; **Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917 ye Kadar)**, TTK, Ankara, 1999.

KURAT, Akdes Nimet; **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

KURAT, Yuluğ Tekin; “1878 – 1919 Arasında Türk – Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi”, **Türk – Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491 – 1992)**, Ankara, 12-14 Aralık 1992.

LANG, D. Marshall; **Gürcüler**, (Çev.: N. DOMANIÇ), İstanbul, 1997.

Mecmua–ı Muahedat, C. IV/II, İstanbul, 1298.

MEHMETZADE, Mirza Bala; **Milli Azerbaycan Hareketi**, (Yayına

Hazırlayan: Ahmet KARACA), Azerbaycan Kültür Der neği Yayınları

No:40, Ankara, 1991.

MİMİNOŞVİLİ, Otar; **Gürcistan’da Etnografik Yolculuk**, (Çev.: H. ÖZKAN), İstanbul, 1999.

MURTAZAOĞLU, Fahrettin; “Acaralıların Siyasi Özerlik Hakkının Süjesi Haline Gelmeleri ve Türkiye’nin Bu sürece Etkisi” **BİLİG**, Bahar – 2004 / Sayı: 29.

NUR, Rıza; **Hayat ve Hatıratım**, C.3, İstanbul, 1968.

NUR, Rıza; **Moskova – Sakarya Hatıraları**, İstanbul, 1991.

OKUR, Mehmet; “Mütareke Döneminde İngilizlerin Batumdaki Faaliyetleri ve Türk Ordusunun Tahliye Edilmesi“, **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

ÖZDER, M. Adil; **Artvin ve Çevresi Savaşları**, Ankara, 1971.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz; “1918-1922 Dönemi Kafkasyadaki Siyasi Gelişmeler ve Türkiye” **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri** C.II 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

ÖZTOPRAK, İzzet; “XIX ve XX. Yüzyıllarda Türkiye ve Kafkaslar”, **Maverayı Kafkas Hükümeti, Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, 24–26 Ekim 2001, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

SARAY, Mehmet; “Gürcistan ve Gürcüler”, **Kafkas Araştırmaları III**, İstanbul, 1997.

SARAY, Mehmet; “Türkiye’nin Kafkasya Siyaseti”, **Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri–I** (XIX ve XX. Yüzyılda Türkiye ve Kafkasya) (24-26 Ekim 2001) Ankara Genel Kurmay Basımevi, İstanbul, 2003.

SARAY, Mehmet; **Atatürk’ün Sovyet Politikası**, Damla Neşriyat, İstanbul, 1990.

SARAY, Mehmet; **Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetleri (1775 – 1875)**, TTK, Ankara, 1994.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, TTK, Ankara, 1995.

SAYDAM, Abdullah; **Kafkasya’da Bağımsızlık Mücadeleleri ve Türkiye**, Trabzon, Eylül, 1993.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920 – 1945)**, C.I, TTK Basımevi, Ankara, 2000.

SÜER, Hikmet, **1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1993.

TANSEL,S.; **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.I, İstanbul, 1991.

TOGAN, A. Zeki Velidi; **Umumi Türk Tarihi’ne Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.

Türk İstiklal Harbi, c.III (Doğu Cephesi 1919-1921), Genel Kurmay Basım Evi, Ankara, 1995.

USTAOĞLU, M. Mithat; **Batum ve Artvin Tarihi**, Trabzon, 1339.

YAMAN, Ahmet Emin; “Türk Kurtuluş Savaşında Kafkasya İlişkilerinin TBMM’ye Yansıması Ve Kafkasya Politikası”, **VIII. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, C.II, 24-26 Ekim 2001 İstanbul, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003.

YEL, Selma; “Osmanlı Ordusunun Kafkaya Harekatı Ve Bakü’nün Kurtarılması”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1/Ağustos 2003, S. 2, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2003.

YERASİMOS, S; **Türk – Sovyet İlişkileri**, İstanbul, 1979.

YİNANÇ, M. Halil; “Celaledin Harzemşah”, C. II, **İ.A**, Eskişehir, 1999.

YÜCEER, Nasır; **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusunun Azerbeycan ve Dağıstan Hareketi**, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2002.

ZEYREK, Yunus; **Acaristan ve Acaralar**, Ankara, 2001.

EKLER –

EK:1 MOSKOVA ANTLAŞMASI

Türkiye - Rusya Muhadenet Ahitnamesi

Milletlerin uhuvveti esasını ve akvamın kendi mukadderatını serbestçe tâyin etmek hakkını tanımakta müttehit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'yle Rusya Şûraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükûmeti tevessü ve istilâ siyasetine karşı olan mücadelelerindeki tesanütlerini ve iki milletten birine vâki olan müşkülâtın diğerinin vaziyetini de vahim kılacağını bilmişahede aralarında daima münasebatı muhadenetkâranenin ve her iki milletin menafii müteakbüesine müstenit devamlı revabıtı dostanenin cayigir olmasını görmek arzusuyla mütehassıs olarak bir Muhadenet ve Uhuvvet Ahitnamesi aktine karar vermişler ve bu hususta murahhaslarını tâyin etmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti İktisat Vekili ve bu Meclis'te Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey ve Hükûmet-i Mezkûre Maarif Vekili ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur Bey ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Sefir-i Kebiri ve Meclis-i mezkûrun Ankara âzası Ali Fuat Paşa.

Rusya Şûraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükûmeti

Umuru Hariciye Halk Komiseri ve Umum Rusya Merkez İcra Komitesi âzası Jorj Çiçerin ile Umum Rusya Merkez İcra Komitesi âzasından Celâl Korkmazof.

Murahhasin-i müşarünileyhin usûlüne muvafık bulunan salâtiyatnamelerini badetteati mevadî âtiyeyi kararlaştırmışlardır.

Madde I — *Tarafeyni müteakideynin her biri, tarafeynden birine tahmil olunmak istenilen muahede] sulhiye veya diğer bir beyneddüvel senedi tanımayı esas olarak kabul eder. Rusya Şûraları Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Hükûmeti elyevm Büyük Millet Meclisi tarafından temsil edilmekte olan Türkiye Hükûmeti Milliyesi canibinden tanınmamış, Türkiye'ye ait hiç bir*

Beyneddüvel senedi tanımamağı kabul eder. işbu muahdede mezkûr "Türkiye" tabiriyle 28 Kânunisanı 1336 (1920) de İstanbul'da münakit Meclîs-i Mebusan tarafından ve bi'l-cümle devletlerle matbuata tebliğ olunan Misak-ı Milli'nin ihtiva ettiği arazi kastedilmiştir.

Türkiye'nin şimal şarki hududu Bahrisiyah sahilinde kâin "Sarp" kar-yesinden başlayarak Hedismeta dağ: - Şavşat dağının hatt-ı taksim-i moyahı - Kani dağından geçen, oradan daima Ardahan ve Kars Sancaklarının hudud-u idaire-i şinaliyesini, Arpaçayı ve Araş talvegini takip ederek Aşağı Karasu mansabına vâsıl olan hat ile tâyin olunmuştur.

(Hudut tafsîlâtı ve buna mütaallik mesail için I (A) ve (B) zeyillerine ve tarafeyn-i akideynce mûmza haritaya müracaat).

Madde 2 — *Evvelâ işbu maddede tahsis ve tâyin olunan mahal ahalisi her cemaatin dinî ve harsî hukukunu temin ve mahalli mezkûreye ahalinin arzularına muvafık bir usûl-ü tasarruf-u arazi ithaline imkân bahşedecek vâsi bir muhtariyet-i idariyeye nail olmak.*

Saniyen : *Batum Limanı tarihiyle Türkiye'ye giden veya gelen bilcümle nievad ile eşyayı ticariyenin gümrük resmine tâbi tutulmayarak bilâ-müşkülât ve mevani bilcümle rüsum ve tekâliften muaf olarak serbest bir surette imran hakkı, her nevi masarifi hususiyeden müstesna olarak Batum Umanından istifade hakkıyla birlikte Türkiye'ye temin edilmek gar-tiyle işbu muahedenin birinci maddesinde gösterilen hududun şimalinde bulunan ve Batum Livası'na ait olan arazi ile Batum liman ve şehri üzerlerindeki hakjki ve metbuiyeti Gürcistan'a terke rıza gösterir.*

Madde 3 — *Tarafeyn-i müteakideyn işbu muahedenin I (S) işaretli zeylinde tâyin vs tasrih olunan hudut dahilindeki Nahcivan Kıtası' nın, haiz olacağı hak-kı himayeyi bir devlet-i saliseye asla terk etmemek şartı ile Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi teşkil eylemesi hususunda itilâf etmişlerdir.*

Nahcivan arazisinin, Araş talveginin şarkı ile Tağna dağı (3829) -Veli dağ (4121) -Bağırsak (6537) -Kömürlü dağ (6930) --hattı arasına sıkışmış müsellesi mıntakasında, arazii mezkûrenü Kömürlü dağdan (6930) başlayıp

Saray Bulak (8071) -Ararat istasyonundan geçerek Ka-rasu'nun Aras'a munsap olduğu noktada nihayet buiatı hattı hududu Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan murahhaslarından mürekkep bir komisyon marifetiyle tashih olunacaktır.

Madde 4 — *Tarafeyndi müteakideyn şark milletlerinin harekât-ı milliye-i istihlâskâranesî ite Rus erbabı mesaisinin yeni bir nizam-ı içtimâî için olan mücadelesi beynindeki tekarünü bilmüşahede işbu akvâmın hürriyet ve istiklâle olan haklarını ve arzu ettikleri şekli hükümet ile idare olunmak salâhiyetlerini resmen tasdik ve teyit ederler.*

Madde 5 — *Boğazların bilcümle akvâmın münakalâtı ticariyesine küşadını ve bu hususta serbesti! müruru teminen tarafeyn-i mii'tsakideyn Karadeniz ve Boğazların tâbi olacağı nizamnamenin ihzar-ı kafisini düveli sahiliye murahhaslarından mürekkep olarak bilâhare teşekkür edecek bir konferansa tövdie muvafakat ederler. Şu kadar ki, mezkûr konferanstan sâdır olacak mukarreratın Türkiye'nin hâkimiyet-i mutlakasına ve Türkiye ile payitahtı olan istanbul şehrinin emniyetine bir gûna halel iras etmemesi şarttır.*

Madde 6 — *Tarafeyn-i mütsakideyn iki millet arasında şimdiye kadar aktolunan bilcümle muahedatın kendi menafii mütekabileleriyle tetabuk etmediğini tasdik ederler. Binaenaleyh işbu muahedatı fccenlemyekûn ve münfesihi olduğu hususunda tarafeyn-i müteakidcyn müttehittir. Rusya Şûraları Federatif Cumhuriyeti Hükümeti Türkiye ile Çar Hükümeti arasında evvelce münakit beyuelminel senedata müstenit malî ve sair her nevi taahhüdattan kendisine karşı Türkiye'nin beri olduğunu bilhassa beyan eyler.*

Madde 7 — *Rusya Şûraları Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Hükümeti kapitülâsyon usûlünün her memleketin inkişâf-ı millisinin serbestti cereyanı ve hukuku hükümrânisinin temanın icrasiyle kabili telif bir usûl olmadığını bittasdik Türkiye'de bu usûl ile herhangi bir suretle münase-bettar olan her nevi muamelâtın ve hukukun icra ve istimalini toplam-yekûn ve mülga addeyler.*

Madde 8 — Tarafeyn-i müteakideyn arazileri dahilinde tarafı diğer memleketinin ve yahut a'ksamı memalikinden birinin hükümeti vazifesini deruhte iddiasında bulunan teşkilât ve tecemmuatın teşekkülü veya ikâmetini ve diğer memlekete karşı mücadele maksadında bulunan tecem-ınuatın ikâmetini kabul etmemeyi taahhüt ederler. Türkiye ve Rusya, Kafkasya Sovyet Cumhuriyetlerine karşı da muamelei müteakabile şartıyla aynı taahhütte bulunurlar. Şurası mukarrerdir ki, işbu maddede mezkûr Türkiye arazisi doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin idare-i mülkiye ve askeriyesi tahtında bulunan arazidir.

Maddes 9 — İki memleket arasında münasebatın ademi inkıtânı teminen tarafeyn-i müteakideyn sürati mümkünle şimendifer, telgraf ve-sair münakalâtın muhafaza ve tekemmülü ve iki memleket arasında bilâ-müşkülât eşhas ve eşyanın serbestli imrarının temini için tedabiri lâzimenin müttehiden ittihazını taahhüt ederler. Şurası mukarrerdir ki, yolcuların ve eşyayı ticariyenin girip çıkmasında memleketeynden her birinde cari kavanin ve nizamât harfiyen tatbik edilecektir.

Madde 10 — Tarafeyn-i müteakideynden birinin tarafı diğer arazisinde sakin tebaaları mukim oldukları memleket kavanininden mütevellit hukuk ve vazaif esasatına müsteniden muamele göreceklerdir. Fakat Müdafaai Milliye'ye ait kavanin ve nizamât müstesna olup, onlara tâbi tutulmayacaklardır. Hukuku aileye, verasete ve ehliyete ait meselde de tarafeyn tebaası işbu madde ahkâmından istisna edileceklerdir. Mevadı mezkûre bir hususi itilâfname hakkıyla hallolunacaktır.

Madde 11 — Tarafeyn-i müteakideyn her iki memlekette birinin diğer memleket arazisinde sakin tebaaları hakkmda en ziyade naili müsaade millet muamelesi tatbikine muvafakat ederler. İşbu madde ahkâmı Türkiye'nin müttefikî bulunan Müslüman devletleri tebaalarıyla Rusya'nın müttefikleri olan Sovyet Cumhuriyetleri tebaalarına ait hukukta tatbik edilmez.

Madde 12 — 1918 senesinden evvel Rusya aksamından iken üzerlerinde Türkiye'nin hakkı hâkimiyeti olduğu Rusya Şûralar Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından işbu muahede ile tasdik olunan aksamı

arazi ahalisinden herbiri Türkiye'yi servetçe terk edebilecek ve birlikte eşya ve emvalini veya nukudunu götürebilecektir, İşbu muahedeyle Türkiye tarafından hakkı metbuiyeti Gürcistan'a terk edilen Batum arazisi ahalisinden herbiri dahi aynı hakkı haizdir.

Madde 13 — *Rusya, bilcümle harp esirleriyle sivil üseradan Kafkasya ve Avrupa'yı Rusî'de bulunanları işbu muahedenin imzası tarihinden itibaren üç ay zarfında, Asya'yı Rusî'de bulunanları altı ay zarfında masarifi Rusya tarafından tevsiye olunmak üzere Türkiye'nin şarkı şimalî hududuna kadar sevk ve iadeyi taahhüt eder. Elan Türkiye'de bulunan Rus harp esirleriyle sivil Üserası hakkında da Türkiye aynı taahhütte bulunur. Bu şevk ve iadenin tafsilâtı işbu muahedenamenin imzasını müteakip hemen aktedilecek hususi bir mukavele ile tâyin olunacaktır.*

Madde 14 — *Tarafeyn-i müteakideyn mümkün olduğu kadar az bir müddet zarfında bir konsolosluk mukavelesiyle işbu muahedenin mukaddimcinde zikr olunup, iki memleket arasındaki münasebet ve revabıtın takviyesine hadim iktisadî, malî ve sair mesaili tanzim edici itilâfat aktine muvafakat ederler.*

Madde 15 — *İşbu Türk ve Rus Muahedesinde Cenubî Kafkas Cumhuriyetlerine ait olarak mezkûr bulunan mevaddın Türkiye ile işbu Cumhuriyetler arasında aktolunacak muahedatta mecburiyü kabul olması için salifüszikir Cenubî Kafkas Cumhuriyetleri nezdinde teşebbüsâtı lâzımede bulunmayı Rusya taahhüt eder.*

Madde 16 — *İşbu muahede muamelei tasdikiyeye tâb itutulacaktır. Tasdiknameleri sürati mümkünle Kars'ta teati olunacaktır. İşbu muahedede on üçüncü maddesi müstesna olmak üzere tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren mer'i olacaktır.*

Tasdikanlılmekele salifüszikir murahhaslar işbu muahedeyi imza ve takdim etmişlerdir.

*İşbu muahede müşateyn olarak Moskova'da binüçyüz otuz yedi
(bindokuzyüzyirmibir) senesi Martı'nın on altıncı günü tanzim olunmuştur.*

Yusuf Kemal

Rıza Nur

Ali Fuat

Jorj Çiçerin

Celâl Korkmazof

EK: 2 KARS ANTLAŞMASI

Kars Muahedatnâmesi

Türkiye - Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Hükümetleri arasında Kars'ta 13 Teşrinievvel 1337 - (1921) tarihinde akt ve imza edilmiştir.

Milletlerin uhuvveti esasını ve akvamın kendi mukadderatını serbestçe tâyin etmek hakkını tanımakta müttehit ve aralarında daima münasebatı samimane ve menafî'i mütekabileye müstenit revabıt'ı hakikiye'i dostanenin cayigir olduğunu görmek arzusu ile mütehassis olan :

Bir taraftan, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti;

Diğer taraftan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Şûralar Hükümeti Cumhuriyeleri;

Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Hükümeti Cumhuriyesinin de iş-tirakiyle bir muhadenet muahedenamesi akdi için müzakerata iptidare karar vermişler ve bu hususta;

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti :

Büyük Millet Meclisi'nde Edirne Mebusu ve Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabakir Paşa,

Büyük Millet Meclisi'nde Burdur Mebusu Veli,

Sabık Nafia Müsteşarı Muhtar,

Türkiye'nin Azerbaycan Mümessili Memduh Şevket Beyleri,

Ermenistan Sosyalist Şûra Hükümeti Cumhuriyesi :

Hariciye Komiseri Eskinaz Meravyan,

Dahiliye Komiseri Bogos Makenzyan,

Azerbaycan Sosyalist Şûra Hükümeti Cumhuriyesi :

Devlet Murakabesi Halk Komiseri Behbud Şahtahteneski'yi Gürcistan Sosyalist Şûra Hükümeti Cumhuriyesi :

Harbiye ve Bahriye Komiseri Şalva Eîiyava,

Hariciye ve Maliye Komiseri Aleksandr Svanidze'yi,

Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Hükümeti Cumhuriyesj :

Letonya Mümessili Jaik Hanteski'yi Murahhas tâyin etmişlerdir.

Murahhasini Müsarülileyhini usûlüne muvafık görülen salâhiyetnemelerini badetteati mevadî atiyeyi tahtı karara almışlardır.

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sosyalist Şûralar Hükümeti Cumhuriyeleri müteakidinin elyevm aksam'ı memalikinden bulunan arazi üzerinde mukaddema hakkı hâkimiyetlerini istimal etmiş olan hükümetler arasında mütekarrer ve marizzikir araziye müteallik muahedat ile hükûmat'ı selâse beyninde münakit Cenubî Kafkasya Cuhuriyetlerine teallük eden muahedatı yekûn addederler. Moskova'da 16 Mart 1337 (1921) tarihinde imza edilen Türk - Rus Muahedenâmesi'nin bu madde hükmünden müstesna olduğu mukarrerdir.

2. Müteakidin içlerinden birine (.kerhen kabul ettirmek) istenilecek hiçbir muahedeyi sulhiyeye veya diğer bir sened'i beynelmileli tanımamak hususunda müttehidü'l-fikirdirler. Bu itilâf mucibince Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Şûraları Sosyalist Hükümeti Cumhuriyeleri Türkiye'ye taallük edip de halihazırda Büyük Millet Meclisi tarafından temsil edilen Türkiye Hükümeti milliyesinin tanımadığı hiçbir beynelmilel senedi tanımamayı kabul ederler, işbu muahedede mezkûr "Türkiye" tabiriyle İstanbul'da münakit Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve neşir ve ilân ve bilcümle devletlerle matbuata tebliğ olunan 28 Kânunuevvel 1336 (1920) tarihli Misak-ı Millî'nin ihtiva ettiği arazi kastedilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dahi Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'a taallük edip, bu memleketlerin elyevm Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan şûraları tarafından temsil edilen hükümetlerince tanımayan hiçbir beynelmilel senedi tanımamayı kabul eyler.

3. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Şûralar Sosyalist Hükümeti Cumhuriyetleri kapitülâsyonlar usûlünün her memleketin inkişafı! Millîsinin serbesti'i cereyanı ve hukuku hükümrânisinin istimali tammiyls kabili telif

olmadığını bi'ttasdik Türkiye'de bu usûl ile (herhangi bir suretle münasebattar olan her nevi muamelâtın) ve hukukun icra ve istimalini keenlemyekün ve mülga addelerler.

4. Türkiye'nin şimalî garki hududu (Rus Erkan-ı Harbiyesi'nin 1/210.000 mikyasındaki bir parmak beş verstlik mesafe haritasına nazaran) Bahrisiyah sahilinde kâin "Sarp" kariyesinden başlanarak Kedis Mata dağı - Şavşat dağı hattı taksimi meyanı - Kanı dağından geçen oradan daima Kars ve Ardahan Sancaklarının şimalî hudut idariye'i kadimesini ve Arpaçay - Aras talvekinin Jijini - Karasu membaina kadar takibeden hat ile tâyin edilmiştir.

(Hududun tafsilâtı ve buna müteferri mesail için 1 ve 2 numaralı melfuflarla tarafeyni müteakidince mümza merbut haritaya müracaat) metni muahede ile harita arasında adem'i tevafuk halinde metni muahede haritaya tercih edilecektir. Rusya Sosyalist Federatif Şûralar Hükûmeti Cumhuriyeti'nin bir mümessilinin de iştirakiyle müsavi miktarda azalardan mürekkep muhtelif bir tahdid'i hudut komisyonu arazi üzerinde hududu teferrüatiyle tesbit ve takrire ve hudut işaretlerini vaz'a memurdur (4 numaralı harita).

5. Türkiye Hükûmeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Şûralar Hükûmetleri işbu muahedenamenin 3 numaralı melfufunda tasrih edilen hudutlar dahilinde olmak üzere Nahçıvan mıntakasının Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi teşkil etmesi hususunda müttehidül fikirdirler.

6. Türkiye, evvelâ - işbu maddede tahsis ve tâyia olunan mahaller ahalisi, her cemaatin dinî ve harsı hukukunu temin edecek vâsi bir muhtariyeti idariyeye nail olmak ve mezkûr mahallere ahalinin arzularına muvafık bir usûlü tasarruf arazi ithaline imkân bahşetmek saniyen - Batum Limanı tarikiyle Türkiye'ye ithal veya Türkiye'den ihraç olunacak bilcümle mevad ile eşyayı tüccariyenin gümrük resmine tabi tutulmayarak bilâmüskülât ve mevani bilcümle rüsum ve tekâüften muaf olarak serbest bir surette imrarı hakkı, hir nevi mesarifi hususiyeden müstesna olarak Batum limanından istifade hakkı ile birlikte Türkiye'ye temin edilmek şartı ile Batum limanı ve şehrinin ve iş bu muahedenin 4 .maddesinde gösterilen hududun şimalinde

bulunan ve Batum livasına ait olan arazinin hakkı metbuiyetini Gürcistan'a terke rıza gösterir.

Bu maddenin tatbiki için işbu muahedenin imzasını müteakip derhal alâkadar tarafların mümessillerinden mürekkep bir komisyon teşkil edilecektir.

7. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Şûralar Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti hemhudut menatik ahalisinin muhtelit bir komisyon tarafından gümrük, inzibat ve umuru sıhhiye hususlarında vazedilecek nizamâtı müsaadekâraneye riayet etmek şartıyla hududu geçmelerini teşkil edeceklerini taahhüt ederler.

8. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Gürcistan Şûralar Cumhuriyeti Hükümeti iki memleketin hemhudut havalisi ahalisinin hududun diğer tarafında kâin kışlık ve yazlık meralardan istifade etmeleri zaruretini nazari dikkate alarak ahali'i mezkûreye hayvanlarını huduttan geçirmek ve mutat meralardan istifade etmek hakkını bahsetmeyi kabul eder. Hudutların müruru esnasında tatbik edilecek gümrük muamelâtiyle tedabiri inzibatiye ve sıhhiye vesaire muhtelif bir komisyon tarafından tâyin edilecektir.

9. Bütün milletlerin muamelâtı tüccariyesi için Boğazların açık tutulması ve bunlardan serbesti'i müruru temin zımmında Türkiye ile Gürcistan Karadeniz ve Boğazların tâbi olacağı kavaid'i beynelmilelin ihzar'ı katisini sahildar devletlerin murahhaslarından mürekkep olarak büâhara teşekkül edecek bir konferansa tevdi hususunda mütt&lidül'efkârdırlar. Şu kadar ki, mezkûr konferanstan sâdır olacak mukarreratın Türkiye ile payitahtı olan İstanbul'un emniyetine bir gûna hâlel iras edememesi şarttır.

10. Müteakidin arazileri üzerinde diğer memleketin yahut anın arazisinin bir kısmının vazife'i hükümetini deruhte iddiasında bulunan teşkilât ve heyetin teşekkülünü veya ikametini keزالik diğer memlekete karşı mücadele maksadında bulunan heyetin ikametini tecviz etmemeyi taahhüt ederler. Şurası mukarrerdir ki, işbu maddede ânifen zikredilen Türkiye arazisi Türkiye

Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin doğrudan doğruya idare'i mülkiye ve askeriyesi altında bulunan arazidir.

11. *Müteakidinden herbirinin diğeri arazisinde ikamet eden tebaası ma'fûv tutulacakları müdafaai milliyeye mütaallüc kavanin müstesna olmak üzere mukim oldukları memleket kavanininden mütevellit hukuk ve vezâif esasına tevfikân muamele göreceklerdir. Mütekabilen tebaanın hukuku aileye, verasete ve ehliyeti hukukiyeye ait mesaili dahi işbu madde ahkâmından müstesna olup, mevad'ı mezkûre bir itilâfname'i mahsus ile hallolunacaktır.*

12. *Müteakddin içlerinden birinin diğeri arazisinde sakin, tebaasına en ziyade naili müsaade millet muamelesi tatbik edeceklerdir. Bu madde Şûralar Cumhuriyetlerinin kendi arazilerinde diğeri müttefik Rus Şûralar Cumhuriyetleri vatandaşlarına bahsettikleri hukuk ile Türkiye tarafından kendisinin müttefikleri olan Müslüman devletleri tebaasına bahşedilen hukuku asla istihdaf etmez.*

13. *1918 senesinden evvel Rusya aksamından iken, üzerlerinde Türkiye'nin hakkı hâkimiyeti tâyidedilen arazi sekenesi Türk tabiiyetinden çıkmak istedikleri takdirde eşya ve emvallerini veyahut bunların esman'ı balıgasım birlikte alarak Türkiye'yi serbestçe terketmek salâhiyetini haiz olacaklardır. Aynı veçhûe hakkı metbuiyeti Türkiye tarafından Gürcistan'a terkedilmiş olan arazi sekenesi de Gürcü tabüyetülden çıkmak istedikleri takdirde eşya ve emvallerini veya bunların esmanı balıgasım birlikte alarak Gürcistan'ı terketmeye salâhiyettar olacaklardır.*

Bâlâdaki fıkarda mezkûr ahali mevzuubahis olan araziye terk olmak hususundaki arzularını alelûsul bildirdikleri tarihten itibaren hizmeti askeriyelerinde bir aylık tecilden müstefit olacaklardır.

14. *Müteakidin işbu muahedenamenin mizasından itibaren altı aylık bir müddet zarfında 1918 ve 1920 seneleri harbleri mültecileri hakkında hususi bir itilâfname akdetmeyi taahhüt ederler.*

15. *Müteakidinden her biri işbu muahedenamenin imzasını müteakip derhal diğeri tebaası hakkında Kafkas Cephesi'ndeki harb münasebetiyle*

irtikâp edilmiş olan cinayet ve cünhalar için tam bir afv umumi ilân etmeyi taahhüt ederler.

16. *İşbu muahedenamenin imzasından itibaren iki aylık bîr müddet zarfında müteakidin içlerinden birinin arazisinde bulunan askerî ve sivil üserayı kadimenin mütekabilen vatanlarına iadesine muvafakat ederler.*

17. *Memleketleri arasındaki münasebatın adem'i intikamı teminen tarafeyni müteakidin sürati mümkün ile şimendifer, telgraf vesair münakalâtın muhafaza ve tekemmülü ile bilâ müşkülât eşhas ve emtianın serbesti'i imrarının temini için tedabiri lâzıme müttehiden ittihaz etmeyi taahhüt ederler. Mahaza şurası mukarrerdir ki, yolcuların ve emtianın girip, çıkmasında müteakidin memleketlerinden herbirinde bu bapta carî kavanin ve nizamât harfiyyen tatbik edilecektir.*

18. *Müteakidin memleketler arasındaki münasebat'ı dostaneyi teşyit için muktazi münasebatı tüccariyenin tesis ve iktisadî, malî vesair meseilin halli maksadiyle işbu muahedenamenin imzasına müteakip Tiflis'te derhal alâkadar memleketler mümessillerinden müteşekkil bir komisyon toplanacaktır.*

19. *Tarafeyni müteakidin işbu muahedenamenin imzasından itibaren üç aylık bir müddet zarfında konsolosluk mukaveleleri akdetmeyi taahhüt ederler.*

20. *Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Hükümetleri arasında addedilen işbu muahedename tasdiğe tâbi tutulacaktır. Tasdiknamelerin teatisi mümkün olduğu kadar kısa bir müddet zarfında Erivan'da vuku bulacaktır. Muahedenamenin imzasını müteakip derhal meriyyül'icra olacak olan 6, 14, 15, 16, 18, 19 nou maddeler müstesna olmak üzere, işbu muahedename tasdiknamelerin teatisinden itibaren mevkiî mer'iyete vazolunacaktır. Tasdiken lilmakal salifüz'zikir murahhaslar işbu muahedenameyi imza ve tahtim etmişlerdir.*

İş bu muahedename 13 Teşrinievvel 1337 (1921) tarihinde Kars'ta beş nüsha olarak tanzim edilmiştir.

İmza

Kâzım Karabekir

Veli Muhtar Memduh

İmza

A. Meravyan

Bogos Makenzyan

Behbud Şahtahtenski

Ş. Eliyava

A. Sîvanitze

J. Hanteski

Türkiye'nin Kuzeydoğu Sınırı

Kars Antlaşmasındaki Acara Sınırı-

Türkiye'nin şimalî şarki hududu (Rus Erkân-ı Harbiyesi'nin 1/210.000 mikyasında yâni bir pus = beş versti göstermek üzere tanzim olunan haritasına nazaran bervechiâti tesbit olunmuştur).

•Karadeniz sahilinde Sarp kariyesi ve Maradidi kariyesinin şimalinde bulunan V. U. ye doğru - Karaşalvar (5,014) dağı hattı müstakimi meyhahından -ve Maradidi kariyesinin şimalinde Çoruh'u kateder. Oradan Sayaur kariyesi şimalini • Kedis Mata dağı (7052) Kavakibe dağı-Karabet kariyesi - Medizipna dağının hattı müstakimi meyhahı -ki Rankeson dağı (6468) -Korda dağının (7910) hattı taksimi meyhahını takiben Karabet Şavşateski dağı zirvesinin kısmı garbisinden esild Artvin kazasının hududu idariyei kadimesin& vâsıl olur. Şavşateski dağı hattı taksimi meyhahından geçerek Sarıçay Karaisalı (8,478) dağına vâsıl olur. Kuyuraleski boğazı - buradan eski Ardahan kazasının hududu idariye! kadimesi olan Kanni dağına gelir. Oradan şimale teveccüh ile Telil (Garmani) (8,358) dağına - Ardahan kazasının aynı hududunu takiben (Badel) kariyesinin şimali şarkisinde Poskcf çayına vâsıl olur ve bu ırmağı cenuba doğru Çancak kariyesinin tepesine kadar takibeder. Orada bu ırmağı terk ile hattı taksimi meyhahı takiben Erilyanbas.! (8,512) dağına vâsıl olur. Kelletepe (8,463) ve Harmantepe(9,709) dağlarından geçerek Fasris-Seri (9,681) dağına gelir ve oradan Kura nehrine kadar Kılasa-met çayını takibeder. Oradan (Kartanakef) köyünün şarkına kadar Kura nehri talvekinini takip ve oradan Karaoğlu (7,259) dağının hattı taksimi meyhahından gederek Kura nehrini terkeder. Oradan "Kozapın" gölünü ikii kısma ayırarak (7,580) (7,560) rakımlı tepeye ve oradan Gök dağa (9,152) vâsıl olur. Oradan Gürcistan hududunun nihayet bulup Ermenistan hududunun başladığı Üçtepelere (9,783) vâsıl olur. Tabakale (9,716) - (9,065) rakımlı tepeye vs oradan Ardahan kazasının es'ki hududunu terk ile "Bolakbaba" (9,973) veya (9,963) - 18,828) veya (8,827) -(7,602) dağlarından geçer. Oradan bir hattı müstakim üzerine (7,518) rakımlı tepeye

ve badehu İbiş köyünün şarkından ve badehu Kızıлтаş (7,439 veya 7,440 veya 7,490) dağından - Novi Kızıлтаş köyünden geçer.

Oradan Kızıлтаş'tan gegcaı ırmağı Karamehmet'in şimali garbisinde kâin dirseğine kadar hattı taksimi meyahı taikibederek "Delâvers" "B. Kimli" "Tahnis" köylerinin şarkında bulunan "Çamuşbuçay" [1] ırmağına vâsıl olur. Vartanlı ve Başsuragel köylerinden ve salifüzzikir ırmağı daima tafcibederek Kiyalala veyahut (Kaleli) nin şimaline Arpaçayı'na vâsıl olur. Ordan dadma Arpaçayı talvekini takiben Aras'a gelir. Oradan Araş tal-vekini Ermenistan hududunun nihayet bulup Azerbaycan hududunun başladığı "Urmiye" köyüne kadar takibeder. Badehu Araş talvegini Azerbaycan hududunun nihayet bulduğu Aşağı Karasu mansabına kadar takibeder.

İhtar Şurası mukarrerdir ki, hudut bâlâda gösterilen irtifaların hattı taksimi meyahından geçer.

Kaynak: **Türk İstiklal Harbi**, C.III (Doğu Cephesi 1919-1921), Genel Kurmay Basım Evi, Ankara, 1995.

18

du Comité Révolutionnaire de la République

Le Comité Révolutionnaire de la R.S.S. de Géorgie décide:

1.- De former la République Autonome Socialiste des Soviets d'Adjara, faisant partie de la République S.S. de Géorgie, et y comprenant le territoire occupé actuellement par le peuple d'Adjars dans les limites suivantes: au nord et à l'est - la frontière administrative existante de la région de Batoum, au sud et sud-ouest - la frontière d'Etat entre la R.S.S. de Géorgie et la Turquie, avec le centre à Batoum.

2.- Les organes de l'administration de la République Autonome S.S. d'Adjara sont: le Medjliss, le Conseil des Commissaires du Peuple et des Soviets locaux, élus sur les bases de la Constitution de la R.S.S. de Géorgie.

3.- Pour administrer les affaires de la République Autonome S.S. d'Adjara les Commissariats du peuple suivants vont être établis:

- a/ des Affaires Intérieures;
- b/ de la Justice;
- c/ de l'Instruction Publique;
- d/ de la Santé Publique;
- e/ des secours sociaux;
- f/ de l'Agriculture;
- g/ de l'Alimentation;
- h/ des Finances;
- h/ le Conseil économique, avec les départements: 1- des voies de communication, et 2- des Postes et Télégraphes;
- i/ du travail;
- k/ du contrôle ouvrier et paysan.

REMARQUE. 1.- Le nombre des Commissariats du Conseil des Commissaires du Peuple d'Adjara peut être réduit par l'unification ou par le fusionnement de certains Commissariats en un seul Commissariat exclusivement à l'essient et avec le consentement du Gouvernement de la R.S.S. de Géorgie.

text en entier du ressort des organes centraux de la R.S.S. de Géorgie.

Les affaires de guerre sont administrées par le Commissariat de guerre immédiatement subordonné au Commissariat du Peuple à la guerre et à la Marine de la Géorgie et organisé par celui-ci de concert avec le Conseil des Commissaires du Peuple d'Adjaraistan.

La lutte contre la Contre-Révolution reste du ressort des Organes de la Commission Extraordinaire de la Géorgie, érigés par celle-ci d'accord avec le Conseil des Commissaires du Peuple d'Adjaraistan.

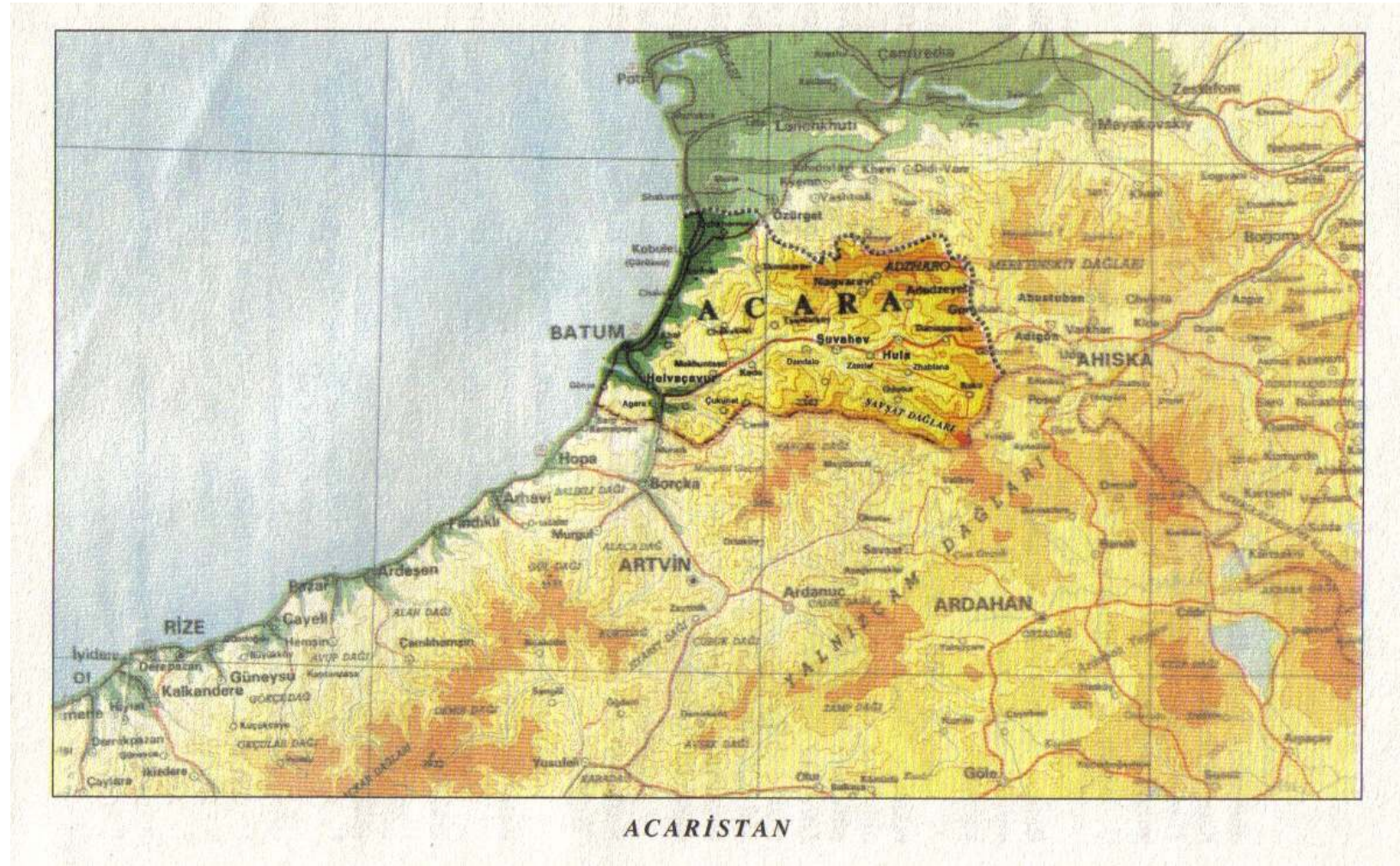
4.- En vue maintien de l'unité de la politique financière et politique de la République S.S. de Géorgie sur tout le territoire de la

République, les Commissariats du Peuple de la République Autonome d'Adjaraistan de l'Alimentation, des Finances, du Travail, du Conseil économique d'Etat - avec les Départements des voies de communication des Pentes et Télégraphes et de l'Inspection des Paysans et des Ouvriers restent au sous des Commissariats du Peuple de la République de la Géorgie respectifs; les Commissariats du Peuple d'Adjaraistan toute les dispositions et mesures des Commissariats du Peuple de la République de la Géorgie par le Conseil des Commissaires du Peuple d'Adjaraistan.

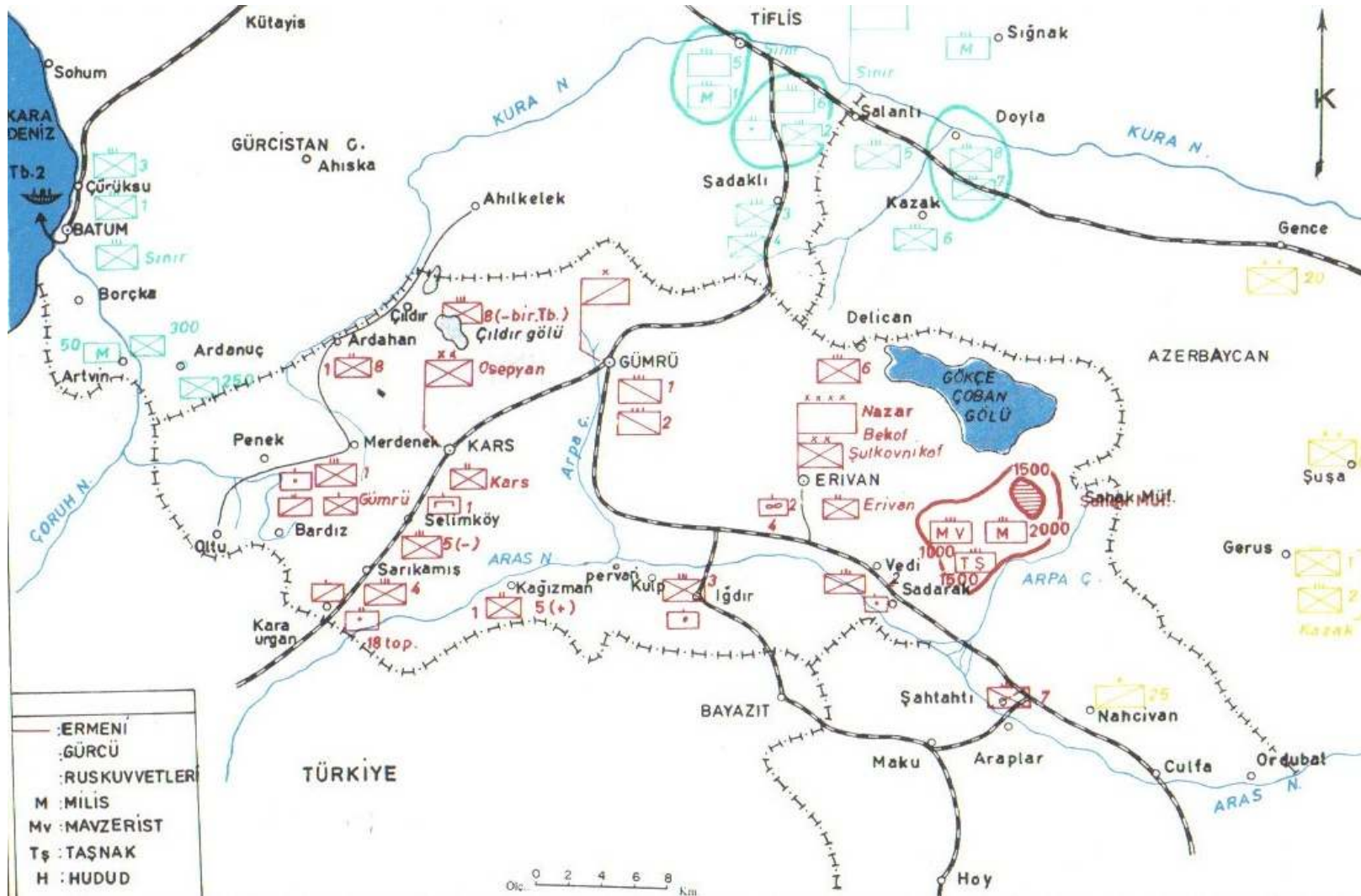
REMARQUE: - Les Commissaires du peuple des Commissariats indiqués dans l'article 4 sont nommés par les Commissariats respectifs de la R.S.S. de la Géorgie en accord avec le conseil des Commissaires du Peuple d'Adjaraistan après la confirmation du Medjlis d'Adjaraistan.

5.- Les Commissariats du Peuple de la République A.S.S. d'Adjaraistan des affaires intérieures, de la justice, de l'instruction de la santé, du secours social et de l'agriculture sont autonomes dans leurs actions et responsables devant les organes supérieurs de la Géorgie par le Medjlis d'Adjaraistan.

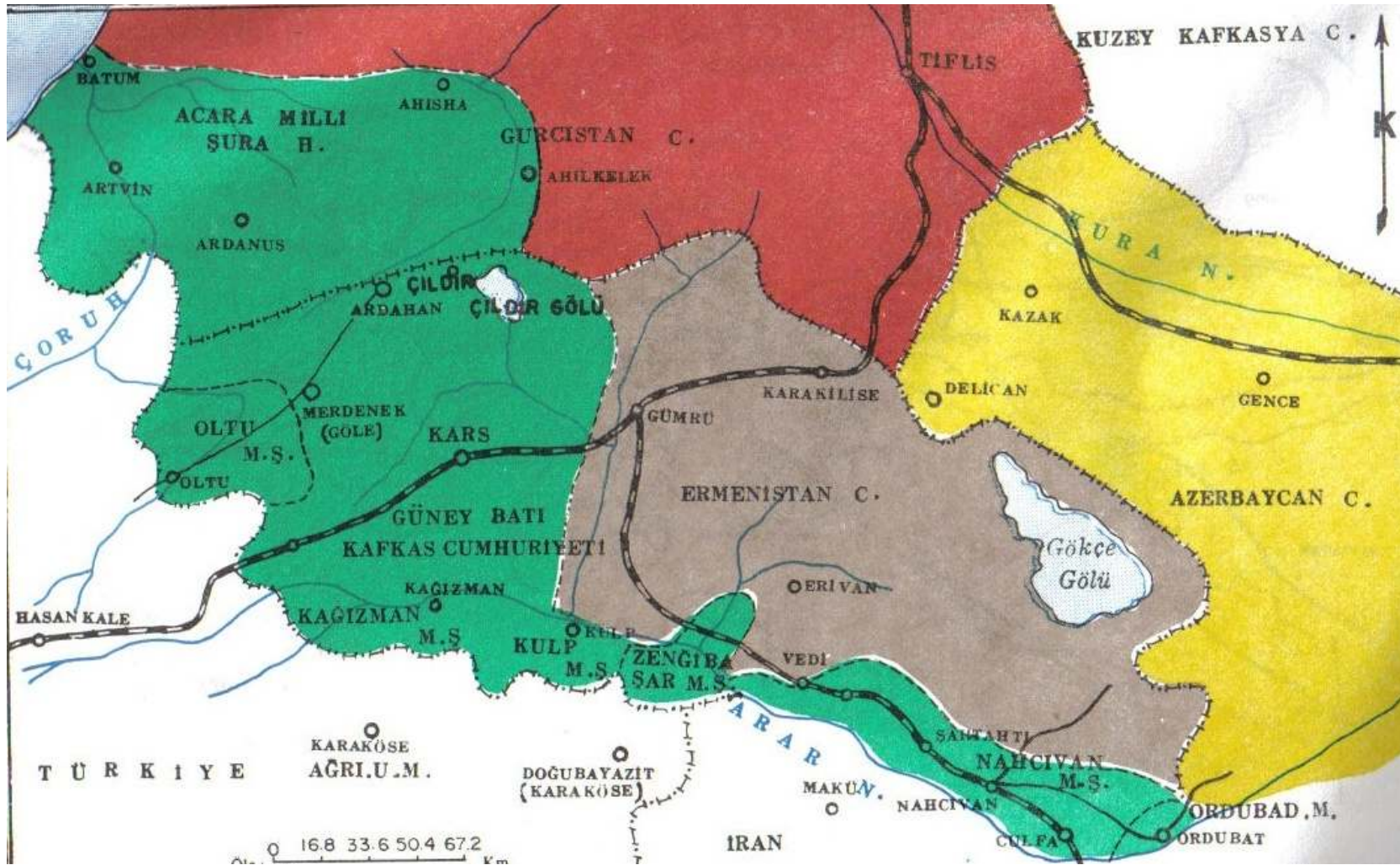
6.- Tout les moyens nécessaires, financiers et techniques la R.S.S. d'Adjaraistan reçoit des ressources communes de la R.S.S. de la Géorgie.

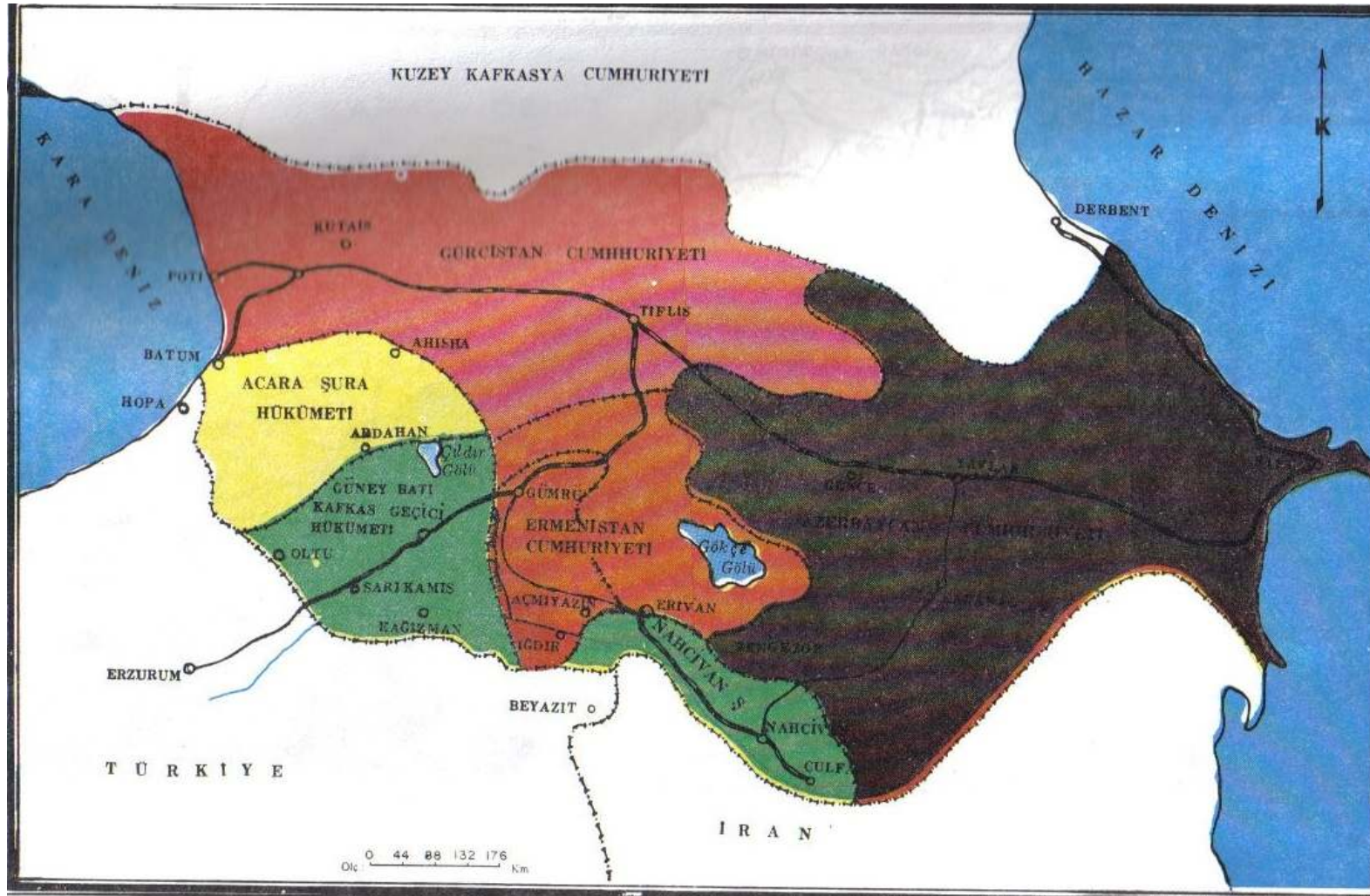
EK: 4 ACARİSTAN (Yunus ZEYREK, ACARİSTAN VE ACARALAR adlı kitabından alınmıştır.)

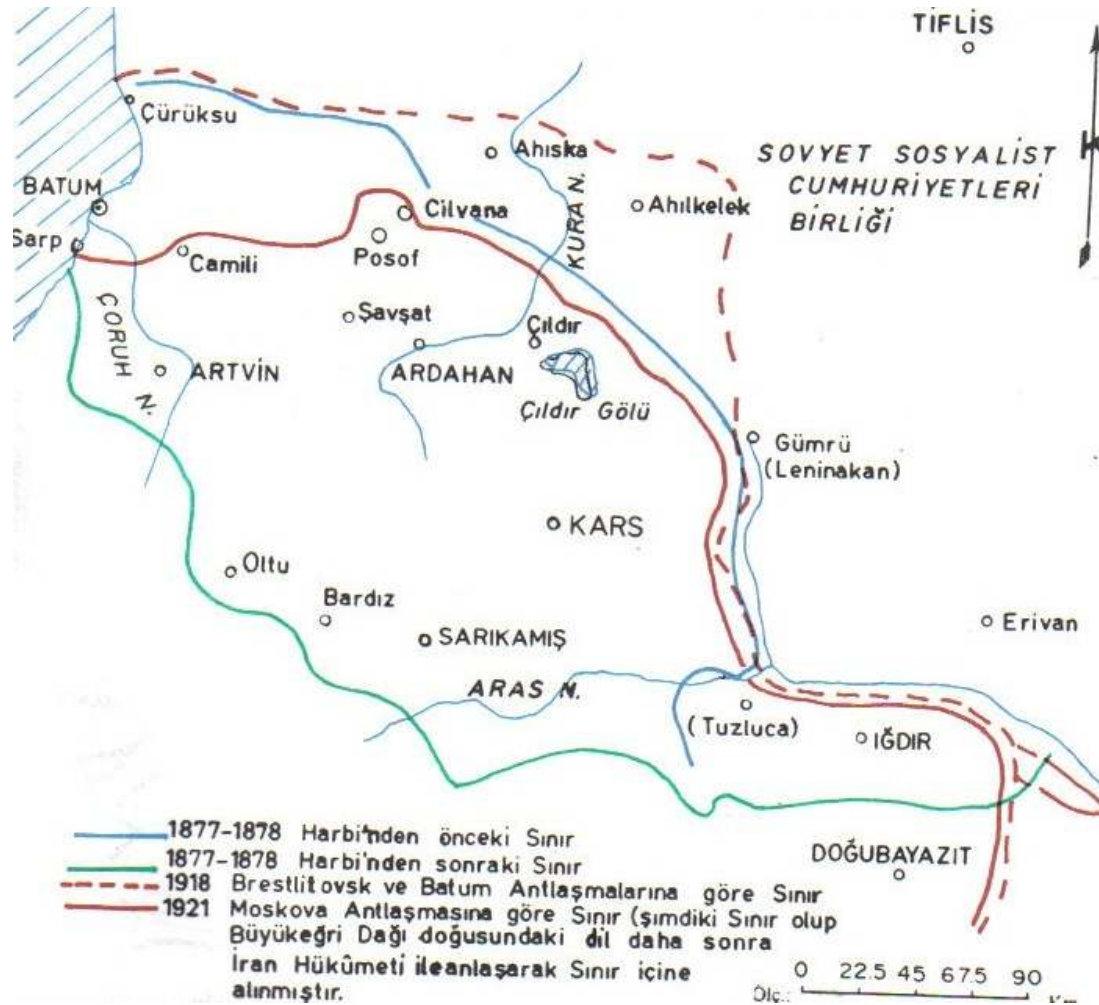
EK: 5 27 Eylül 1920'de Ermeni, Gürcü ve Kızılordu'nun Konuşu(Gnkr.As.ve Stre.e.Bşk.)

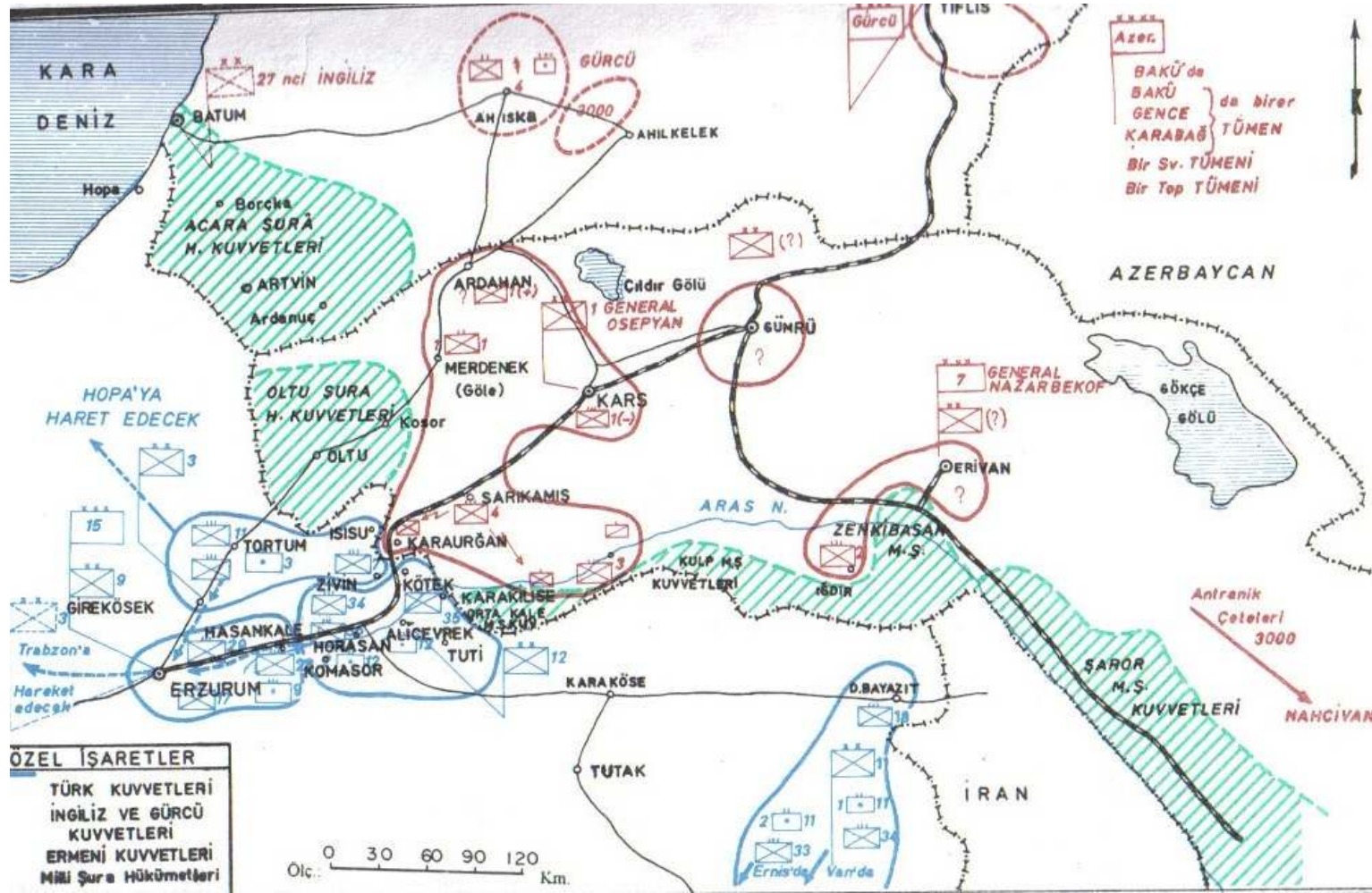
EK: 6 Güney Kafkasya Ve Milli Şura Hükümetleri(1918-1919) (Gnkr.As.ve Stre.e.Bşk.)

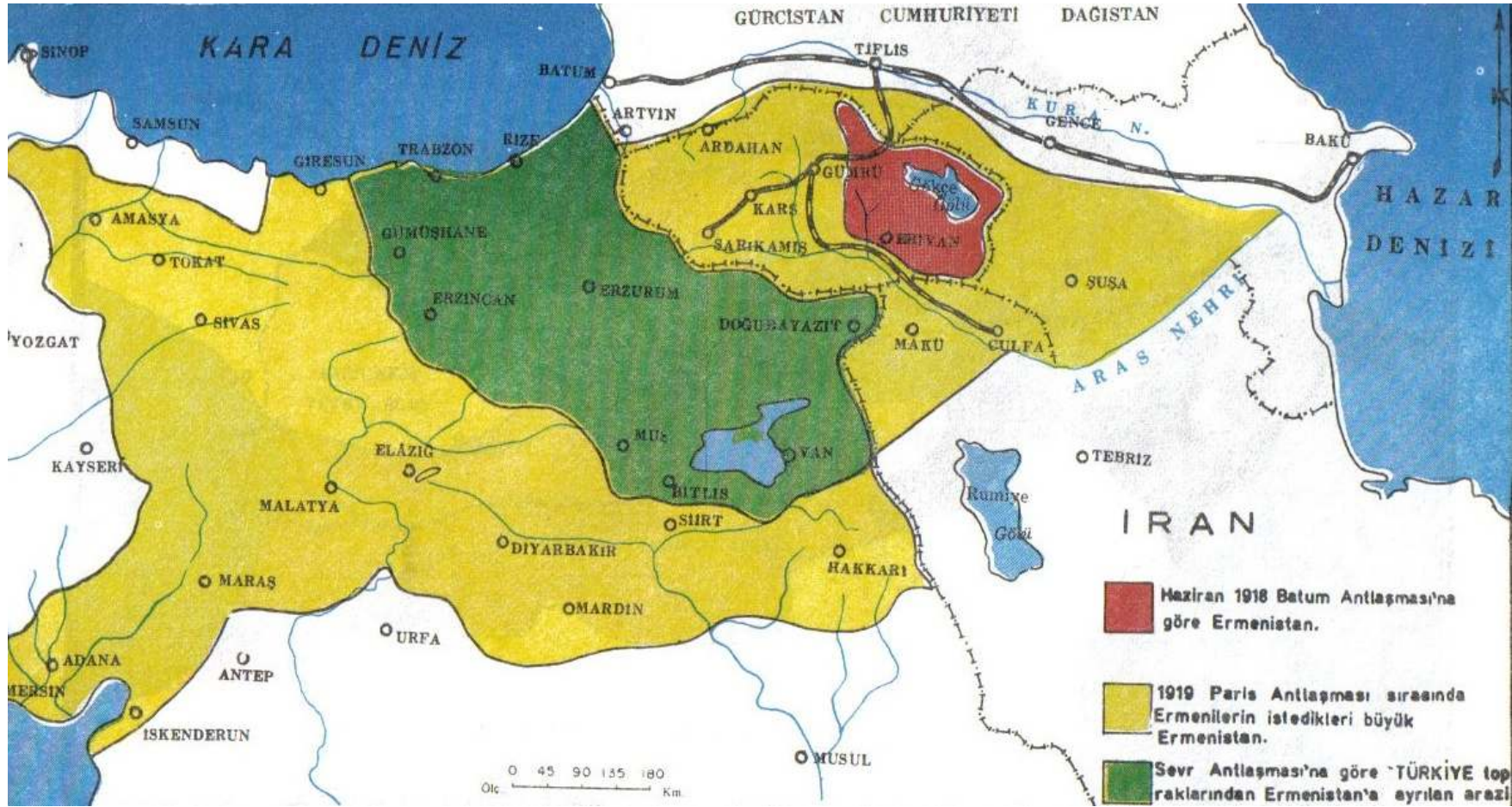
EK: 7 Mondros Mütarekesi'nden Sonra Kurulan Güney Kafkas Hükümetleri(Gnkr.As.ve Stre.e.Bşk.)

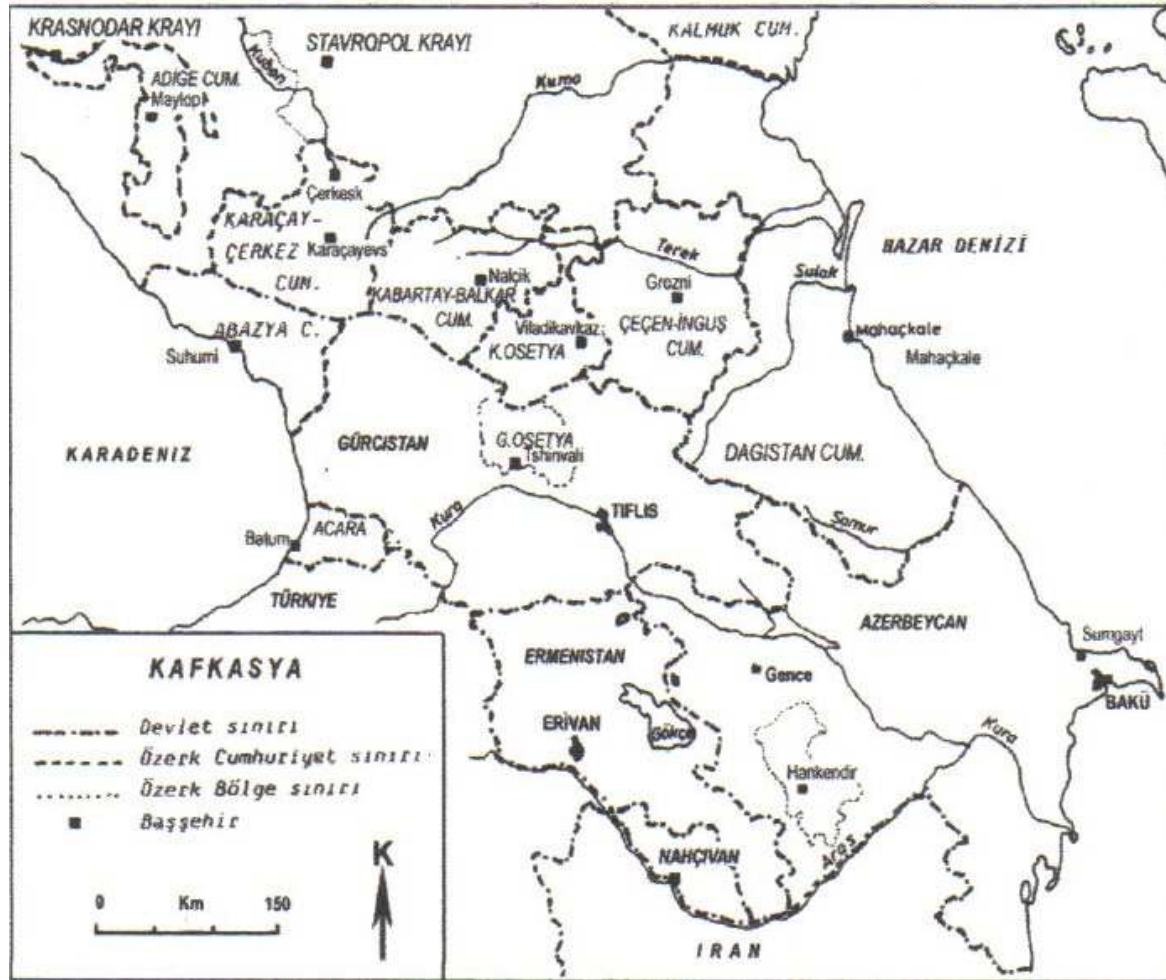
EK: 8 Değişik Tarihlerdeki Türk Doğu Sınırı(Gnkr.As.ve Stre.e.Bşk.)

EK: 9 Doğu Cephesi'nde Tarafların Konuşu(15 Mayıs 1919) (Gnkr.As.ve Stre. E. Bşk.)

EK: 10 Paris Barış Konferansı'nda İleri Sürülen Ermeni Ve Gürcü Yerleri (Gnkr.As.ve Stre. E. Bşk.)

EK: 11 Kafkasya (Ali Yiğit'in Türk Ülkeleri Ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyaları adlı eserden alınmıştır.)

لورد سائیز پوری طرف سے در سادات انگلیس سفارت کو بریلو اور اودہ دخی مایا/ باب عالیہ اٹا دہ
نقطہ عقد شدہ

نظار علی خاں خیر خاں
ترجمہ و طبع

باظہار مکہ اول وقت قدر نیم اونیسی باغ عایدہ نفعی داند نقطہ نظری انصاف بی بیجہ ابرم روس
اور اسنی جہا ضبط اشدی بدی محقق دکلہ دساتر جہری بی استعمال اینتر لید دولت عبید نمایندہ منسی بدی قرار
اول روسیہ نکل نظری غائب ابرم کلی شئی اور بی انظار عمومی بی عہدہ بی زیادہ ترانسہ اولور مع هذا باب عالیہ
وقف سعادت مادہ کونہ ہیکہ برامد مخصوص ہو مادہ بحیرہ اعلیٰ حرب قرار و برہ کلی مٹہ دستور ملک ملک انصاف

تاریخ ۲۷ ايلول ۱۳۳۵	جمعه ۵۸	تاریخ ۱ محرم ۱۳۳۸
محل ادارہ سیدنی، نیو ساؤتھ ویلز، ۱۰ آونہ شراٹن باطوم شہری ولوائس ایجنٹ بر آستان ۵۰ ایٹلی آفیس ۱۰۰ اوج آفیس ۱۵۰ مناظر اتلاہ، عالی ادارہ، فرالاند، فرالاند نسخہ ۲ مناظر	صداي ملت جنوب غریب قفقاس جمیعت اسلامیہ کے واسطے نشر افکار پر مشتمل شعبہ ہفتہ اوج دفعہ نشر اولیٰ	جمیعت کے ساتھ جوائی پارلر قبول اولیٰ کونسلر جماعت خانات آجیق ہر کتبہ پارلر درج اولیٰ آستان اولیٰ ادارہ ادارہ کونسلر بلان پارلر آفوقانی ولوائس مشروطہ نسخہ ۲ ادارہ ۱۰۰ مناظر
خلافت معظمہ اسلامیہ کے حمایتہ سندہ قارص، باطوم، اردہان یکو جود بر مختاریت ایچون ہم فکر درلر!		
داری وندہ کورجی پروا اٹالہ ایچلری چورمیز ۰ چورمیز چکندر چونکہ زبانیہ چکندر ۰ پشلیق چکندر استحقاق کتب ایچک ۰ ہولک ایچون سر و آکوندہ برحکامات ادارہ ۱۰ تکلیف ایچون ایچک ایچک ایچک سارزدہ اولیٰ ایچک واکلام	حکومت ہائے کونسلر ہولای باطوم ولوائس اسلامیہ مختاریتہ ہائے ہائے برات وندہ افکار ہائے محترم اسلام افکار جمیعت ہائے ہائے ہائے جرائد ہائے ہائے ہائے ہائے ہائے ہائے ہائے	سال جدید و عرض تبریکات تاریخ ہجرت: فقر کائنات افکار ہائے ہائے ہائے اولیٰ ہائے ہائے ہائے ہائے ہائے ہائے

Kars Millî Şura Hükûmeti'nin Batum'da çıkan gazetesi Sadayı Millet, "Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyye (Osmanlı Devleti)'nin himayesinde Kars, Batum, Ardahan yekvücut bir muhtariyet için hemfikirdir." manşetiyle (27 Eylül 1335/1919).

کوردستان قومونست فرقهسی باطوم
قومتهسی و آجارتان مرکزى اجرايه
قومتهسك ناسر افكاريدر كوردجى
لسانله هر كون نسر اولنور
سر محرر و مدير مسئولى: ى. چكنى

کوردستان قومونست فرقهسى باطوم
قومتهسى و آجارتان مرکزى اجرايه
قومتهسك ناسر افكاريدر. روسجه
اوله رق هر كون نسر اولنور.
سر محرر و مدير مسئولى: ى. باوجينسكى

کوردستان قومونست فرقهسى باطوم
قومتهسى مسلمان شعبهسك و آجارتان
مرکزى اجرايه قومتهسك ناسر افکا-
ريدن تور کچه اوله رق هر كون چيقار
سر محرر و مدير مسئولى:
ى. سداد رشاد

УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ
Л. А. З. БИРЮКОВИЧ
[تاریخ تاسیسی: ۲۲ مارت ۱۹۲۱]

ИЗВЕСТИЯ
[تاریخ تاسیسی: ۱۸ مارت ۱۹۲۱]

ИШТИРАК
[تاریخ تاسیسی: ۲ تیان ۱۹۲۱]

Batum gazeteleri - 1921: Uçkabebi (Gürcüce), İzvestiya (Rusça) ve İştirak (Türkçe)
(Kızıl Acaristan Sâlnâmesi'nden).

EK: 16 Kızıl Acaristan Salnamesi

ÖZET

Acaristan (1875-1925) adlı çalışmamız Gürcistan'a bağlı Acara Özerk Cumhuriyeti'nin yerli halkını oluşturan Acaralıların tarihleri, Bizans, İslam Devleti(Emeviler), İran, Moğol ve Büyük Selçuklu Devleti dönemlerini kapsamaktadır.

Osmanlı Devleti Acaristan'ı fethedince bölge Anadolu topraklarıyla birleşmiştir. Bu durum 1877-1878 yılında tarihimizde 93 Harbi olarak ifade edilen Osmanlı-Rus Savaşına kadar sürmüştür. 93 Harbini Osmanlı kaybedince Berlin Antlaşmasıyla Ruslar Acaristan'ı işgal etmişlerdir. Ruslar bölgenin demografik yapısını değiştirerek yerli halkı zorunlu göçe tabi tutmuşlardır. Bu durum I. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'nın yaptığı Brest-Litovsk Antlaşmasına kadar sürmüştür. Brest-Litovsk'tan sonra Osmanlı bölgeyi tekrar topraklarına katmasına rağmen 30 Ekim 1918 Mondros Antlaşmasıyla bölgeyi İngilizlere bırakarak çekilmiştir.

Osmanlıdan sonra bölgeyi İngiliz ve Gürcüler sırasıyla işgal ettiler. TBMM'nin kurulmasıyla Misak-ı Milli sınırlarındaki topraklar düşmandan temizlenmiştir. Fakat Acara, Misak-ı Milli'de yer almasına rağmen Türkiye toprakları dışında kalmıştır. Bu çalışmada, bölgeden ilişkisini kesmeyen Türkiye'nin gayreti ile İslam dini ve Türk kültürünün korunması için uluslararası hukukta (Moskova ve Kars Anlaşmalarında) ve Gürcistan hukukunda siyasi özerklik hakkının tanınması, bu hakkı ortaya çıkaran olaylar, sözü geçen hakkın uygulanması sonucu ortaya çıkan Acara Özerk Cumhuriyeti ile ilgili konular incelenmektedir. Bu çalışmada, Acaralılar'a Moskova ve Kars Anlaşmalarıyla tanınan dini ve kültürel hakların 1938 ve 1978 tarihli Acara Özerk Cumhuriyeti'nin Anayasalarında yer almasına rağmen, bu hakkın Sovyetler Birliği döneminde ihlali, 1991 yılından sonra ise, bu hakların garanti altına alınması ile ilgili konulara da yer verilmiştir.

ABSTRACT

This study with the name of Adzharistan (1875 - 1925) involves the history of Adzharians , the native residents of Adzharistan Autonomous Republic in Georgia, the terms of Byzantine, Islamic State, Iran, Mongolia and Seljuks.

This region was united with the Anatolian district after the Ottoman conquer. This condition has lasted until the War of Ottoman – Russian (the War of 93). Adzharistan was engaged by the Russians as a result of that Ottomans has lost the aforementioned war and the prosecuting treaty, the Treaty of Berlin. Russians has forced native residents to migrate permanently for changing the demographic structure of the region. This mandatory migration policy has remained until the Treaty of Brest-Litovsk signed by the Russians in the First World War. Although the Ottomans have gained the region by the aforementioned treaty, they have withdrawn from the area laying the groundwork for the British occupation.

This area was engaged by the Brits and Georgians respectively. Enemies were driven from the territory in the boundaries of Misak-ı Milli as a result of establishment of TBMM. Although Adzharistan was the territory in the boundaries of Misak-ı Milli, it has remained outside of the territory of Turkey. Grant of political self-administration right in the international law and Georgian law for the preservation of Islam religion and Turkish culture with the help of Turkey's efforts, the events exposing this right and related topics aroused as a result of appliance of the aforementioned right were investigated thoroughly in this study. That the cultural and religious rights of Adzharians was violated in the term of Soviet Union although these rights granted by the treaties of Moscow and Kars were included in the constitutional laws of Adzharistan Autonomous Republic in 1938 and 1978 and that the aforementioned rights were guaranteed after the year of 1991 were included in this study.